

SZAMOSKÖZY ISTVÁN

**ANALECTA LAPIDUM
1593
INSCRIPTIONES ROMANAE
1598**

**SZEGED, SCRIPTUM KFT.
1992**

SZAMOSKÖZY ISTVÁN

ANALECTA LAPIDUM

1593

INSCRIPTIONES ROMANAE

1598

**ADATTÁR XVI—XVIII. SZÁZADI
SZELLEMI MOZGALMAINK TÖRTÉNETÉHEZ**

33.

**Szerkeszti
KESERŰ BÁLINT**

**HU ISSN 0230-8495
ISBN 963 481 887 0**

SZAMOSKÖZY ISTVÁN
(Stephanus Zamosius)

**Analecta lapidum vetustorum et nonnullarum
in Dacia antiquitatum
1593**

**Inscriptiones Romanae in lapidibus antiquis
Albae Juliae et circa locorum
1598**

Sajtó alá rendezte
BALÁZS MIHÁLY, MONOK ISTVÁN

Bevezette
MIHAI BĂRBULESCU, KOVÁCS ANDRÁS

SZEGED, SCRIPTUM KFT.
1992

Készült
a szegedi József Attila Tudományegyetem Központi Könyvtára,
I. sz. Magyar Irodalomtörténeti Tanszéke és
az Academia Română, Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca
együttműködése keretében

Szerkesztette
MONOK ISTVÁN

Lektor
RITOÓKNÉ SZALAY ÁGNES

Mihai Bărbulescu tanulmányát magyarra fordította
KOVÁCS ANDRÁS

Megjelent az
Országos Kiemelésű Tudományos Kutatások Program,
és az Illyés Alapítvány támogatásával.

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó	7
Bărbulescu, Mihai: Az „Inscriptiones Romanae” felirattani vonatkozásai	9
Kovács András: Humanista epigráfusok adalékai Gyulafehérvár közép- és koraújkori helyrajzához	25
Szamosközy István: <i>Analecta lapidum vetustorum et nonnullarum in Dacia antiquitatum</i> (1593). Editio facsimile	37
Szamosközy István: <i>Inscriptiones Romanae in lapidibus antiquis Albae Juliae et circa locorum</i> (1598)	189

ELŐSZÓ

A köznemesi származású Szamosközy István (Stephanus Zamosius 1565?1612) annak az erdélyi hivatalnok-arisztokráciának volt a tagja, amely sokoldalú műveltséggel és európai tájékozottsággal próbálta alakítani az erdélyi fejedelemség sorsát. Heidelbergi és paduai tanulmányok után a fejedelmi levéltár vezetőjeként, majd udvari történetíróként szorgoskodott annak érdekében, hogy az európai közvéleményt megismertesse az erdélyi fejedelemség múltjával. Az ún. 15 éves háború, s azt kísérő véres belső konfliktusok, illetve anarchia megakadályozták őt abban, hogy műveit nyomtatásban is megjelentesse. Kézírtos művei azonban már életében is nagy megbecsülésnek örvendtek, s a XVII—XVIII. századi nagy magyarországi és erdélyi történetírói vállalkozások szinte mindegyike használta műveit.

Lenyűgöző sokoldalúsággal alkotott sok, ma már elkülönült szakterületen. Tunduk szótártöredékéről,¹ humanista latin verseiről.² A legjelentősebbek azonban azok a jórészt csak töredékesen ránkmaradt történeti munkái,³ amelyek egy hatalmas vállalkozás, egy nagy Magyarország-történet részeként születtek meg. Nem kevésbé érdekesek azonban a módszeres előkészület jegyében a történetírás elmélete (ars historica),⁴ az epigráfia,⁵ a numizmatika⁶ területén született munkái, valamint hatalmas forrásgyűjteménye.⁷

*

Jelen kötetünkkel Szamosközy epigráfiai munkásságának két legfontosabb darabját veheti kézbe az olvasó. Padovai egyetemi studiumai idején, az Erdélyben gyűjtött, Itáliában rendszerezett feliratanyag kiadásra érett, s meg is jelent:

Analecta lapidum vetustorum et nonnullarum in Dacia antiquitatum. Patavii, 1593, Lauretius Pasquatus. (RMK III. 835)⁸

A gyűjtőmunkát hazatérte után is folytatta, e munka eredménye a most kiadott „Inscriptiones Romanae in lapidibus antiquis Albae Juliae et circa locorum”, amelyet a szerző autográf kéziratként az Erdélyben tartózkodó Istvánffy Miklósnak adott. A mű ez utóbbi kéziratgyűjteményben maradt fenn.⁹

Istvánffy a kéziratot áttanulmányozva néhány megjegyzést írt a margóra. Ezeket kiadásunkban jegyzetként közöljük. Ismeretlen kéz, a már Istvánffy tulajdonában lévő kéziratához néhány értelmező megjegyzést írt; jelen kötetünkben ezeket is közreadjuk.

Szövegközlésünk betűhív, nem jelöltük azonban a rövidítések feloldását, miután az csaknem mindig a paradigma rövidítése volt.

JEGYZETEK

1 Szilágyi Sándor: Szamosközy István szótára. Magyar Könyvszemle, 1891. 297—301.

2 Hegedüs István: Szamosközy költői maradványai. Századok, 1904. 344—350.

3 A „De originibus Hungaricis” csak fragmentumokban ismert, a „Rerum Hungaricarum Libri”-nek csak az 1566—1586 évekre vonatkozó részeit ismerjük; a „Rerum Transsylvanicarum Pentades” és a „Hebdomades” is csak részeiben maradtak fenn (az 1598—1599 és 1603. évek erdélyi története). Kiadásuk: Szamosközy István történeti maradványai. 1-4. kötet. Kiad. és bev. Szilágyi Sándor. Bp., 1876—1880. /Monumenta Hungariae Historica. Scriptores. 21., 28—30./ Magyar fordítása: Erdély története. Ford.: Borzsák István. Bev.: Sinkovics István. Budapest 1963.; ugyanez: Budapest 1977.

4 Balázs Mihály—Monok István; Tar Ibolya (ford.): Az első magyar ars historica: Szamosközy István Giovanni Michaelé Bruto történetírói módszeréről (1594—1598). Lymbus. Művelődéstörténeti Tár IV. Szeged, 1992. 49—86. /Különlenyomat: A Lymbus Füzetei 27./

5 A „Hebdomades”-ben is említ néhány feliratot, de e műfajban a Padovában 1593-ban megjelent „Analecta” a mérvadó munkája (hasonmás e kötetben). Ez utóbbi folytatása a most először megjelenő feliratgyűjtemény.

6 A Jakó Zsigmond által felfedezett töredékes numizmatikai dolgozata hamarosan megjelenik.

7 A 3. jegyzetben idézett négykötetes kiadáson és néhány apróbb forrásközlésen kívül: Magyar nyelvű kortársi feljegyzések Erdély múltjából. Szamosközy István történetíró kézirata. Közzéteszi: E. Abaffy Erzsébet, Kozocsa Sándor. Bev.: Sinkovics István, J. Fodor Adrienne, E. Abaffy Erzsébet. Budapest, 1991. /A magyar nyelvtörténet forrásai. 2./

8 Második kiadása: Lazius, Wolfgang: Reipublica Romanae ... constitutae ... commentariorum libri. Frankfurt, 1598 függelékeként (RMK III. 917.)

9 Az Istvánffy-könyvtárban fennmaradt erdélyi történet dokumentumokat, köztük Baranyai Decsi, Szamosközy kéziratoskat tartalmazó kötet tartalomjegyzékét lásd: Balázs Mihály—Monok István: Történetírók Báthory Zsigmond udvarában. Szamosközy István és Baranyai Decsi János kiadatlan műveiről. = Magyar reneszánsz udvari kultúra. Szerk.: R. Várkonyi Ágnes. Budapest, 1987. 249—262.

A feliratok kurzív része ligatúra.

Az „Inscriptiones Romanae” felirattani vonatkozásai

Stephanus Zamosius — Szamosközy István, a XVI—XVII. század fordulóján működött erdélyi történetíró a dáciai latin felirattan nagy előfutárai közé tartozik.¹ Feliratgyűjtő tevékenysége során² — eddigi ismereteink szerint — 67 kőbe vésett feliratot és néhány téglabélyeget mentett meg az enyészettől: a) 61 feliratot tett közzé 1593-ban Padovában szerkesztett és kiadott munkájában, az *Analecta lapidum vestustorum et nonnullarum in Dacia antiquitatum*ban; b) *Hebdomades*³ című munkájában három Napocából,⁴ egy Ampelumból⁵ származó feliratot és Napocából, illetve Sarmizegetusa Ulpia Traianából származó téglabélyeget jegyzett le; c) egy-egy Ampelumból,⁶ illetve Apulumból⁷ származó felirat általa lejegyzett szövege pedig a gyulafehérvári káptalani levéltár egyik iratában maradt fenn.⁸

Ezekhez adódik most az *Inscriptiones Romanae in lapidibus antiquis Albae Iuliae et circa locorum* címet viselő kézirat, amelyet a 16. oldal alján írt alá és keltezett 1598-ban Gyulafehérvárott. A 17. oldalon néhány XVI. századi felirat után még egy ókori feliratot közöl, a 18. oldalon pedig a névbetűivel jegyzi a kéziratot.

A kézirat összesen 22 ókori feliratot és egy téglabélyeget tartalmaz. Szamosközy szövegében a feliratoknak nincs sorszáma. Munkánk megkönnyítése érdekében az ókori feliratokat előfordulásuk sorrendjében megszámoztuk és a következőkben ezekre a sorszámkokra fogunk hivatkozni.

Sorsz.	Konkordancia	Eredet	Lelőhely Szamosközy korában	Ma
1.	CIL, III, 976	Apulum	Gyulafehérvár, „in aula serenissimi principis”	eltűnt
2.	CIL, III, 1246	uo.	uo.	eltűnt
3.	CIL, III, 1134	Ulpia (?)	uo.	eltűnt
4.	CIL, III, 1204	Apulum	uo.	eltűnt
5.	CIL, III, 1071	uo.	Gyulafehérvár, „in templo maiore”	Bécs, Hofbibliothek
6.	CIL, III, 1070	uo.	Gyulafehérvár, „in aede maiore”	eltűnt
7.	— (téglabélyeg)	uo.	—	eltűnt
8.	CIL, III, 1078	uo.	Gyulafehérvár, „armamentarium”	eltűnt
9.	—	uo.	uo.	eltűnt
10.	CIL, III, 1223	uo.	Tótfalud (Tăuți) „in templo”	eltűnt
11.	CIL, III, 1312 = IDR, III/3, 336	Ampelum	uo.	eltűnt
12.	CIL, III, 7840 = IDR, III/3, 327	uo.	Zalatna (Zlatna), „in aedibus nobilis viri Joannis Kende”	eltűnt

Sorsz.	Konkordancia	Eredet	Lelőhely Szamosközy korában	Ma
13.	CIL, III, 1067	Apulum	Gyulafehérvár, „propter sacellum suburbanum”	eltűnt
14.	—	uo.	Gyulafehérvár, „in collegio jesuitarum”	eltűnt
15.	CIL, III, 854 = 7657	Napoca	Kolozsvár (Cluj), északi városfal	Cluj-Napoca Memorandumai u. 8. sz.
16.	CIL, III, 869 = 7665	uo.	uo.	eltűnt
17.	CIL, III, 860	uo.	uo., a kapunál	Cluj-Napoca Múzeum
18.	CIL, III, 856	uo.	uo., „in aedibus domini Joannis Balassy”	eltűnt
19.	—	Apulum	Háporton (Hăpria) „in aedibus domini Georgii Barbel”	eltűnt
20.	CIL, III, 1222 = 7802	uo.	Gyulafehérvár, „in aula principali”	eltűnt
21.	—	Apulum (?)	Alvinc (Vinjul de Jos), „in domo cuiusdam rustici”	eltűnt
22.	CIL, III, 1101	Apulum	Gyulafehérvár, „in aedibus Giulaffianis”	eltűnt
23.	—	Apulum (?)	uo.	eltűnt

Az előbbi táblázatból kitetszik, hogy tizenhárom felirat és egy bélyeg biztosan, további két felirat (a 21. és a 23.) pedig feltételezhetően Apulumból, négy felirat Napocából, kettő Ampelumból és egy (3. sz.) valószínűleg Ulpia Traiana Sarmizegetusából származik. Nem világos, hogy milyen ismérvek alapján rendezte el Szamosközy a feliratok anyagát. Gyulafehérvári feliratokkal kezdődik a gyűjtemény, amelyeket helyrajzi rend szerint csoportosított (a fejedelmi palotában, a székesegyházban, a fegyvertárban), utánuk tótfaludi és zalatnai feliratok következnek, hogy végül Gyulafehérvárra visszatérve eltekintszen a helyrajzi ismerv alkalmazásától.

A gyűjteménybe foglaltak közül öt kőbe vésett felirat (a 9., 14., 19., 21. és 23. sz.) és egy téglabélyeg (7. sz.) kiadatlan, ami az előttünk fekvő gyűjteményt kiemelkedően értékesé teszi a dáciai felirattan szempontjából.

Egyetlen humanista felirat kivételével, amelyre még visszatérünk, a gyűjtemény egy darabja sem szerepel az *Analectában*. Ez nem véletlen, hanem szándékos szerkesztési elv, mert a kézirat végén, a gyulafehérvári Gyulaffi-ház két ókori feliratának lejegyzése kapcsán megjegyzi, hogy az ugyanott található többi feliratot már bemutatva volt az *Analectában* s ez — magától értetődően — felmenti őt az ismétlés kötelezettsége alól.

A szakirodalom Szamosközyt hamis feliratok szerzőjeként is ismeri. Mommsen kritikus, olykor hiperkritikus szemlélete az *Analectában* közzétett hatvanegy dáciai feliratot két csoportra osztotta: harminckettőt eredetinek,⁹ huszonkilencet pedig hamisnak minősített.¹⁰ Az utóbbiak közül négyről később bebizonyo-

sodott, hogy mégis eredeti.¹¹ Azonkívül, Mommsen maga is úgy vélte, hogy a hamisnak tekintett feliratok egyike-másika részben hiteles lehet, illetve, hogy olyan hiteles részletet tartalmazhat, amelyet Szamosközy képzelete kerekített ki.¹² A „hamis” minősítést azután a hibásan vagy csak töredékesen lejegyzett szövegek is magukra vonhatták. A szerző az itt közölt kéziratban sem utal a felirat állapotára, esetenként pedig hiányosan rögzíti a szöveget, vagy mert az már töredékes volt, vagy mert nem sikerült elolvasnia, vagy pedig mert nem másolta le teljes egészében. Így például, nem jegyezte le a 15. felirat utolsó öt sorát,¹³ amely egyébként mások figyelmét is elkerülte;¹⁴ betűket, sőt egész sorokat hagyott ki a 17. feliratról;¹⁵ „elfeledte” átírni a 18. felirat¹⁶ egyik sorát; átírásában hiányzik a 20. felirat első sora és utolsó része¹⁷ stb.

A csak ebben a kéziratban előforduló, eddig kiadatlan 9., 14., 19., 21. és 23. felirat egyike sem tartalmaz olyan részletet, amely hitelességét kérdésessé tenné. Ezeknek a kiadatlan, más forrásból sem ismert, tehát a kortársak előtt ismeretlen és azóta eltűnt feliratoknak a hitelessége kétségtelen. Hiszen az *Analectában* közzétett szövegek között is van három, csak onnan ismert felirat, amelyeket mindenki, maga Mommsen is hitelesnek fogadott el.¹⁸ Hitelességüket támasztja alá a *CIL*, III, 1067. felirat, amelyet eddig csak Opitz 1622–23-ban készült másolatából ismertünk; az előttünk fekvő kézirat 13. tételként tűnik fel, így Szamosközy jegyezte le elsőként s a két szöveg szinte teljesen megegyezik.

Következésképpen, Szamosközy 1598-ban lemond arról, hogy feliratokat szerkesszen és gyűjteménye hiteles darabokból áll. A „falsarius” Szamosközy tevékenységével kapcsolatban ki kell még emelnünk az *Analecta* 71. oldalán közzétett felirat (*CIL*, III, 58*) közlésmódját. Ez az egyetlen felirat, amely ott is és itt is megjelenik (mint modern feliratot nem számoztuk, a 22. és 23. tétel között található). Szövegét *Nisi utile est quod facimus. Stulta est gloria*, melyet az *Analectában* „*Albae quoque lapis epitaphikos ex vetustate...*” megjegyzéssel kísérte, Gudius azonosította Phaedrussal egyik sorával (III, 17, 12.), Mommsen természetesen a hamis feliratok közé sorolta.¹⁹ Kéziratunkban ismét megjelenik ez a szöveg egy olyan sorozatban, amelyről Szamosközy maga jegyzi meg, hogy „újabbak”: „*In aedibus Giuliae Albae, inscriptiones leguntur, recentiores quidem operae, sed elegantes.*” Így semmiképpen nem állíthatjuk, hogy a feliratot 1598-ban Szamosközy ókorinak kívánta volna beállítani. Nyilvánvaló tehát, hogy a felirat valóban létezett, nem Szamosközy „szüleménye”, csak 1593-beli értelmezése volt téves, lejegyzője (jóhiszeműen?) ókori feliratnak vélte.

A Szamosközy-kéziratokból ismert s az *Analectában* nem szereplő hat feliratról öt ebben a kéziratban is szerepel (5., 11., 12., 15., 16.). Következésképpen a hatvanhét felirathoz még tizenhét adódik, így szerzőnk összesen nyolcvannégy dáciai feliratos emléket gyűjtött össze, melyek közül huszonöt egyelőre nem tekinthető hitelesnek — részben vagy egészen hamis.

A feliratok bemutatásában Szamosközy következetesen ugyanazt a sorrendet alkalmazza: a lelőhelyre vonatkozó megjegyzés után majuszkulákkal reprodukálja a szöveget, majd magyarázatokat fűz hozzá. A kommentár a szöveg olvasatával (kiegészítésével) kezdődik. Olykor felfigyel a szöveg grafikai sajátosságaira: kiemeli az

elválasztó pontokat (1.), az érdekes ligatúrákat (15.), a kőfaragó tévedéseit (10.); leírja a feliratos emlék diszitményeit. Olvasatainak egyike-másika részben hibás (például a 4., 8., 11., 12., 13., 15., 18.) s ez a leggyakoribb oka az értelmezési hibáknak (1., 4., 6., 11., 14., 22.). Néhány magyarázat során röviden apulumi és napocai ókori romokról is megemlékezik. Értelmezi: a feliratba foglalt név- és helynévanyagot vagy intézményeket (sacerdotium, légiók 5. stb.). Gyakran utal ókori (3., 6., 7., 18., 20.) vagy modern (6.) auktorokra. A konzulok szerinti keltezése hol jó (6.), hol téves (8.).

A kézirat érzékelhetően tisztázata lehet egy korábbi szerkesztménynek, egy piszkozatnak vagy „céduláknak”, mert a magyarázatok szövege folyamatos, javítások nélküli. Az a néhány — Szamosközy által — javított hiba, amely előfordul éppen a többé-kevésbé „mechanikus” másolás miatt, tollhibával magyarázható. Így, az első felirat magyarázatában, Szamosközy eredetileg 36-ot írt (a porticus lábában mért hosszúságára utalva), azután 30-ra javítja, de a hiba (36) nem véletlen, mert elkövetője a 19. felirat porticusának 36 lábnyi hosszára gondolhatott. Ugyancsak, a 19. feliratnak az esetében figyelhető meg az is, hogy a felirat szövegét valamilyen „céduláról” másolta: a sorkezdeteket az előző sorok folytatásaként írja le, majd kijavítja a hibát, bizonyosságként másolás közben el-ellankadó, majd feléledő figyelmének. Ugyanígy, kiegészítve ír le olyan szavakat, amelyek a feliratban rövidítve vannak. Jellemző az 5. felirat esete. Ezt Szamosközynek egy másik, a káptalani levéltárból származó²⁰ kéziratából ismerjük. Ahhoz az átíráshoz viszonyítva, az itt elemzett kéziratban Szamosközy egy egész sort felejt ki, ami azt is bizonyíthatja, hogy a levéltári kézirat korábbi, mint az 1598-as.

A következőkben rátérünk a kézirat antik feliratainak a bemutatására.

1. *CIL*, III, 976.

A 3. sorban Szamosközy nem veszi észre a V + L ligatúrát; a 4. sorban *Val(eria) Severa* helyett, hibásan, *Valesi Vera* áll; megfigyel egy a záró F-et az utolsó sorban.

A kommentárból következik, hogy nem értette meg a 3. sor rövidítéseit: *Aug(ustalis) m(unicipii) Sep(timii) Apul(ensis)*, emiatt *septemvir*-nek véli a felirat állítójt s „Traianus vagy más császárok korára” keltezi a Septimius Severus uralkodásánál nem korábbi feliratot.

2. *CIL*, III, 1246.

Bongarsiusnak a *CIL* által átvett olvasatával szemben, Szamosközy a 4. sorban *herest* ír *heredes* helyett.

A magyarázat a nevekre és a plasztikai díszre vonatkozik.

3. *CIL*, III, 1134.

Pontos átírás, valószínűleg csak a felirat utolsó sorának olvasata (*bono publico donavit*) hibás.

Hasonnevű személyt egyet ismerünk Ulpia Traiana Sarmizegetusán, L. Flavius Valenst, a *collegium fabrum* patrónusát, aki 80 évet élt és akinek e testület állított sír-emléket.²¹ Lehetséges, hogy ugyanarról a személyről van szó s ezen az alapon felté-

telezzük, hogy a felirat Dácia fővárosának romjai közül származik. Egyébként, a gyulafehérvári fejedelmi palotában több Ulpia Traiana Sarmizegetusáról származó felirat volt. Bizonyos tisztségek betöltésekor szokásos volt a tisztelgő és a fogadalmi feliratok állítása, középületek építésében vagy helyreállításában való részvétel vagy bizonyos pénzösszegek adományozása. Egy hasonló megtiszteltetés okán, L. Flavius Valens egyik polgártársa 142-ben Antoninus Pius császár tiszteletére állíttatott ilyen emléket és *ad annonam* jelentős összeget, 70 000 sestertiust adományozott.²²

4. CIL, III, 1204.

A felirat többi másolójával szemben, Szamosközy a 3. sorban M helyett MIL-t másol; a 6. sorban nem veszi észre az első két betűt *v(ixit) a(nnis)*, viszont a különböző másolatokban szereplő VRBIC helyett VRBICI-t ír; a 7. sorban nem veszi észre a kezdő P betűt és SPECT(atus) F(iilis) helyett SPECIL-t másol.

Megjegyzései azt bizonyítják, hogy a 4. sor elején nem értette meg a *S(tipendiorum) IX* rövidítés értelmét, amelyet *SI(gnifer) X(decimae legionis)*-nak gondolt; hasonlóképpen az *Ingenua* és *Spectatus* nevek helyett *Incea* és *Specilla* szerepel az ő olvasatában. Úgy gondolta, hogy a síremléket urbicia Specilla állíttatta három elhunyt gyermekének, holott a valóságban P. Urbicius Spectatus, a három gyerek atyja állíttatta a síremléket.

5. CIL, III, 1071.

Az egész fogadalmi feliratot csak Megyericsi Jánosnak (Johannes Mezerzius) sikerült elolvasnia a XVI. század elején. Az ő, CIL által is átvett olvasatához viszonyítva, Szamosközynél hiányzik az első sor (I O M) és a 9. (MILITARIS SODALIS). Szamosközynek a már említett káptalani levéltári kéziratában a 9. sor is szerepel, noha olvasata hibás: MILITANTIS SODALES.²³ A 10. sor Szamosközynél HADRIANUS SECVNDVS, a helyes HADRIANALIS.CVM helyett; a 11. sorban nem vette észre a GAVIDIA szót; a 12. sorban SVA.ET helyett SVAE jelenik meg, a többi, ANNIIS ITALICO hiányzik. Hiányzik továbbá az utolsó két sor (a CIL-ben a 13. és 14.).

Magyarázatában néhány megjegyzést tesz a XIII. Gemina légióval kapcsolatban. Ennek kapcsán idézi a 9., kimaradt sort, bizonyítva, hogy kézírata egy piszkos tisztázata, amint fentebb arra már utaltunk. Anélkül, hogy észrevenné, hogy a szövegnek ez a részlete hiányzik, a következőket mondja: „Idem Lucius Annius, fuit praefectus aerarii, vna cum autem illo *militantes sodales*. . .”.

6. CIL, III, 1070.

Kis eltérések vannak a Szamosközy-féle másolat és a CIL kiadóinak másolata között: a 2. sorban szerzőnk nem írta át az A + L és A + V + R ligatúrákat; az 5. sorban a felirat többi másolói csak VLP-ot jegyeztek le és két Szamosközy által nem jelzett ligatúrát: N + V (Mucianus) és I + L (MIL). A 6. sorban a CIL HOROLOGIAR (A + R ligatúra) szavát szerzőnk *Horologiarium*-ra egészíti ki; a 7. sorban nem jelzi az E + T ligatúrát.

Általában *horologiar(ium) templum*-nak, órával ellátott templomnak értelmezték ezt a kifejezést,²⁴ noha nem hiányzik a *miles horologiar(ius)* olvasat sem.²⁵

Szamosközy megjegyzéseiből kiderül, hogy úgy gondolta, hogy a templomot 193-ban fejezték be, s konzulok szerinti keltezése helyes, de az építkezés kezdetét valamelyik korábbi „Antoninus” császár korára helyezte. Valójában a felirat 212—217 között keletkezett, amikor felépítették a templomot, talán egy 193-as fogadalom teljesítéseként.

7. A XIII Gemina légió téglabélyege, amelyet Szamosközy több példányban is látott Apulumban és környékén. Ha szövegét helyesen írta át, akkor egy eddig ismeretlen bélyegzővel állunk szemben:

LEG. XIII. GEM
IVLIANVS

Egy Iulius Iulianus csak Apulumból származó téglakon jelenik meg: *Leg XIII Gem/ Iul(ius) Iulianus*.²⁶ A Szamosközy által lejegyzett bélyeg a névjelzéses, 2-3 soros bélyegzőkhöz tartozik.²⁷

8. *CIL*, III, 1078.

Eltűnt feliratos emlék. A *CIL* által elfogadott olvasathoz viszonyítva, a következő eltéréseket figyelhetjük meg: 4. sor *VETER* (*veteran* helyett); 5. sor *GEM*, *G.M* helyett; 8. sor *IDIB*, *idibus* helyett; 10. sor *ATILANO*, *Atiliano* helyett. Szamosközy nem értette meg a 4-5. sorban foglaltakat: *veteran(i) leg(ionis) XIII G(eminae) m(issi) h(onesta) m(issione) s veterani . . . hoc monumentum* egészítette ki, ahogyan, hibásan, így értelmezte az utolsó sort: „*milites scilicet veterani, faciendum curaverunt*”. Valójában mintegy 25 évvel korábban „*milites facti*”-ről van szó, akik Junius Bassus kormányzósága alatt, 135-ben, Pontianus és Atilianus konzulsága idején (Szamosközy Gallienus korára gondol) lettek veteránok (*misi honesta missione*).

9. Eddig kiadatlan, Apulumból származó sírkő, amelyet Szamosközy Gyulafehérvárott az „armamentariumban” látott.

Átírása szerint:

D
ANTONIAE·PAVLAE
QVARTVS·M·LEG·XIII
ET·VAL·CRESCENTIN

A felirat jobb oldala és vége hiányzik. Minthogy a 2. sorban biztosan az elhunyt asszony kora következett, azután pedig, legalább, 3. sorban Quartus *cognomen* viselő katona *nomenje* s így a felirat szélessége a meglévő kétszerese kellett hogy legyen, a következő kiegészítéseket javasoljuk:

D [M]
 ANTONIAE·PAVLAE [VIX·ANN. . .]
 QVARTVS·M·LEG·XIII [GEM. . . ?]

D(is) [M(anibus)]
 Antoniae Paulae [vix(it) ann(is). . .]
 Quartus, m(iles) Leg(ionis) XIII
 [Gem(inae). . . ?]

ET·VAL·CRESCENTIN [. . . ?] [.] et Val(erius) Crescentin(us) [. . .]
 [.]

Nincs támpontunk a feliratban szereplők közötti viszonyok megállapítására. Mindennapos nevek.

10. *CIL*, III, 1223.

A sírfeliratot Megyericsei és Opitz átírásában ismerjük. Szamosközy most kerül az öt megillető helyre kettejük között. Másolata különbözik a *CIL*-ben elfogadott olvasattól: 2. sorában FELICIAE (*Felicle* helyett); a 2-3. sorban, hibásan a halott nevének tartja a DO/MIAE·QVO . . . szavakat, s így magyarázza: „quae videtur legendum, sed fabri lapidarii vicio litera male scripta est”, míg helyesen a származásra utaló DO/MI·AEQVO szerepel ott. Az 5. sorban IX-et ír át LX helyett. Kifejejteti a 7. sort, ismételt bizonyosságául annak, hogy a kéziratunk másolat, éspedig:

Szamosközy
 6 (po-)SVIT·M·VATER
 7
 8 NIVS·BENEMEREN

Megyericsei
 (po-)SVIT·M·VATER
 NIVS·PRIMIGE
 NIVS BENEMEREN

Szamosközy más helyre teszi a szóelválasztó pontokat.

Kommentárjában észreveszi, hogy a VI/XSIT a 4-5. sorban kőfaragói hiba a *vixit* helyett. Arra is rájön, hogy az elhunyt asszony nem lehetett anya 9 éves korában és javasolja az LX olvasatot az IX helyett.

11. *CIL*, III, 1312 = *IDR*, III/3, 366.

A Hebdomades-ben szereplő átírással azonos formában jelenik meg kéziratunkban.²⁸ Szamosközy olvasata és a Mommsen által előnyben részesített többi olvasat között az egyedüli különbség a 6. sorban található, ahol Szamosközy a ROMAM LATAE helyett ROMA ALATAE-t olvasott s innen származik a hibás értelmezés is, miszerint a császári szabados hamvait Rómából hozták volna Dáciába s nem fordítva, ahogyan valójában történt.²⁹ A „*Marcus Ulpius Augustalis libarius sive libripens*” olvasat hibás, helyesen „. . . *augusti libertus*”.

12. *CIL*, III, 7840. = *IDR*, III/3, 327.

A feliratemléknek csak a Szamosközy-féle átírásait ismerjük, a káptalani levéltár kéziratában és ebben a kéziratban. Bár a gyulafehérvári feljegyzés mindkét kiadása³⁰ és nyomukban a *CIL* meg az *IDR* is helyesen olvasták a 4. sorban M(arcus) Opelius-t, Szamosközy olvasatából az derül ki, hogy a nevet nem értette meg és *no-*mennek olvasta: *Mopelius*.

13. CIL, III, 1067.

Jupiternek szentelt fogadalmi oszlop, amelyet eddig csupán Opitz Márton 1622—23-ban készült másolatából ismertünk. Így azonban Szamosközy az első, aki lejegyezte negyedszázaddal korábban hozzátéve, hogy „propter sacellum suburbanum” található, azaz a külvárosi templom mellett (a CIL, Opitz nyomán: „columna ad Albam Iuliam in foro suburbio” határozza meg a helyét). Opitz másolatával szemben egyetlen különbség van: a 2. sorban IVN helyett IVNI áll, s miatta *Iunius* került olvasatába. Nem fűz magyarázatot a felirathoz; az olvasatban téved, s az 5. sorba *ex duplici* kerül, *ex duplario* helyett, az utolsó sorban (VLP) pedig *Ulpiano* áll *v(otum) l(ibens) p(osuit)* helyett.

14. Kiadatlan felirat, amelyet Szamosközy a gyulafehérvári jezsuita kollégium épületén látott.

Átírása szerint szövege a következő:

V · D · O
 PRO · S
 COMME
 ANTIVM
 V · L · S

Az első sorban, D és O között, úgy tűnik, hogy volt még egy betű, talán M, amelyet utólag kitörölt(?); olvasatában ez a betű nem szerepel.

Fogadalmi felirat, amelynek az eleje hiányzik (az istenség neve, akinek az oltárt szentelték és, esetleg, az oltárt állító Ulpius Do[...] *praenomenje*).

A következő olvasatot javasoljuk:

[.]
 V · DO[. . .]
 PRO · S (*sive* SAL)
 COMME
 ANTIVM
 V · L · S

[.]
 Ulp(ius) Do[.]
 pro s(alute) (*sive* s[al(ute)])
 comme-
 antium
 v(otum) l(ibens) s(olvit)

A fennmaradt első sorban Szamosközy az „Ulpianum” városnevet látta, akárcsak az előző felirat végén. A felirathoz fűzött megjegyzésekben Szamosközy Ulpianum városnak Gyulafehérvárral (a korabeli várral) való azonosítását javasolja, míg Apulumot a Maroshoz közelebb fekvő Marosportussal (Partos) azonosítja. Feltévése az alátámasztására a régészeti emlékeket is felhossa. Noha a V + L + P ligatúra három betűjének az értelmezése hibás, az ötlet, hogy két ókori várost helyezzen el Gyulafehérvár területén (mindkettőt Apulum néven), rendkívül értékes és a későbbi kutatások igazolták is.

A dedikáns, Ulpius Do... nevét tehát részben ismerjük; például Apulumban említenek egy Ulpius Domitianus nevű szabadost.³¹ Szamosközy az első sort *Ulpiani (urbis) dis omnibus*-nak olvasta.

A felirat új szóval gazdagítja a dáciai felirattan nyelvét: *commeantes*, sing. *commeans*, -tis (a *commeo*-ból „jár-kel, közlekedik”), tehát „utazók”; az oltárt „az utazók egészségének” szentelték (*pro salute commeantium*). Ez a szó a római Afrika felirattanában szerepel (*inter duas vias ad salutem commeantium*),³² különösen a mérföldköveken, amelyeknek az elhelyezését vagy megújítását a *miliaria commeantibus restituit*,³³ *commeantibus redderunt*,³⁴ *miliaria commeantibus innovavit*,³⁵ vagy *miliaria commeantibus renovavit*³⁶ formulákkal fejezik ki. Az idézett példák a III. század második negyedéből, Severus Alexander, Maximinus Thrax és III. Gordianus idejéből valók.

15. CIL, III, 854 = 7657.

Verancsics (Verantius) Antalé az egyetlen teljes és egyúttal a legjobb másolata a feliratnak, amely talán csak lappang, mert a II. világháború után is látták meg Kolozsvárott, a Memorandului utca 8. sz. alatt, most azonban nem tudtam nyomára lelni, bizonyára vakolat borítja. A Verancsics-féle másolat alapján adták ki a *CIL*, III, 7657-ben is. Ezzel a másolattal szemben, amelyet egy századunk elején készült fényképfelvétel is alátámaszt,³⁷ Szamosközy két átírása (a *Hebdomadesben*³⁸ és kéziratunkban) a következő különbségeket mutatja:

<i>CIL</i> , III, 7657 (Verancsics)	Szamosközy, <i>Hebdomades</i>	Szamosközy, <i>Inscriptiones Romanae</i>
FORTVNE A G	FORT AVG	FORTVNAE·AVG
VLP·MASCV	VLP MASCV	VLP·MASCV
LINVS·V E·EX	LINVS EX	LINVS·VET·EX
SIGN·N·LEG V M	SIGNIF LEGVM	SIGNIF·LEGVM
E·E·C COL AP PRO	FECIT COL AP PRO	FEC·COL·AP·PRO
SA·SVA E SVOR E	SA SVA ET SVOR E	SA·SVA·ET·SVOR·E
DEDICATA		
KAL SEPTEM		
CILON		
E II ET		
LIBONE COS		

Ez az átírat általában pontosabb, mint a *Hebdomadesben* szereplő. A kommentárból kiderül, hogy a 3. sor *ex signif. Leg. V M* Szamosközy értelmezése szerint „ex significatione vel significatu legum, id est, ex decreto legum” volt, a nyilvánvaló *ex signifero legionis V Macedonicae* helyett. A *legum* olvasatával a LEG V M rövidítésnek még találkozunk Szamosközynél: *basilica legum* a *basilica leg(ionis) V(quintae) M(acedonicae)* helyett egy közismert potaissai feliratban, amelyet előbb hamisnak gondoltak (*CIL*, III, 38* = *Analecta*, p. 77.), majd „rehabilitáltak”.³⁹ Rendkívül figyelemreméltó az a magyarázatokba foglalt megfigyelés, hogy „AP autem interpretor ego Napucam, non Apulum . . . Hanc Napucam coloniam, ego non puto aliam fuisse, quam ubi nunc Claudiopolis civitas est, aut oppidum Gialu”. Így világossá válik, hogy szerzőnk a *Hebdomadesben* is helyesen írta át a város ligatúrás nevét⁴⁰ és, hogy ő az első, aki helyesen érzett rá Napoca colonia és Cluj (Kolozsvár) azonosságára, 275 évvel azelőtt, hogy ez a felismerés, Mommsen tekintélye révén hivatalosan is bevonult volna a szakirodalomba.⁴¹

16. *CIL*, III, 869 = 7665.

Akárcsak az előző, ez a napocai sírfelirat is szerepel a Hebdomadesben.

CIL, III, 7665.

(Verancsics után)

D M
M·AVREL·PAPIA·AVG·COL·NAP
VIXIT·ANNIS·LX
AVRELIA·BONA·CONIUX·MA
RITO·PERFICIENDVM·CV
RAVIT

Szamosközy, *Hebdomades*

Szamosközy, *Inscriptiones Romanae*

D M
M·AVREL·PAPIA·AVG·COL·NAP·
VIXIT·ANNIS·LX
AVRELIA·BONA·CONIUX·MA
RITO·PERFICIENDVM
CVRAVIT

D M
M·AVR·PAPIA·AVG·COL·NAP
VIXIT·ANNIS·LX
AVRELIA·BONA·CONIVX·MA
RITO·PERFICIENDVM·CVRAVIT

A kommentárból kiderül, hogy Szamosközy M. Aurelius Papias(!)-t *augur*-nak vélte, *augustalis* helyett.

17. *CIL*, III, 860.

A *CIL*-ben (Megyericsi és mások nyomán) kiadott szöveggel szemben, Szamosközynél hiányzik a 6-8. sor (*Aureli.caes / Galatae.con / sistentes*); a 2. sorban nem teljes a TAVIANI olvasata; a 4. sorban csak M-et lát IMP helyett, az 5. sorban pedig csak IM-et ET.M helyett; nem figyel fel a P + I, illetve az N + T ligatúrákra az utolsó két sorban. A 2. sorban „TITUS”-t olvas; a kommentárokból feltételezi, hogy Napoca a feliratban említett municipium.

18. *CIL*, III, 856.

A felirat átírásában Szamosközy nem jegyzi le a Probus *cognomen*; hibás a *proconsul Augustorum* olvasat a *procurator* helyett.

19. Kiadatlan apulumi felirat, amelyet Szamosközy Háportonban (Häpria), Georgius Barbél (Borbély) házában látott. Fehér márvány. A szöveg teljesnek, a másolat pontosnak tűnik.

AESCVLAPIO ET HYGIAE
M·GALLIVS·EPICTETVS
AVG·COL·APVL·ET·GALLA

Aesculapio et Hygiae
M(arcus) Gallius Epictetus
aug(ustalis) col(oniae) Apul(ensis) et
Galla

5 SEVERINA·EIVS·ET·GALLI
VS·SVRVS·ET·GALLIVS·SE
VERINVS·ET·GALLIVS
SEVERIANVS·FILI·PRO
SALVTE·SVA·SVORVMQ
SOMNO·MONITVS
10 PORT·FECIT·PERP·XXXVI

Severina eius et Galli-
us Surus et Gallius Se-
verinus et Gallius
Severianus fili(i) pro
salute sua suorumq(ue)
somno monitus
port(icum) fecit per p(edes) XXXVI

Szamosközy kommentárja rövid: az emléket Apulum romjai között találták és onnan hozták Háportonba. Az, hogy az oltárt állító *augur coloniae Apuli* lett volna, olvasati hiba, hasonló a 16. felirathoz is előfordult.

A felajánló, Marcus Gallius Epictetus, úgy tűnik, Dáciában eddig ismeretlen és a Birodalomban sem túl gyakori *nomen* viselője.⁴² Apulumi *augustalis*, akinek jó anyagi helyzete lehetővé tette egy 36 lábnyi (kb. 10,50 m) porticus megépítését. Noha a felirat nem szól róla, a porticusnak az apulumi, Dácia-szerte híres templomot (aszklepeiont) kellett díszítenie, azt az épületet, amelyből szép számmal maradtak fenn a gyógyító istenségek, Asculapius és Hygea tiszteletére tett felajánlások. Kéziratunk első felirata (*CIL*, III, 976) is egy ilyen felajánlás, amely a szanatórium-szentély számára tett hasonló adományt, egy 30 lábnyi hosszúságú porticus építését örökíti meg. Mások is hozzájárultak e templom előcsarnokainak az építéséhez, így egy 40 láb hosszúságú portikussal P. Aelius Rufinus (*decurio mun. et patronus coll. fabrum col. Apul.*).⁴³ Hasonló adományokról, templomok vagy középületek előcsarnokának a felépítéséről Ulpia Traiana Sarmizegetusa felirataiban is olvasunk.⁴⁴

M. Gallius Epictetus és családja — felesége, Galla Severina és három fia, Gallius Surus, Severinus és Severianus — adománya a 24. felirat, amit a gyógyítás istenségeinek szenteltek az Apulumban.⁴⁵ A felirat és természetesen az építmény, amelyet a templomnak ajánlottak, isteni sugallatra keletkezett, amely M. Gallius Epictetust álmában érte (*somno monitus*). Az isteni sugallat, mint a felajánlások indítéka⁴⁶ néhány fogadalmi feliraton szerepel; más dáciai feliratok is⁴⁷ *somno monitus* állítottak, az isteni akarat átvitelének egyik módjaként. A gyógyító istenségek esetében a jelenség könnyen magyarázható az aszklepeionokban gyakorta alkalmazott *incubatio*⁴⁸ révén. Annak ellenére, hogy a fogadalmi oltárt(?) az egész család állította, a felirat végén csak a családfő jelenik meg, mint a porticus létrehozója (*fecit*, nem *fecerunt*), mert csak ő volt *somno monitus*.

20. *CIL*, III, 1222 = 7802.

Szamosközynek csak a sírfelirat (első sora: DM nélküli) elejét, azaz 2-4. sorát és az 5. kezdetét sikerült kibetűznie. A felirat folytatására nézve ismét csak Verancsicsnak a *CIL*, III, 7802-ben közzétett másolata a leghasználhatóbb.

21. Kiadatlan fogadalmi felirat Apulumból (Ulpia Traiana Sarmizegetusa-ból?), amelyet Szamosközy Alvincen (Vințul de Jos), egy paraszt házában látott.

Úgy tűnik, hogy a szöveget pontosan jegyezte le:

HERCVLI·DEFEN
SORI·T·CL·DV
RIANVS·IN·RED
EX·VRBE·SOS
SPES
V·S·L·M·D·S·P·

Herculi Defen-
sori T(itus) CL(audius du-
rianus in red(itu)
ex Urbe so(s)-
spes
v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito) d(e)
s(ua) p(ecunia)

Rövid magyarázatában Szamosközy jól azonosítja a *Defensor* jelzőt a αλεξικακος-szal.

Hercules a legnagyobb tiszteletnek örvendő dáciai istenségek közé tartozott; Apulumban még 20 feliratos és plasztikai emlék, Ulpia Traiana Sarmizegetusán pedig még 10 olyan emlék ismeretes, amelyet Herculesnek szenteltek volt.⁴⁹ A defensor jelző azonban Hercules vonatkozásában eddig még nem fordult elő Dáciában. Eddig egyetlen esetet ismertünk Romulában, amikor a főisten jelzőjeként szerepelt: *IOM Defensor Tutor*.⁵⁰ Nem túl gyakori az IOM mellett a Defensor jelző a Birodalomban sem (egy 240-ből való felirat Gonobitzban).⁵¹ A császári érmék mindkét feliratot ismerik; *Iovi defensori*⁵² és *Herculi defensori*.⁵³ *Hercules defensor* a ház, az udvar, valamint a kereskedők védelmezője.⁵⁴ Ebben a minőségében védelmezője a veszélyeztetett embernek, az utazókat is beleértve; Varrónál így lesz belőle *Hercules defensor nominum*.⁵⁵ Rómában Herculest három feliratos emlék nevezi *defensornak*, ezekből kettő keltezhető, az egyik 193-ból, a másik 208-ból való.⁵⁶

A felajánlás azután történt, miután Rómából (*ex Urbe*), „épen, sértetlenül” (*sospes*; *soospes* — a lapicida vagy Szamosközy hibájából) hazaérkezett a felajánló Titus Claudius Durianus. A Durianus *cognomennel* kapcsolatosan nincsenek analógiáink. Néhány *nomen* mutat némi hasonlóságot: Durius,⁵⁷ Durenus,⁵⁸ Duranius,⁵⁹ akárcsak a Duruitius⁶⁰ cognomen, amelyek a Duriával hozhatók kapcsolatba (*nomen fluviorum*: Morava, Duero és két folyó Észak-Itáliában).⁶¹

Az *in reditu* („visszatérésekor”) kifejezés, noha nem túl gyakori, nem hibás; a szövegekben gyakrabban jelenik meg a felajánlás indoklásaként a *pro reditu* formula.⁶²

Egy Herkulesfürdőn (Băile Herculane, Herkulesbad) előkerült oltárat akkor emeltek, amikor hazaérkezett Rómából egy dáciai provincialisokból álló, öttagú küldöttség.⁶³

22. CIL, III, 1101. (és 1390. 1.)

Megyericsei és Verancsics másolataihoz viszonyítva, Szamosközy nem jegyzi le a 2. sort (SACR); a felajánló *praenomenje* *Q(uintus)* (a másik kettőnél *G(aius)*) és hiányzik az utolsó sor is *G(emina)*.

Szamosközy, helytelenül, sírfeliratnak vélte, mert az első sorban *monumentum dis manibus*-t olvasott, *M(agnae) D(eum) M(atri)* helyett.

23. Kiadatlan fogadalmi felirat Apulumból, amelyet Szamosközy a Gyulaffi-házban látott.

Szamosközy másolata:

SIL·SANC.
 SOLON
 EX·VO·F·DED. . .
 KAL. . .
 PIS. COSS·

A következőt javasoljuk:

SIL·SANC[TO DEO?]	Sil(vano) Sanc[to deo?]
[.] SOLON	[.] Solon
EX·VO·F·DED	ex vo(to) f(ecit) ded(icavit)
[.] KAL [. . .]	[.] Kal(endas) [. . .]
PIS [ET IVL?] COSS·	Pis(one) [et Iul(iano?)] co(n)s(ulibus)

Szamosközy az olvasatban konjekturálisan egészíti ki a felajánló nevét, a dátumot és a másik konzul, Lucretius nevét.

Silvanus kultusza nagyon elterjedt Dáciában és Apulumban, a városból még 33 feliratos és domborműves emléket ismerünk, amelyeket mind ennek az istenségnek ajánlottak.⁶⁴ A *Sanctus* jelző Silvanus neve mellett elég ritka: egyszer fordul elő Dácia területén, éppen Apulumban.⁶⁵ A *Deus* megnevezés, minthogy gyakori Silvanus esetében — még hét példája van Dáciában⁶⁶ — feltételezhető, ahogyan, egyébként, Szamosközy is tette.

A főajánló nevéből csak a Solon(?) *cognomen* maradt fenn.

A konzulok, úgy véljük, inkább L. Calpurnius Piso és P. Salvius Iulianus lehetnek a 175. évben, mint C. Calpurnius Piso és M. Vettius Bolanus a 111. évben.⁶⁷

Románból fordította
 Kovács András

Jegyzetek

1. Bagyary, Simon: *Adalék Szamosközy István életrajzához. Századok*, 1907, 80—81; *Id.*, *Századok*, 1909, 316—320; Szinnyei, József: *Magyar írók élete és munkái*. Budapest, XIII, 1908, 362—363; Vass, Miklós: *Szamosközy István életéhez. Századok*, 1909, 146—150; I. Crăciun: *Cronicarul Szamosközy și însemnările lui privitoare la români*. Cluj, 1928, 7—92.
2. I. I. Russu: *Istoricul Zamosius și informațiile sale despre Clujul antic. ProblMuz*, 1961, 213—224; *Id.*, *Contribuția lui Zamosius la epigrafia Daciei. ActaMN*, III, 1966, 437—450; *IDR*, I, 41—43. lap-jain.
3. *MHHS*, XXIX, 61—62, 81—83.
4. *CIL*, III, 854 = 7657, 862, 869 = 7665.
5. *CIL*, III, 1312 = *IDR*, III/3, 366.
6. *CIL*, III, 7840 = *IDR*, III/3, 327.
7. *CIL*, III, 1071.
8. *MHHS*, XXX, 1880, 429; C. Torma, *AEM*, VI, 1882, 97—98.
9. *CIL*, III, 917, 972, 984, 987, 1013, 1015, 1028, 1045, 1061, 1065, 1069, 1077, 1129, 1146, 1175, 1180, 1181, 1186, 1188, 1193, 1213, 1397, 1399, 1417, 1422, 1434, 1446, 1452, 1458, 1459, 1470, 1537.
10. *CIL*, III, 38*—41*, 55*—58*, 74*—94*.
11. *CIL*, III, 38*, 74*, 82*, 88*; I. I. Russu, *ActaMN*, III, 1966, 443—446.
12. „Similiter reieciimus quosdam inter falsos, qui quamquam ut nunc leguntur ferri nollo modo possunt, tamen fragmento genuino superstructi videntur esse.” (*CIL*, III, 156. lapon).
13. Vö. *CIL*, III, 7657, Verancsics másolata, *Ephemeris Epigraphica*. IV, 62, no. 134.
14. *CIL*, III, 854; Buday A., *Dolg.*, IV, 1913, 101—102, aki látta a befalazott feliratot megjegyzi, hogy az illető sorok valószínűleg a kő egyik befalazott oldalán vannak.
15. *CIL*, III, 850.
16. *CIL*, III, 856.
17. *CIL*, III, 1222 = 7802.
18. *CIL*, III, 1065, 1417, 1458.
19. I. I. Russu, *ActaMN*, III, 1966, 443, no. 22.
20. C. Torma, *op. cit.*, 97—98, no. 1.
21. *CIL*, III, 1501 = *IDR*, III/2, 410.
22. *CIL*, III, 1448 = *IDR*, III/2, 72.
23. L. fentebb a 20. jegyzetet.
24. Forcellini: *Lexicon totius Latinitatis*. III, 1865, 312, sv. *horologiaris*; *CIL*, III, 1070; *CIL*, III (*Indices*) 2583. lapon; E. de Ruggiero: *Dizionario epigrafico*. III, Roma, 1922, 966; Dessau: *Inscriptiones Latinae Selectae*. III, 2 (*Indices*), 902.
25. *CIL*, III (*Indices*) 2482. lapon: *miles horologiar(ius)*.
26. V. Moga: *Din istoria militară a Daciei romane. Legiunea XIII Gemina*. Cluj-Napoca, 1985, 171, no. XXXV.
27. *Ibid.*, 167—173.
28. *MHHS*, XXIX, 62.
29. *IDR*, III/3, 366.
30. L. fentebb a 8. jegyzetet.
31. *CIL*, III, 1232.
32. *CIL*, VIII, 2495.
33. *CIL*, VIII, 10 385.
34. *CIL*, VIII, 10 021, 10 025, 10 095 = 22 131.
35. *CIL*, VIII, 10 395, 10 400, 10 401.
36. *CIL*, VIII, 22 458.
37. Buday, A., *loc. cit.*
38. *MHHS*, XXIX, 81.
39. I. I. Russu: *ActaMN*, III, 1966, 444—445.
40. I. I. Russu: *ProblMuz*, 1961, 220, I. jegyzet.

41. *CIL*, III, 169. Iapon.
42. *AnnÉp.*, 1902, 251; 1939, 124; 1966, 548; 1980, 552 etc.
43. *CIL*, III, 975.
44. *IDR*, III/2, 7, 10, 11; *CIL*, III, 1516 = *IDR*, III/2, 12.
45. M. Bărbulescu: *Culte greco-romane în provincia Dacia* (Diss. Cluj-Napoca, 1985), 106.
46. M. Bărbulescu: *Interferențe spirituale în Dacia romană*. Cluj-Napoca, 1984, 173—174.
47. *CIL*, III, 1614 = 8044; C. Daicoviciu: *ACMIT*, I, 1929, 304—305, no. 5.
48. *DA*, III, 1, 458—460, s. v. *Incubatio* (H. Lechat).
49. M. Bărbulescu: *Culte*... 86—88.
50. *CIL*, III, 1590 = 8024 = *IDR*, II, 329.
51. *AnnÉp.*, 1904, 188.
52. Cohen, III², 261, no. 245.
53. Cohe, IV², 26, no. 210.
54. *RE*, VIII, 1, 594—595, s. v. *Hercules* (Boehm); K. Latte: *Römische Religionsgeschichte*. München, 1960, 216.
55. *De lingua latina*, VII, 82.
56. *CIL*, VI, 210. (208-ból), 308 (193-ból), 309.
57. *CIL*, III, 3892.
58. *CIL*, V, 2043.
59. *CIL*, VI, 1781.
60. *AnnÉp.*, 1975, 293.
61. J. Perin: *Onomasticon*. V (A-I), Patavii, 1940, 508, s. v. *Duria*.
62. *CIL*, III, 4019, 10 871; *AnnÉp*, 1951, 228 etc.
63. *CIL*, III, 1562 = *IDR*, III/1, 56.
64. M. Bărbulescu: *Culte*... 116—117.
65. *CIL*, III, 1153.
66. M. Bărbulescu, *op. cit.*, 117, 178—180.
67. I. Klein, *Fasti consulares*, Lipsiae, 1881, 57, 80.

Rövidítések

<i>ACMIT</i>	= Anuarul Comisiunii monumentelor istorice. Secția pentru Transilvania. Cluj.
<i>ActaMN</i>	= Acta Musei Napocensis, Cluj (Cluj-Napoca).
<i>AEM</i>	= Archaeologisch-epigraphische Mittheilungen aus Österreich—Ungarn. Wien.
<i>AnnÉp.</i>	= Année Épigraphique Paris.
<i>CIL</i>	= Corpus Inscriptionum Latinarum. Berlin.
<i>DA</i>	= Ch. Daremberg et Edm. Saglio, Dictionnaire des Antiquités, Paris.
<i>Dolg.</i>	= Dolgozatok — Travaux. Kolozsvár (Cluj).
<i>IDR</i>	= Inscriptiile Daciei romane (Inscriptiones Daciae Romanae) București.
<i>MHHS</i>	= Monumenta Hungariae Historica. Scriptorum. Budapest.
<i>ProblMuz</i>	= Probleme de muzeografie. Cluj.
<i>RE</i>	= Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft (Pauly — Wissowa). Stuttgart.

Humanista epigráfusok adalékai Gyulafehérvár közép- és korai helyrajzához

Szamosközy István itt bemutatott kéziratos római feliratgyűjteményének az olvasóját, de a CIL testes köteteinek a forgatóját is meglepik azok a színes meghatározások, amelyekkel az egyes szerzők, Megyericsi Jánostól Ariosti grófig az általuk leírt feliratok helyét jelölik. A római felirattan és általában a római Dacia kutatói számára az lenne a fontos, hogy az egykori Apulum helyrajzában keretében határozhassák meg a feliratok helyét; a középkori és korai Gyulafehérvár bűvárai pedig elvárnák, hogy a középkori vár és váralja helyrajzi viszonyairól kapjanak tájékoztatást e megjegyzésekből. Bármennyire indokoltak is ezek a követelmények, sem az ókori Apulumnak, sem középkori utódának a helyrajzát nem ismerjük annyira, hogy látványos eredményekre számíthatnánk. Van azonban a két egymást követő település helyrajza között egy lényeges összekötő kapocs: Apulum római *castrum*-ának és a középkori várnak az azonossága.¹ Minthogy a középkori vár a XIII. Ikerlégio *castrum*-ának a falait teljes mértékben felhasználta, a várnegyed egészében az egykori *castrum* belterületén áll. Noha 1714 és 1748 között a középkori várat új, Vauban-rendszerű védőgyűrűvel vették körül és az erőd építése során a középkori váralja legnagyobb része elpusztult, a várnegyed lényegében ma is őrzi középkori utcahálózataát, amelyben a középkori vár legfontosabb épületeinek egy részét is azonosíthatjuk, köztük azokat, amelyek fel-feltűnnek a humanista feliratgyűjtők helymegjelöléseiben is.

Az épületek azonosítását megnehezíti, hogy a bennünket érdeklő időszakban, a XV. század vége és a XVIII. század első fele között, Gyulafehérvár az erdélyi püspökök székvárosából fejedelmi székhellyé alakult, s míg az előbbi nevezetes, a helynévadásban is szerepet kapó épületei a templomok, a kolostorok, a püspöki palota, a kanonokok és az oltárosok házai voltak, a reformációval együtt beköszöntő korszakban ezek az épületek új, a helymegjelölésben is tükröződő szerepet kapnak: a fejedelmi udvartartás tagjainak az életterévé válnak. Ezeket a változásokat éppen a XVI. század közepe táján, a fennmaradt levéltári anyag töredékessége és szétszórtsága miatt alig tudjuk nyomon követni, s amikor néhány évtizeddel később — Báthory Kristóf vajdasága idején — a Királyi Könyvek bejegyzéseire támaszkodhatnánk, az épületeket már csak kivételesen nevezik régi, egyházi tulajdonosaik szerint.

A funkcióváltozások a későbbiekben is gondot okoznak: a jezsuiták először a prépostság épületében rendezkedtek be s csak később alakították ki rezidenciájukat az egykori domonkos klostrom épületében — nem mindegy tehát, hogy beköltözésükkor, az 1580-as évek elején vagy később szól-e forrásunk az épületeikről.² Hasonló a helyzet a református iskola és az 1630-as években felépített *collegium academicum* esetében is.³ A római feliratok helymegjelölései így eszményien szolgálhatnák az épületek helyrajzi azonosítását, ha Giuseppe Ariosti nem emeltette volna ki a

helyükről éppen azokat, amelyek a XVI—XVII. században láthatók voltak és nem szállíttatta volna őket, mint ismeretes, a bécsi Udvari Könyvtárba.

Az előbbieken felsorolt nehézségek ellenére, úgy véljük, hogy éppen az adatok szétszórtsága miatt sem érdektelen időről időre számbavenni a biztosan azonosítható meghatározásokat, de még az azonosíthatatlanokat is, mert azoknak a rögzítése sem reménytelen újabban fölbukkanó adatok révén.

Tájainkon a római feliratok iránti érdeklődés egyúttal a humanizmus térnyerésének is fokmérője. A gyulafehérvári humanista kör tagjai a századforduló táján (Geréb László püspök, CIL, III, 1070) már gyűjtötték az itt-ott előbukkanó feliratokat és a kanonoki házakba, a préposti és püspöki palotába befalazott vagy éppen a székesegyház díszítésére felhasznált római feliratok divatja versenyre kelt a kapuk, ajtó- és ablakkeretek frizébe antik szállóigéket, maximákat vésető mecénások számbeli növekedésével. Nem tudatos hamisítás, hanem inkább a szerkesztői szándék szem előtt tévesztése soroltatja a későbbiekben Szamosközyvel a Gyulaffy-ház egyik reneszánsz keretét díszítő Phaedrus-idézetet az *Analektá*ban összegyűjtött római feliratok közé és művének kortársi kritikája is részes lehetett abban, hogy kéziratunkban már csak exkurzusként, elkülönítve szerepelnek az ilyen „modern” feliratok (CIL, III, 58*).

A következőkben a CIL adalékaira támaszkodva fogjuk sorra venni a leggyakoribb helymegjelöléseket, nemcsak Szamosközy munkáiból, hanem Megyericsei János korától a vár és a város képét gyökeresen átformáló erődítések keletkezésének koráig.

1. „*ad portam Georginam*” (CIL, III, 1045)

A vár keleti, Szent György kapuja az egykori castrum *porta praetoriá*jával azonos.⁴ A középkorban a káptalani városrész kapuja volt,⁵ ilyen értelemben emlegethette „*porta civitatis*”-ként Megyericsei. 1504-ben a káptalan barbakánnal erődítetté.⁶ A kapu alaprajza — két oldalsó tornya⁷ — és felépítése — a homlokzatát díszítő „*lupa capitolina*”⁸ dombormű (?) — a castrum kapujának fennmaradt és a középkorban újra felhasznált részleteire utal. A XVIII. században a régi kaput lebontották, esetleg beépítették az új védőövezbe, az azonban bizonyos, hogy a barbakán, amelyet löpőmalommá alakítottak, és a hozzávezető falsoros ma is áll a földből kialakított kötőgát alatt. A XVIII. építkezések rendjén a várbeli közlekedés főtegyelét délebbre, az új erőd III., úgynevezett Károly- és IV. kapuja közé helyezték.

2. „*in porta civitatis*” (CIL, III, 1057)

Minthogy a *másik* kapu megkülönböztetésére ugyanaz a szerző — Siglerius — használja ezt a kifejezést a XVI. század második felében, már csak a vár nyugati, Szent Mihály kapujára gondolhatunk. A középkori püspöki város kapuja a castrum *porta decumaná*jával azonos. Alaprajzában szintén a római kapu maradványai sejtethetők; a XVIII. század elején lebontották. Bongarsius, aki Siglerius halálának évében, 1585-ben járt Gyulafehérvárott, az idézett feliratot „*pro valvis templi*” határozta meg.

3. „*Aula*”

A vár délnyugati sarkában helyezkedett el a középkori püspöki palota. A XVI. században már bizonyosan négyszögletes belső udvart határoló négyszárnyú épület

korai, XIII. századi magja a székesegyház déli, ún. fejedelmi kapujának közelében állhatott, mert 1287-ben már ezen a kapun keresztül vonult be a püspök a templomba.⁹ A palota alaprajzilag 1711-ig még összefüggő négyszöget alkotott, ez után, 1736 előtt bontották le a keleti szárnyhoz kapcsolódó épületrészeket. A ma is álló szárnyak alatti különálló gótikus pincék arra vallanak, hogy a XV. században még különálló épületrészek határolták az udvart. A korai szerzők közül Verancsics Antal jegyezte fel feliratot 1548 előtt „*in domo episcopali*”; ugyanez Szamosközy szerint „*in aula principalis*” található (CIL, III, 1222 = SUPPL 7802 = ZAGR 20); egy másik, Szamosközy szerint „*in aedibus principis*” található feliratot, a XVIII. században bekövetkezett változásokat regisztrálva Ariosti „*ex aula episcopali*” szállítatott el (CIL, III, 1213).

Az időközben eltelt két évszázadban az épületegyüttes is sokat változott.¹⁰ Kelet felé terjeszkedve a XVI. század végére kiépült a püspöki palotát a prépostsággal összekötő középső udvart északról és délről határoló két épületszárny és ezzel gyakorlatilag a fejedelmi palotához kapcsolták a prépostság épületét is. Ez eredetileg a székesegyháztól keletre álló, L alakú alaprajzon emelt épület volt. Rá utal Verancsics Antal „*in domo praepositi*” (CIL, III, SUPPL. I, 7815) és így nevezi Szamosközy is (CIL, III, 1193) akkor, amikor lényegében már a fejedelmi palotához tartozott az épület. Bongarsius meghatározása: „*in ea principium aedium parte quam tenebant Jesuitae a. 1585*” (CIL, III, 1246) ugyancsak a préposti palotára vonatkozik, amelyet Báthory István engedett át a jezsuitáknak addig, amíg felépíthetik rezidenciájukat és iskolájukat a prépostsággal szemben, az egykori domonkos kolostor helyén.¹¹ A fejedelmi palota további terjeszkedését érzékletesen tükrözik az idézett felirattal kapcsolatos későbbi, adalékok is: az *Analectában* még a prépostságra utaló Szamosközy 1598-ban már „*in aula serenissimi principis*” határozza meg ennek a feliratnak a helyét; „*in area aulae*” — így Monavius; „*in muro palatii ubi Transilvaniae principes residere solebant*” — szól Marsigli meghatározása. Közben ugyanis, Bethlen Gábor és I. Rákóczi György fejedelem korában kiépült a palota keleti, úgynevezett Istálló-udvara is, s ezzel véglegesült a 195 x 69 méteres területen fekvő épületegyüttes szerkezete. A keleti udvar kapuját azonban még a XVIII. század elején is Prépost-kapunak nevezték.¹²

Az „*in aula Reverendissimi*” (CIL, III, 1184 = SUPPL 7796) megjelölést, amely Clusiusnál és Gruterusnál fordul elő, illetve az egykorú „*in aula cardinalis*” (CIL, III, 1134 = ZAGR. 3.) ugyancsak a fejedelmi palota udvaraként kell értelmeznünk, annál is inkább, mert az utóbb említett felirat a zágrábi kézirat szerint „*in aula principis*” található. Minthogy itt arról az időszakról van szó, amikor Báthory András bíboros Erdélyben élt, rövid fejedelemsége előtt és alatt, a megjelölés csak a fejedelmi palota egyik épületrészére, vagy általában a fejedelmi palotára vonatkozhat.

Úgy tűnik, hogy a CIL, III, 1016—1028 = SUPPL I. alatt idézett feliratok egy része ugyancsak a préposti palotába került, legalábbis Clusius szerint az 1028. számú „*ante portam praepositurae*” található (Bongarsius „*pro valvis templi*” meghatározása sztereotípiának tűnik). A feliratok e csoportja a korai források szerint „*in curia praepositi Albae Iuliae*” található. Verancsics Antal megjegyzése szerint „*haec vetera antiquorum simulacra e solo nuper efossa Franciscus Zytas de Zere(m)lyen*

praepositus Transsilvaniensis ob pietatem soli exposuit ac memoriae sempiternae restituit XII. ka(lendas) Junias (anno) MDXXXIII". A későbbi adalékok alapján azonban arra kell gondolnunk, hogy a feliratok nagyobb része nem a préposti palota épületébe, hanem a *préposti kertbe* került. Másként nehezen lenne elfogadható, hogy Ariosti feljegyzései szerint az 1017–1020. számú feliratok mind „*in moenibus faciendis*” kerültek elő 1715 táján. Az ellentmondást úgy véljük feloldhatónak, ha bevonjuk Opitz Mártonnak az 1022. számú felirathoz fűzött adalékát, hogy tudniillik az „*in horto gymnasii in pariete*” található. Véleményünk szerint Szeremlyéni Sztás Ferenc prépost a feliratok jórészt a Szent György kapu előtt elterülő préposti kert falába illesztette. Ezt a kertet utóbb Báthory István és Zsigmond adományából a jezsuiták bírták,¹³ Bethlen Gábor fejedelem pedig a *collegium academicum*nak adományozta. A kollégiumtól 1714-ben, az erődítési munkálatok kezdetekor vették el.¹⁴ Így találhatták ott a feliratokat Ariosti utászai 1715-ben.

4. „*in gymnasio litterario*” (CIL, III, 1069)

Szamosközynek ez az adaléka valószínűleg a gyulafehérvári *schola* épületére vonatkozik, amely azonos lehetett a reformációt megelőző korszak káptalani iskolájának az épületével.

5. „*in collegio Jesuitarum Albae*” (ZAGR 14.)

A zágrábi kézirat helyrajzi adaléka bizonyosan az egykori domonkos kolostornak az 1580-as években felújított épületére vonatkozik.

6. „*in pariete domus collegii*” (CIL, III, 994)

Opitz Mártonnak ez a helymegjelölése szoros kapcsolatban áll a *collegium academicum* kezdetivel. Úgy látszik, hogy Bethlen Gábor korában a református iskola az egykori jezsuita kollégium épületében működött.¹⁵ Ezt az intézményt Szini István jezsuita többször is *académiának* nevezi 1618 táján, 1624-ben pedig a fejedelemnek arról az elképzeléséről értesíti feletteseit, hogy Gyulafehérvárott a heidelbergihez hasonló főiskolát tervez (!) alapítani. Érdekes módon hiányzanak az utalások az 1622–23-ban a kollégiummal kapcsolatosan lejátszódott változásokra. Valószínű tehát, hogy 1622–23-tól 1628–29-ig, a kollégium építkezéseinek a kezdetéig a jezsuita rezidencia és iskola épületében működött a kollégium.

Hasonló a helyzet az ugyancsak Opitz adatközléséből eredeztethető „*prope cellam collegii*” meghatározással is (CIL, III, 1219).

7. „*in area | muro | palatio veteris cancellariae*” (CIL, 984, 987, 1015, 1129)

A helymegjelölésnek ezt a formáját kizárólag Szamosközy használja az *Analektában* közzétett feliratokkal kapcsolatban, tehát peregrinációjának megkezdése, 1587 előtti állapotokat rögzítve. Az igényes kiképzésű (*palatium*), belső udvaros (? : *area*), régi épület annak ellenére, hogy a fejedelemség legfontosabb kormányzati intézményei egyikének a székhelye, nem annyira a fejedelmi palotához, hanem inkább a kanonoki házakhoz látszik kapcsolódni. Az 1015. számú feliratról ugyan Bongarsius azt jegyezte fel, hogy „*pro valvis templi*” található, lehetetlen azonban fel nem figyelni arra, hogy ez a helymegjelölés nála sztereotípiaként ismétlődik és legtöbbször nem egyezik a kortársakéval, így esetünkben is hibás lehet. Megyericsi János az 1129. számú feliratról azt jegyezte fel, hogy az „*in ecclesia S. Andreae Apostoli*” található, „*a nobis muro inserta*”. A vatikáni kézirat szövege itt vagy romlott vagy

átírása hibás, mert ilyen titulusú templom Gyulafehérvárott nem volt. Volt viszont ilyen oltára a Szent Mihály székesegyháznak és az 1166. számú felirat analógiájára az előző helyes olvasata is „*in domo (sc. altaris) S. Andree*” kell legyen. Ha a várnak a székesegyháztól keletre eső felét tekintjük a káptalani városrésznek s ha Ariostinak hihetünk, aki az 1015. számú feliratot „*ex collegio calvinistarum*”, tehát a *collegium academicum* épületéből szállította el, akkor a Szent András oltár rektorának a házát a Szent György kapu mellett, Bethlen Gábor kollégiumának építészeti előzményei között kell keresnünk. A kollégiumba olvasztott középkori épületek egyike lehetett Megyericsei János háza, aki 1517-ben bekövetkezett haláláig volt a Szt. András oltár rektora.¹⁶

8. „*in curte domus divi Georgii*” (CIL, III, 1089), illetve *in muro (domus) divi Joannis Baptistae ad plateam*” (CIL, III, 1105).

Megyericsei János adalékai a székesegyház egy-egy gazdagon ellátott oltárosának a házára utalnak.¹⁷ Ha Bongarsiusnak hihetünk, 1585-ben mindkét felirat Kovacsóczy Farkas kancellár házát díszítette. Ő és Szamosközy ott írták le a CIL, III, 978., 1180., 1186. és 1188. számú feliratát is. Az 1105. számú lelőhelyeként Gruterus a „*lovasság főparancsnokának*” a házát idézi. A CIL, III, 1158. feliratát Bongarsius a kancellár, Opitz Márton 1622–23-ban „*ad aedes comitissae vulgo dictas*” másolta le. Ezek alapján arra következtethetünk, hogy a két oltáros házat a XVI. század folyamán egyesítették és ez lett a kancellár háza. Szádeczky Lajos ezt a házzal azonosította, amelyet Báthory Zsigmond adományozott volt 1589. április 5-én hűséges familiárisának, „*egregius Joannes Kowachocij de Megykerék*”-nek.¹⁸ Ez az épület nyugatról vagy északról szomszédja volt az *armamentarium*nak.¹⁹ Ezt a több mint kétséges azonosítást alátámasztani látszik az, hogy az 1594-ben kivégzett kancellár fiai, Zsigmond és István 1600-ban ezt a házat cserélték el Megykerék birtokáért Borczun György gyulafehérvári gondviselővel.²⁰

9. „*Armamentarium vulgo Kendervár*” (CIL, III, 1078 = ZAGR 8.; CIL 0 = ZAGR 9.)

Szamosközy István csak „*armamentarium*” néven emlegeti, őt egészíti ki Istvánffy Miklós széljegyzete, aki a helynév magyar változatát is feljegyezte. Arról az épületegyüttesről van szó, ahol 1576 után létrehozták a fejedelmi ágyúöntőházat. Működése a századforduló viharos éveiben megszakadt és csak Bethlen Gábor uralkodásának utolsó éveiben kezdődött újra; 1658-ban végleg megszűnt, épületeit nyersanyag- és élelmiszerraktárnak használták a későbbiek során.²¹ A vár topográfiájának eddigi kutatói tévesen azonosították a Visconti-féle rajzon látható földérdítménnyel, amelyet a kuruc szabadságharc utolsó éveiben emeltek a fejedelmi palota köré.²² Helye a vár délkeleti sarkában volt, ahol a Bethlen Gábor korában felépült bástya²³ előtt is állott egy sarokerődítmény Castaldo korából.²⁴ Ennek a védőárkában jöhetett létre a felgyült esővízből az a kenderáztatóhely, amely a magyar elnevezés alapjául szolgált. Istvánffy Miklós utalása Hunyadi János ott bekövetkezett halálára természetesen téves. A Gyulafehérvárat ismerő tudós történetíró tévedése mögött legfeljebb valamilyen, az erdélyi vajdák ottlakásához kapcsolódó helyi hagyományt sejtethetünk.

10. „*Domus domini Urbani Batthyány*” (CIL, III, 1024 = ZAGR 4; SUPPL 7765 = 1094, 7799).

A magyar zsoldárirodalom 1547-ben elhunyt előfutárának romos házát Verancsics Antal emlegeti római feliratok lelőhelyeként. Az idézett feliratok további adalékaiból tudjuk meg, hogy ez azonos volt „*frater Donatus*” házával Gruterus szerint, hogy Szamosközy a feliratot a palotában látta 1598-ban és a XVII. századi palotában volt látható a 7799. számú felirat is.

11. „*In aedes quae Turcicae dicuntur*” (CIL, III, 1092).

Monaviusnak e kétségtelenül Opitz Mártontól származó értesülése arra az épületre vonatkozhat, amelyet a XVII. század folyamán a külföldi követek, így a városban gyakran megforduló török követek szállásaként használtak.²⁵ Ez a ház a XVI. század végén a Gálffy Jánosé volt, kivégzése (1594) után a kincstárra szállhatott. Utoljára a XVIII. század elején emlegeti Bethlen Miklós, elmondva róla, hogy köveit a jezsuita atyák és Apor István kincstárnok hordatták el saját építkezéseikhez.²⁶ Valószínűleg arról az igényes méretű, előkertes épületről van szó, amely a székesegyháztól keletre, megközelítőleg a mai út tengelyében állott.

12. „*ad portam archidiaconi Dobocensis*” (CIL, III, 1182)

Tordai Saláthiel dobokai főesperes (1504–1519) háza a káptalani városrészben állhatott.

13. „*in aedibus Gyulaffianis*” (CIL, III, 58*, ZAGR. 22., 23.).

Szamosközy István szerint több római és néhány modern, de „választékos” felirat lelőhelye. Istvánffy Miklós hozzáteszi, hogy az épület előbb a szatmári főesperesség, később Statileo János püspök lakhelye(?), azután a Miksa császárnál hűtlenségbe esett és János Zsigmond fejedelemhez pártolt Gyulaffy László, végezetül, 1598-ban, ottjártakor, Abaffy-ház volt. Valószínűnek látszik, hogy a káptalani városrészben állott és hogy díszes kiképzése, a befalazott síroroszlánok, római domborművek és feliratok, amelyek mellé még feliratos ajtókeret és — ugyancsak kőbevésett — klasszikus idézetek járultak, még XVI. század első felében élt tulajdonosa humanista ízlését dicsérik. Gyulaffy László 1564 és 1576 között volt a fejedelmi tanács tagja,²⁷ temetési zászlajára Kassai Zsigmond Dávid szerzett verset.²⁸

Noha valószínű, hogy a ház 1598. évi tulajdonosa nem a Gömörben és Szabolcsban birtokos Abaffy-család valamelyik Miklós nevű tagja,²⁹ hanem az 1584(?)-től fejedelmi tanácsos, 1600-ban elhunyt Apaffy Miklós kü küllei főispán volt,³⁰ az épület helyének a meghatározása azért problematikus, mert az Apaffyaknak három házáról tudunk Gyulafehérvárott: az elsőt Apaffi Gergely vásárolta az Olasz utcában, de ezt — valószínűleg nem éppen jószántából — Apaffi Miklós 1589-ben elcserélte Kendi Ferencsel, annak a külvárosban, a Vinci utcában fekvő házáért, amelyet az utóbbi fejedelmi adományból kapott és amely a magtalanul elhunyt Nagy Mátéé volt azelőtt.³¹ Apaffi Miklósnak csak Kendi Ferenc kivégzése után (1594) nyílt ismét alkalma arra, hogy ingatlant szerezzen a várban: ez az épület — egy 1604-ből származó perirat szerint — „*az Jesuitak Szent egi haza meogeot*” állott, a felperes, Gyulafehérvári Szijarto Albertné házának szomszédságában.³² Erre az épületre vonatkozik két későbbi adat is 1615-ből és 1620-ból.³³ Minthogy az előbb említett két ingatlannal kapcsolatban nem merül fel Gyulaffy Lászlónak, mint ko

rábbi birtokosnak a neve, csak az utóbbi lehet azonos azzal az igényes épülettel, amely Szamosközy és Istvánffy feljegyzéseiből körvonalazódik; a jezsuita templomtól keletre, a *collegium academicum* későbbi épülete felé vezető házsor első épülete volt. 1711-ben már csak egy kerítésfal állott ott. Helyén ma az egykori főgimnázium épülete áll.

14. „*in templo / aede majore*” (CIL, III, 1070 = ZAGR 6.; CIL, III, 1071 = ZAGR 5.)

Ezek a feliratok a székesegyházban állottak. Az épületet — megkülönböztetve a kisebbik templomtól, amely a reformáció előtt a dominikánusok kolostorához, korunkban pedig a jezsuitákéhoz tartozott, magyarul is „őreg” templomnak nevezték.

Nyugati kapujához Geréb László püspök helyeztette az 1070. számú feliratot.

15. „*Ad forum in suburbio*” (CIL, III, 1065, 1067).

A Szent Mihály-kaputól nyugatra elterülő püspöki váralja piacteréről van szó, amely közvetlenül a kapu előtt állott.

16. „*Albae propter sacellum suburbanum*” (CIL, III, 1067 = ZAGR 13).

A püspöki váralján két templom is állott: a reformáció előtt valószínűleg parochiális szerepet betöltő, temetővel és cinteremmel körülvett Boldogasszony templom, amelynek eredeti titulúsára, egyéb adat híján, a koraújkori utcanévből s a piactér nyugati oldalán elfoglalt helyéből következtetünk — volt az egyik;³⁴ a másik, a hol plébániaként, hol körmeneti kápolnaként emlegetett Szent Miklós templom, amelyet 1418 táján alapított Upori István püspök. Az 1530-as évekig szerepel a forrásokban. A reformáció után már nem említik s helyére csak a Szent Miklós utca nevéből következtethetünk, amely a piactérről, a várfal mellett, dél felé nyílt.³⁵ A templom romos épületét valószínűleg az 1620-as években, a délnyugati bástya építésekor bontották le.

A tornyos és csak a XVIII. századi várépítéskor lebontott Boldogasszony templomba lehettek befalazva a CIL, III, 59* és 1111. számú feliratok.

Opitz Mártonnak a Monavius által átfogalmazott (?) adaléka „*inter rudera sacelli prope arcem dirutam*” zavarbaejtő (CIL, III, 1237), a valóságot inkább az előbbinek az „*inter diruti sacelli saxa*” (CIL, III, 1162) megfogalmazása látszik képviselni, amelyet — jellemző módon — Monavius „*inter rudera prope arcem dirutam a. 1623.*” formában fogalmaz át. Ez a két felirat tehát a Szt. Miklós templomból származhat.

17. „*in cella vinaria hospitalis*” (CIL, III, 1083, 1139).

A Szt. Miklós templommal egyidőben kért búcsúengedélyt Upori István a Szt. Lélek-ispotályra is.³⁶ 1459—61-ben említik előljáróját, István mestert.³⁷ A gyulafehérvári ispotályra vonatkozó következő, de Lazius működése utáni adataink a XVII. század elejéről származnak. Ezek szerint az ispotály a város nyugati szélén, az erdő és az Ompoly közelében, a Temető utca környékén állott.³⁸ Nem lehet eldönteni, hogy a XVI. században melyik épületről lehetett szó. Arra gondolunk mégis, hogy az épületváltoztatás csak a XVI—XVII. század fordulóján végbement pusztítással állhatott összefüggésben, így Lazius még a középkori ispotály borospincéjére utal adalékában.

18. „*in horto archidiaconi Colossiensis*” (CIL, III, 1132, 1181 = SUPPL)

A vártól délre és keletre feküdt a káptalan birtokát alkotó váralja. Itt voltak a kanonoki kertek is. A vár déli fala mellett húzódott Megyericsei János kolozsi főesperes kertje, aki „*sub aedícula*” építtette be gyűjteményének római feliratos köveit. Ez a kert utóbb (1548 e.) Medgyesi Ferenc vikárius tulajdonába került, majd (1580 után) fejedelmi kertként emlegetik. A palota déli fala mellett, a védőárkon túl feküdt.³⁹

19. „*in suburbio ad fanum Valachorum*” (CIL, III, 55*, 1103).

A vár déli oldalán, ugyanazon a telken két görög-keleti templom állott. A „*régbbi és kisebb templom*” az 1550-es években épült, az újabbat 1594 után Vitéz Mihály vajda adományából emelték.⁴⁰

20. „*Albae Iuliae in arca lapidea, quam nos ad molas divi Andreae piscibus dedicavimus*” (CIL, III, 1229).

Az Ompoly vize legalább három malmot működtetett a korai újkorban. Ezeknek egyike lehetett Szent András székesegyházbéli oltárának a tulajdona, amelynek haltartóját Megyericsei János római feliratos szarkofágból alakíttatta ki.

Jegyzetek

1. Rusu, Mircea: *Castrul roman de la Apulum și cetatea de la Alba Iulia*. Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie, 22(1969) 47—70; Kovács, Andrei: *Construcții patronate de Gabriel Bethlen*. Cluj, 1984. 2.; Anghel, Gheorghe: *Noi date în legătură cu vechea cetate medievală de la Alba Iulia*. Apulum, 22(1985). 113—122.; Moga, Vasile: *De la Apulum la Alba Iulia. Fortificațiile orasului*. București, 1987. 54—69.; Györfly György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*. II. Bp., 1987. 155—7.

2. Balogh Jolán: *Kolozsvári kőfaragó műhelyek*. XVI. század. Bp., 1985. 273—277.

3. Kovács András: *A gyulafehérvári Collegium Academicum*. Korunk, III. F. 1(1990). 1208—1210.

4. Moga: i. m. 61—63. Ásatásai nem a *porta praetoriát*, mint véli, hanem a *porta principalis dextrát* tárták fel a vár (és a castrum) déli falának keleti harmadában. Ez, véleményünk szerint, kétségtelenül teszi a castrum kapuinak a rendjét.

5. 1461. VII. 15., *Kolozsmonostor*. A gyulafehérvári káptalan birtokainak határjárása: „... incipiendo a porta Capituli, quae communi vocabulo vocatur porta sancti Georgij...” Bp., MÖlt. DI. 28852. vö. Entz Géza: *A gyulafehérvári székesegyház*. Bp., 1958. 184/45. sz.

6. XVI. század vége, Szamosközy István(?) feljegyzése: „*iacta sunt fundamentum et edificatum est propugnaculum Albense ante portam S. Georgii a capitularibus sacerdotibus a fundamentis erectam A(nno) D(omini) 1504, quod ex Capitularibus instrumentibus accepi*.” Bp., MÖlt. DI. 24744. Az MTA Művészettörténeti Kutatócsoportjának gyűjtése.

7. Vö. a vár 1687-ből származó olasz alaprajzának megfelelő részleteivel. Reprodukciója: *Erdély története*. Szerk.: Köpeczi Béla. Bp., 1986. 190.

8. Cernavodeanu, Paul: *Călătoria lui Pierre Lescaulier*. Studii și Materiale de Istorie Medie. 4(1960). 452.

9. „... iuxta hostium per quod dominus episcopus in ecclesiam intrare solet, et in suum redire pallecium...” vö. Entz, i. m. 181/26.

10. Entz: i. m. 192/81.; Kovács: *Construcții*. . . 3—4.

11. Balogh: i. m. 273—278.

12. Bethlen Miklós: *Imádságoskönyve*. Kemény János és Bethlen Miklós művei. Szerk. V. Windisch Éva. Bp., 1980. 1026.

13. Beke Antal: *Az Erdélyi Káptalan Levéltára Gyulafehérvárt*. Bp., 1892. 893. sz.

14. Bethlen Miklós: *Élete leírása magától*: Kemény János és Bethlen Miklós művei. 863.; Koncz József: *A marosvásárhelyi ev. ref. Kollégium története*. Marosvásárhely, 1896. 166.
15. *Erdélyi és hódoltsági jezsuita missziók*. I/2. 1617—1625: Adattár XVI—XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez. 26/2. Sajtó alá rendezte Balázs Mihály, Fricssy Ádám, Lukács László, Monok István. Szeged, 1990. 265—269.; 306—311.; 429—433.
16. Balogh Jolán: *Az erdélyi renaissance*. Kolozsvár, 1943. 193—4.; Entz: *i. m.* 202/130.
17. Entz: *i. m.* 204/146.; 201/126.
18. Szádeczky Lajos: *Kovacsóczy Farkas*. Bp., 1891. 70.; Balogh: *Kolozsvári kőfaragó műhelyek*. 292—3.
19. Báthory Zsigmond adománylevele. Gyulafehérvár, 1589. ápr. 5.: „*totalem et integram domum lapideam intra muros hujus civitatis Albensis in vicinitate domorum armamentarii nostri ab una ac filiorum magnifici quondam Georgii Banffy Losonczy, partibus ab altera...*”. Minthogy a fegyvertár a vár délkeleti sarkában állott, szomszédja csak a jelzett két oldalon lehetett. MOLT. Erdélyi Kormányhatósági Levéltárak. Az Erdélyi Káptalan Országos Levéltára. (F. 1. 4.). II. Liber Regius Sigismundi Báthory. 407—408.
20. Veress, Andrei: *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării-Românești*. VI. Acte și scrisori (1600—1601). București, 1933. 6. sz. 6—7. Gyulafehérvár, 1600. jan. 10.
21. Kovács András: „*Farkas az én nevem...*”. A Hét, 14(1983). 2. sz.; Kovács: *Construcții...* 4.; Balogh: *i. m.* 281—2.; 379.
22. Imets F. Jákó: *A régi Fejérvár fekvése és részei*. Az Alsófehérmegyei Történelmi, Régészeti és Természettudományi Társulat XI. Évkönyve, 1898. 19—33.; Anghel, Gheorghe: *Cetățile medievale de la Alba Iulia*. Apulum, 13/1975. 245—275.; ez az azonosítás még kísért: Györffy: *i. m.* 152.
23. *Chronicon Fuchsino-Lupino-Oltardinum*. ed. Joseph Trausch. P. I. Coronae. 1847. 309—310.
24. Gromo, Giovanni'Andrea: *Compendio della Transilvania*. ed. Aurel Decei. Apulum, II(1946). 173—174.
25. Balogh: *i. m.* 297.
26. Bethlen Miklós: *i. m.* 895.
27. Trócsányi Zsolt: *Erdély központi kormányzata. 1540—1690*. Bp., 1980. 27.
28. *Régi magyarországi nyomtatványok*. Bp., 1971. I. 544. sz.
29. Nagy Iván: *Magyar családok*. I. Pest, 1857. Csak a Bethlen Gábor hadjárataiban szereplő Miklóst ismeri.
30. Trócsányi: *i. m.* 23.
31. Gyulafehérvár, 1589. márc. 7. Báthory Zsigmond jóváhagyja és átírja radnóti Kendi Ferenc és ebesfalvi Apafi Miklós szerződését az előbbi kérésére. Ennek értelmében Apafi Miklós az atyja, Gergely által Olchárdi Miklóstól vásárolt kőházat, Zólyomi Miklós háza és egy sikátor szomszédságában elcseréli a Kendi Ferenc által felajánlott, a falakon kívüli Vinci utcában fekvő házzal, amely a magtalanul elhunyt zentfalwai Nagy Mátéé volt. MOLT. F. 1. IV., II. Liber Regius Sigismundi Báthory. 296—9.; és uo. I. Liber Regius Sigismundi Báthory. 256 v.: Báthory Zsigmond 1584. szept. 22-én kelt adománylevelében Nagy Máté házát, amely az említett magtalan halálával a fejedelemre szállott, Kendi Ferencnek adományozza.
32. Korábban, 1591-ben Apaffi Miklós szállást bérelt Kis János házában. Vö. Balogh: *i. m.* 294.; Gyulafehérvári Törvénykezési Jegyzőkönyvek. 1603—1616. Batthyaneum. Gyulafehérvár. Ms. IX. 166. 44. v: 1604. aug. 30.
33. Gyulafehérvár, 1615. nov. 20. Bethlen Gábor fejedelem beleegyezően átírja apanagyfalvi Apaffi György 1614. jún. 20-án kelt adománylevelét, amelynek értelmében Kovács Istvánnak, Bornemizza Tamás vicekomornik szolgálának ad egy ház helyet „*Giula Feieuarat, az magha haza vegheben, kinek eleotte vagion az Szaszucza, egy feleol pedigh mellette az kis kalastrom keo kerte.*” uo. F. 1. XI. VIII. Liber Regius Gabrielis Bethlen. 105. f. Pozsony, 1620. nov. 9. Bethlen Gábor fejedelem megerősíti és átírja titkára, Bölöni Gáspár 1620. jún. 12-én Gyulafehérvárról kelt végrendeletét, amelyben az — egyebek között — gyulafehérvári házáról „*vicinitatibusque domorum, ab una, generosi Georgii Apaffi, ab altera vero partibus domus cusoriae plateaque Sz. Göeörgy kapu ucziaila vocata...*” rendelkezik. uo. X. Liber Regius Gabrielis Bethlen. 197v.—198. r.
34. Gyulafehérvár, 1583. május 2.: uo. F. 1. III. I. Liber regius Sigismundi Báthory. Batthyaneum. Ms. IX. 166.: 1604. febr. 11-i perirat, a város 1603. évi égésével kapcsolatban említi a templom cintermét.

tornyát és sekrestyéjét. A tornyot Szamosközy István: *Történeti maradványai*. III. Bp., 1877. 50. is említi „Bekes-torony” néven. Visconti térképén már a jezsuiták által adott új titulusa szerepel: „Chiesa di S. Michele a P(ad)ri Gesu(iti).”

35. Entz. i. m. 200—201. 114—124. jzet.; 1607. szept. 7. Gyulafehérvár: „in platea Zent Miklos ucaia vocata”. MOLt. F. 1. VII. IV. Liber regius Sigismundi Rákóczy. 149. v.

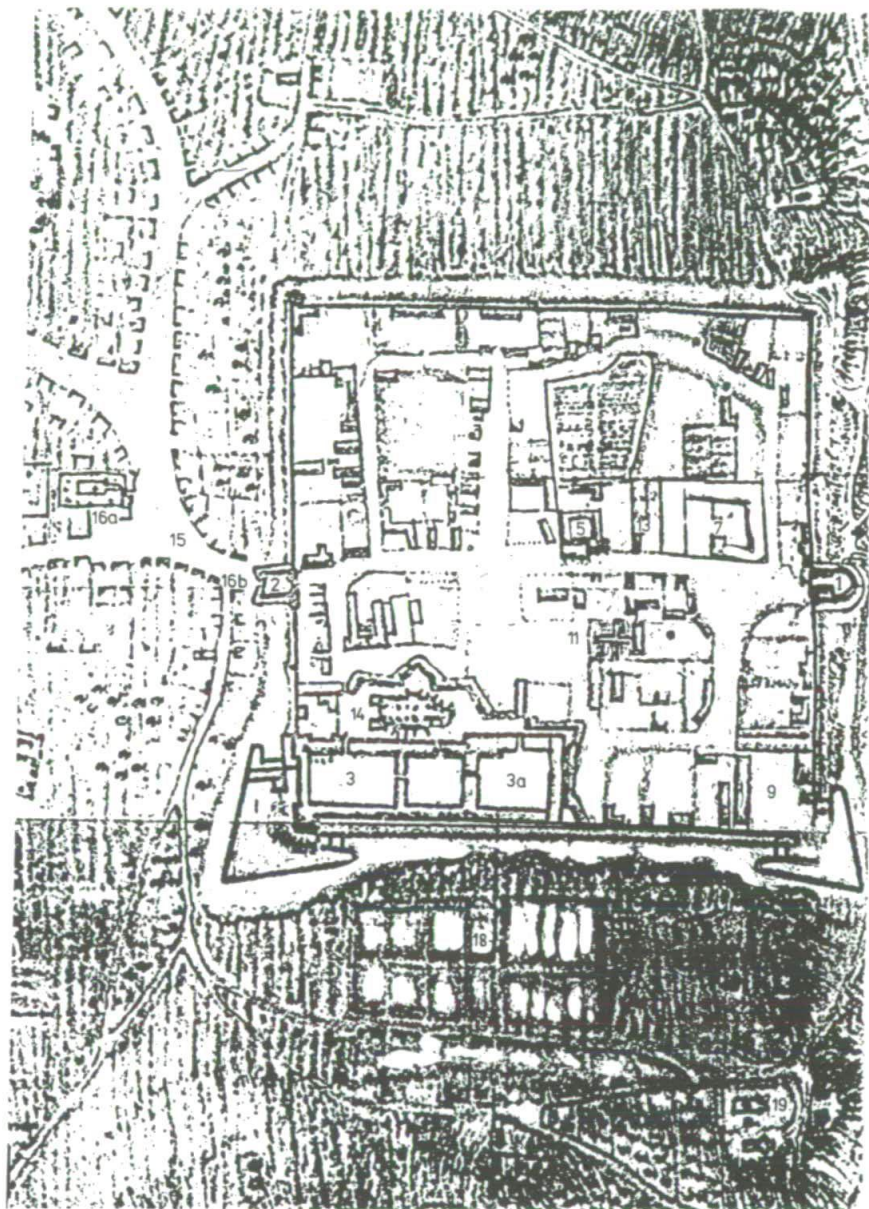
36. 1417. IV. 27. Konstanz. „*Supplicatio Stephani, episcopi Transilvaniensis, de indulgentia ecclesias domus Pauperum Sancti Spiritus ac parochialem Beati Nicolai Confessoris in Albagyula, per ipsum constructas, visitaturis.*”: Lukacsics Pál: *XV. századi pápák oklevelei*. Bp. 1931. I. 72. sz. Entz. i. h.

37. Jakó Zsigmond: *A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei*. 1289—1556. I. Bp., 1350. sz.: 1459. V. 18.; 1349. sz.: 1459. V. 16; 1620. sz.: 1461. szept. 17. Nyilván a Szt. Miklós kápolna közelében, a várfal mellett kellett állnia. Talán azonos azzal a „*enodochium ab olim Sancti Stephani nuncupatum*”, amelyet 1581. jan. 16-án említenek a *Piaczzegh* utcában Gyulafehérvárott, a várfalon belül(!). MOLt. F. 1. I. I. Liber Regius Christophori Báthory. 8.v—10. r.

38. Batthyaneum. Ms. IX. 166. 190. v.: 1615. júl. 10.

39. A 37. jegyzetben említett 1581. évi oklevélben rögzített csereügylet másik eleme: Bánffy György allodiális telke, amelyet a várfalakon kívül keletről a fejedelem halastava, nyugatról a fejedelem kertje, északról a közút, délről pedig a román püspök háza határol. A román püspök háza az 1711-es térképen jelzett két román templom közelében állott, így a fejedelmi kert csak az említett helyen feküldhetett.

40. Moisescu, Cristian: *Considerații asupra tipologiei monumentelor disprute ale mitropoliei Bălgradului*. Studii și Cercetări de Istoria artei. 19(1972); Kovács, Andrei: *Date noi privind viaa Zamfirei, fiica lui Moise-vod*. Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie din Cluj-Napoca. 28(1985—1986).

Gyulafehérvár és környéke 1711-ben, az új vár felépítése előtt.

1. Szt. György kapu; 2. Szt. Mihály kapu; 3. Fejedelmi palota; 3.a Préposti palota; 5. Jezsuita templom és kolostor; 7. A collegium academicum; 9. Armamentarium — Kendervár; 11. Gálffy-ház(?); 13. Gyulaffy-ház; 14. Szt. Mihály székesegyház; 15. Piactér; 16.a Boldogasszony templom (1711-ben: Szt. Mihály); 16.b Szt. Miklós utca; 18. Koloszi főesperesi, utóbb fejedelmi kert; 19. Román templomok. Az alaprajz Giovanni Morando Visconti 1711. évi felmérésének a felhasználásával készült. A dolgozatban szereplő tételek sorszáma és a rajzon szereplő számok megegyeznek.

SZAMOSKÖZY ISTVÁN
(Stephanus Zamosius)

**Analecta lapidum vetustorum et nonnullarum
in Dacia antiquitatum.**
Patavii, 1593. Laurentius Pasquatus
Editio facsimile

Hasonmásunk az
ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR
Apponyi H. 537.
jelzetű példányáról készült.

ANALECTA
LAPIDVM
VETVSTORVM,
ET NONNVLARVM IN DACIA
ANTIQVITATVM.

Ad Generosum & Illu-

strem Dominum Volfangum
Kouachociũ, Regni Transyl-
uaniaë Cancell. sũmũ &c.

Ex
Bibl. Com.
F. Szeche-
nyi.

Patauij, Apud Laurentium Pasquatum . 1593.
superiorum Permissu.

IN STEMMA

Gen. & Ill. Domini
Volff.K. Cancel
larij &c.

Liger aethereos cum Pegafus iret
in orbes

Modo natis Gorgone pennis,
Habuisse creditur leuam

Aera pro terra, rutilantes pro pede pennas:

Ac sidera subter eunti

Densaq; supra nubila,

Lactea quâ superos ducit uia quâq; reducit

Summi in penetrabile tonantis,

Per mille Cali imagines:

Omnia conuexi flammantia sidera mundi

Affurrexere uolanti,

Cunctis loco cedentibus.

†

Aureus

Aureus hīc Delphin, nitidis hīc urniger undis,
 Et lumina virginis almæ,
 Totusq; cœlorum chorus.
 Quis nitor, aiebant, nostros immigrat in orbes,
 Radians cui certet Apollo,
 Hecatesq; triplicis iubar?
 Ales humo conscendit equus, recipitq; uolatē
 Compago decemplicis orbis,
 Præana lætum concinens.
 Talis fidereum Te fert super æthera uirtus,
 Et cum uiuace perennis
 VIRTUTE PARTA GLORIA.
 Cui reliquum cedit uulgus, dum tendis in astra
 Per iter Pimplæidos undæ
 Virtutis ala præpetis.
 Sic petitur cœlum, tali sub pondere magni
 Humerus sudabit Atlantis,
 Sic Pelion tanget polum.
 Viue diu patriæ, superiorum munus, & ingens
 Meterei gloria regni,
 Gemina refulgens Pallade.

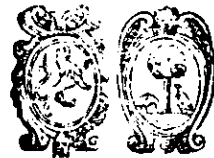

Generoso

Generoso, & Illustri Domino

Volffāgo Kouachocio,
 Regni Transiluanix Cancellario
 summo, ac Sereniss. Principis
 Consiliario, domino mihi
 benignissimo.

ELVT I qui
 adificijs ultimas
 imposituri sunt
 manus, Illu-
 stris et Gen. Do

† 3. mine

mine, superliminari vestibulorū
aut portarum preciosa marmora
stematibus lemniscisq; decora-
ta præfigunt, quibus toti structu-
re elegantiam ornatumq; conci-
lient: Ita dum ego trivialis archi-
tectus, obsoletos hos lapidum titu-
los ac quadam alia eius generis
ἀειφωνα, velut cæmenta quadam di-
spersa hac farraginum calce cō-
mitto conglutinoq;, Illustris D.
Tuae nomē præ alijs imprimis oc-
currit, quod propylæo huius mea
casule pro ornamento præfigerē.
Nam cum ruditatem huius scri-
pti neq; rerum excellentiæ, neq;
verborum elegantia lectoribus cō-

mendet,

mendet, non ab re à tātī nominis
splendore speravi tenuitatem ope-
ris huius nō leue pondus acceptu-
ram. In quo quidem etsi dubius
animi herebam, par ne esset tan-
tum pyropum Samiæ huic testæ
includere, qua magis deteri quā
illustrari videtur: hanc tamen
animi trepidationem minus qui-
dem liberalem, sed tamen sui con-
sciam, vicit meritorum Ill. D.
Tua in me magnitudo, cui non æ-
quivalēte antidoro (quid. n. à me
proficisci pōt, quod illi par esse pos-
sio?) sed aliqua saltem grati ani-
mi testificatione respondere, æquū
sanē eū conveniens esse duxi. Qua

propter frontem huius libelli mei
itaque prima subsellia à nomine tā
illustri tamque multis nominibus
mihi venerando occupari volui,
ut et scripto huic decorem conci-
liarem et benemeritorum Ill. D.
Tua memoriā his qualibuscunque
diatribis quodammodo recolerē.
Indidit hoc Ill. D. Tua, natura,
ut beneficus in omnes esse velis:
fortuna, ut possis: doctrina, qua
excellis, maiestas, ut studio et a-
more prosequaris eos, quos ali-
qua literarum commendat opi-
nio. In quorum numero, etsi nunc
non coloco, ita tamen in me quoque
beneficiorum Tuorum, torrens

exundavit,

exundavit, ut silentio potius ea ve-
nerari, quam verbis decantare
satius esse ducam. Nam antequā
Illustris D. Ladislaus Sombo-
rius, (quem pia memoria et hono-
ris causa nomino) parens fortuna
mea, optimē de regno Transylva-
nico meritum spiritum Deo red-
deret, iam tum Ill. D. Tua me
in cliētelam suam recipere benefi-
cijque cumulare non destitit. Itaque
Generoso optimi illius parentis fi-
lio Alexandro Somborio me ad-
iunxit, ut eius ope et auxilio sub-
nixus, ac eodem veluti in contu-
bernio degens, una cū eo ad Mu-
sarum si non penetralia saltem ve-

stibula

fibula aditus pateret. Ita uestris
auspicijs tanquam casula fortu-
naeq; meae larium tutelarium
benignitate, his perpaucis annis
in hominum luce pro nostro mo-
dulo uersati sum⁹. Verum enim-
vero nihil magis homini propriū,
nihil magis commune cum Deo,
quàm benè de alijs mereri. Hūc
animum tolle à superis, ruet totū
uniuersum: tolle à principibus vi-
ris, labascet omne rerum huma-
narum syntagma. Quis uerò p-
ter animi excellentiam, caeteras
quoq; dotes, quas alma uirtutum
mater Sapientia in Te genuit,
non admiretur? Hinc inclytus

Polonia

Poloniae Rex Stephanus, Rex
inquam ille fortissimus idemq;
doctissimus, dum ex praecipuis
Trāsylnaniae Proceribus Triu-
iros ad regni eius gubernacula
cooptaturus esset, quorum prudē-
tia & sapientia Principis Sere-
nissimi nepotis sui nondum adul-
ti inclyta indoles regeretur: Illu-
strem quoq; D. Tuam in princi-
pem hunc Cancellariatus magi-
stratum iam antea allectum,
Triumuiratus quoq; & primi à
Secretis Cōsiliij munere insignit,
III. D. Tuam ueluti mirificis
quendam ac diuinum Geryona
triplici oneri feruendo parem fore
iudicauerit.

iudicauerit . Ita recta à templo
Virtutis ad templum Honoris,
Rex ille magnus & virtutum
& literarum aestimator, praeben-
sa veluti manu Ill. D. Tuam
deduxit. Nec sanè spem pruden-
tissimi Regis destituit: in tanto
enim theatro collocatus non mo-
do toti illi regno charus, sed et ex-
teris admirabilis fuisti, ut non tã
virtus Tua triplici illo munere,
quam virtutibus Tuis triplex il-
lud munus totaq; patria corona-
ta esse videatur. Cuius animum
nullus Vertumnus aliò ab aequo
bonoq; deflexit, nullus Momus
quanquam Lynceus carpere po-

tuit

tuit, nullus inuor quãquã in tabernaculo
loco suo dimouere potuit . Cuius
aula velut totius regni concilia-
bulum, bonorum omnium asy-
lum aequitatisq; officina pater :
vnde nulla constitutio, nulla pri-
uatarum publicarumq; rerum
sanctio, nullum diploma, nihil de-
niq; quod è repub. atq; è dignita-
te Principis sit, exis, nisi censu-
rae styloq; Tuo, velut normae
singulari primum subiectum sit :
ad quem veluti ad magistratuum
omnium, post Principem sum-
mum antistitem, secretiorisq;
Consilij Phœbum, Nobilitas re-
gni vniuersi velut ad oraculum

confugit.

confugit, cuius prudentia & ingenij sagacitate uelut oculis emissiticijs regni eius tribunal perlustratur, ne quid usquam hians, ne quid extra modum redundans, ne quid deniq; non loco suo positum in ijs quae dignitatem Principalem spectant, inueniatur: qui deniq;, ut uerbo absol-
uam, promus cōdus est omnium eorum, quibus clementia libera-
lit asq; Principis summi aliorum uirtutes remuneratur. Quae omnia pluribus referrem, nisi scirem Ill. D. Tuam, uirtutis suae tacita meditatione potius, quam publica earum predicatione frui
malle.

palle. Cui igitur magis quam Ill. D. Tuae has antiquitatis exiguas reliquias nuncupem? paucas quidem illas, nec dignas quae tanti Patroni tutelae submittantur: sed tamen qui autorem earum patrocinio haecenus et fauore benigniter dignatus est, aequum est, ut & ea quae ab exiguo cliente proficisci queunt, benigne idem excipiat. Nunc itaq; dum his aliquot diebus, Excellentissimus uir Caesar Cremoninus Philosophicae Cathedrae in hac Academia alter Primas, studiorum nostrorum venerand⁹ praestes, ex more Academiae
praelectionibus

praelectionibus publicis & priuatis ocium sed tamen literarium indulget : nos quoq; interim εὐσχολάζοντες , à solidioribus studijs ad hac diuerticula non penitus ἀμύσσεια excurrimus , ut dum vulgus vulgare Lupercalib⁹ his Bacchi festis, suis personis orgijsq; operatur , nos saniore fortassis Bromio perciti hos thyrsos Scholasticos versaremus . Quapropter hos insubidos antiquitatis cineres ex iſeris reuocauimus, quò velut in aprum Troianum mutarum genera inſarſimus , ac veteranas has merces nouis auctarijs interpolauimus . Nā cur

hic

his elogijs hac miscellanea non ornem? cum & Aristarchi οὐρανισαὶ non solum ea talibus diſceterijs confossuri, sed penitus iugulaturi sint, & scio me à vulgo quoq; consimilibus sermunculis vapulaturum. Sunt quisquilia fateor , quas tamen dum ruffamur, velut rimatores qdā arena, gēmas non leues inde eruimus. Gemmas voco paucos priscorum autorum locos vel ostensos vel explicatos. Nec vero doctis censoribus hic quicquam prauidicamus, quorum vberibus campis dimetiēdis nostra decempeda par esse non potest : Sed ut ansam cogitandi de quibusdam

††

vel

vel tantis ingenijs suppeditem, si
tamen ad has minutias indaganda
descendere poterunt. Nec sane
ego aliter fecisse iudicabor, quod
de Diogene illo proditum est. Phil-
lippus Macedo bellum Corinthijs
intulerat. Illi protinus hostem
propulsaturi in urbe discursare,
muros firmare, vallos erigere, al-
ios scuta sibi aptare, alios baltheo
se cingere, hos tessera per aciem
prodere, illos agmen explicare, e-
quites ad cornu, velites ad statio-
nem quisque suam currere, ac sua-
rum querque rerum mirum in mo-
dum satagere. Quos videns Dio-
genes, cepit ipse quoque suum do-

lium

lium quod illi gurgustij vice erat,
in urbe sursum deorsumque volu-
tare, ac quodam interrogante,
quidnam ageret: Ego quoque, inquit,
quod mearum est partium ago, ne
sensus inter tam multos cessator
esse videar. Ita sane dum alij pro-
ma nota oculos sublimia illa scru-
tantur, nos quoque velut colligen-
dis in litore lapillis aut arena mi-
cis hanc operam posuimus, excel-
siora illa magni roboris Atlanti-
bus relinquentes. In extruenda
domo, fundamenta, columnas, ephe-
styliam, angulos ac alia maioris
momenti, ipsi architecti ad amuf-
sim componunt, cetera opera cal-

†† 2 ccm

cē subigunt, camenta conuehunt,
tecloria densant, ac magnis coris
laboribus hi non magni momenti
ministri, aliquid tamen adiuven-
ti adferunt. Nos quoq; collecta
hac rudera non fundamentis sub-
sternimus, sed subter subgrundas
aut canterios locamus, qua Tela-
mones illi sustineant, casura ni il-
lorum robori innitantur. Si qui
verò sunt tanta duritate ne dicā
diritate pradi, ut ne audire qui-
dem ista sustineāt, his in promptu
erit illam Epictetea sententia par-
tem seruare, τὸ ἀνίσχεω, abstinere.
Prometheus ille cum pro animan-
do humano plasmate ignem de cæ-

lo detulisset, ac Satyrus eum oscu-
lari vellet, admonuit ne mentum
illi admoueret, non enim è re sua
foret: Ita hi Catones asperis Mu-
sis literis initiati, poterunt alteru-
trum sequi, voluntatem. n. in suo
arbitrio sitam habent. Ego potius
dum hac Dacica scribo mirari sa-
tis nequeo, unde fiat ijs in locis tā
insolens rerum domesticarum sa-
stidium, ut huiusmodi reliquias
ad nostra tempora velut ex ma-
gno naufragio delatas. pleriq; con-
temptu potius eleuandas, q̃ memo-
ria mandandas cēseant: qui tum
officio bene perfuncti esse sibi vidē-
tur, si quàm maximè, velut in

Eleusinia sacra iurati, taceant,
ac tanquā in Elysijs campis dor-
mientes requiescant, nec quicq̃
in lucem premant, quod alijs sit
usui. Ita sit ut quandoq̃, non ma-
gis temporis iniuria destruendo,
quam hi silendo memoriam anti-
quitatis posteritati eripiāt. Neq̃
verò huiusmodi leuia à summis
ingenijs requirimus, quæ semper
habent quibuscum colluctentur:
adolescentium erant hæ partes, q̃
veluti p̃ oblectamentum in ijs ali-
qd̃ opera ponerent, q̃ etsi videan-
tur nauci plane & nullius precij,
in his tamen asphodelis et maluis
nusq̃ non obuium esset aliquid q̃

inuare

inuare posset. Nos vix vel exi-
guam eorum titulorum q̃ in Da-
cia sup̃sunt, partem huc congesi-
mus, nec. n. potestas fuit oīa colli-
gendi. Et horum apographa velis-
ti iera quadā wāgiera dum in palim-
psestum transferremus, vix unq̃
in mentem venerat ut hanc lucē
aspicerent, totiesq̃, me materia rus-
ditas ab incepto deterruit, quo-
ties ad inceptum rei nouitas re-
uocauit. Quod tamē sanē (nisi me
opinio fallit) plus est fortassis, q̃
si fescenninos scripsissem, aut ne-
mas pratextatasq̃ fabellas atq̃, a-
lia huiusmodi aurium oblectamē-
ta decantassem. Itaq̃, illud his

formulis edendum curauimus, q̄
ut nostri Aristarchi vicio nobis
ne vertant, ēt atq; ēt precamur,
ac simul deā Peitho mihi propi-
ciam fieri precor, ut apud illos fi-
dem pariter et gratiam inueniā.
Video. n. iudiciorū ancipitem aleā
in hāc talariam tabulā à plerisq;
πύγι. Senionem aut Venerem ra-
ros mittere, damnosam caniculā
p̄ multos. Qui dum ἀσχεταλίζοι, nos
interea post hāc tabellam silentiū
nobis impantes latebimus. Dum
hac schediasmata typis tran-
scribendum curo, audio Volffan-
gum Lazium & Stephanū Tau-
rinum viros doctiss. de lapidibus

Dacicis

Dacicis iampridem aliqd in Au-
stria emisisse. Verum hoc apud
me φησὶ tantū φημί. Quod si eius
videndi mihi potestas fuisset da-
ta, aut his scribēdis supersedisē,
aut hāc orbitam illorum uestigijs
prius tritam meliori forsan cursu
obuiissem. Nūc cum ipse primus
quasi hoc curriculum cucurre-
rim, non mirum si puluerem ma-
gis Olympicum ex hoc pentatlo q̄
premium aliquod retulerim. Ni-
hil hic alijs propinauimus admi-
rādū, unde nos reputemur alpha-
penulatorum: quid. n. ex hac la-
cuna p̄clarum promi poterat? E-
didimus ea ne magis q̄ perierāt,

perirent.

perirent. Vbi si non oīa, quaedam
tamen uidentur esse alicuius mo-
menti. Tu uerò Gen. & Ill. Do-
mine, cui hoc genus reliquiarum
cordi esse nō dubito, has lapidum
sylvas ueluti absunta mesfis glus-
mas, paucarum hebdomadum la-
bore coaceruatas, primitias labo-
ris mei, accipe libens precor. Et
si forte in ijs concinendis ego Chæ-
rili temeritatem sum imitatus,
Ill. tamen D. Tua, pro sua ma-
gnanimitate Alexander esse ne
desinat. Scriptum est exiguum,
rude, nauci ac penitus tanquam
summi philosophi animal illud e-
phemeron, quod eodem quo nasci

sur die, interit. Nec sanè geniū
habet, quem Martialis in uictu-
ro libro regit. Verū si iudicio
Ill. D. Tua probari uidero, tum
me precium opera fecisse putabo,
atq; adeo iam non hemerobion,
sed polybion fore arbitrabor, nec
minus laetabor, quā si linenda
cedro aut notanda minio in me-
dium doctorum huius aui protu-
lissēm. Solius aut Ill. D. Tuæ
calculus mihi in praesentia qui-
dem sufficiet, quò si aliorū quoq;
bonorum suffragium acceſſerit,
erit quod mihi iure gaudeam. Si
uerò vulgi, hoc quicquid est truti-
na expendatur, nihil inde præter

*contemptum me reportaturum esse
se confido. Tua igitur Ill. D. ut
placeat iterum precor, quod si
fiet, tum, quod ex Seneca didici,
iudicia aestimabo non numerabo.
Deus Ill. D. Tuam toti Regno
Transylvanicae incolumem diu
conseruet. Patavij, Anno
M. D. XCIII. XX. Febr.*

*Gen. & Illustri
D. Tuae*

deditissimus servitor

Stephanus Zamofius.

Generoso & Illustri Do
mino Volfango Ko
uachocio Can-
cellario &c.
*Alexander Somborius
Transylvanus.*

I uacat in tanto grauiorum pon-
dere rerum,
Gloria Carpatici, vir Genero-
se, soli,
Perlegere è tenui deductas fonte Camænas,
Te duce dicenti pauca, benignus ades.
Si pius Acacides triplicem dum Pallada discit,
Semiferum fertur concinuisse senem,
Primitiasq. suæ dedit illi iure Camænae,
Auspicio cuius culta Minerva fuit:
Iure tuarum etiam referet præconia laudum
Nostra patrocínio dedita Musa tuo.
Gratia tergemino nam deuinctissima nexu,
Gratia lethæum non subitura uadum,

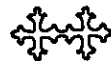
Sic

Sic animum multo meritorum robore uinxit,
 Ut tibi sit uitæ pars data pene mea.
 Namq; parentales ubi procubuere penates,
 Temea ceu ualida fulta ruina trabe est.
 Ac tua tot regni prudentia subdita curis,
 Fouit Orestæa nostra pericla fide.
 Nec mea sola domus tanto fulcitur Atlante,
 Auxilio fruitur Dacia tota tuo. (EPS
 Cōscia magnanim⁹ pmit tibi pectora PRINC
 Batoræ fulgens spesq; decusq; domus.
 Illius uilibus moderaris sensibus aurem,
 Aulaq; consilio stat benè fulta tuo.
 Talis erat magno grandæuus Nestor Atridi,
 Dulichio talis sub sene Graia cohors.
 Ac uelut armifera sapiētia iuncta Mineræ est,
 Cuius dextrâ lyram, Gorgona læua tenet.
 Sic animi uirtus te fert super æthera duplex,
 Mistus& excelsō cum Ioue Phœbus inest.
 Ergo tibi meritō tam multa Palladetincto
 Exiguū doctus nunc dicat autor opus.
 Et quem Carpatici retinent molimina regni,
 Hæc quoq; sint lectu non onerosi tibi.
 Me quoq; dum Musæ retinēt Antenoris almæ,
 Maxime uir, studio perge fouere tuo.
 Iamq; uale, & longis præuertens Nestora seclis
 Vtue diu regno, uiue diuq; mihi.

Patauij, Anno 1598.

AD AVTOREM Libelli,

Georgius Kornis Transylvanus.

I retulit laudem Romani condi-
 tor æui,
 Liuius Ausonia primus in histo-
 ria,

Si Plato ab Aetæis meritō decoratur Athenis,
 Si celebrat Samium Græcia Magna senem,
 Aurea iure etiam tibi grates Dacia debet,
 Qui eruis ex eius plurima signa situ.
 O utinam reliqui tam pulchra exempla secuti
 Sic uellent patriam condecorare suam.
 Vnanimi ergo tibi loquitur nunc Dacia uoce;
 Sæpius o tales edere perge notas.

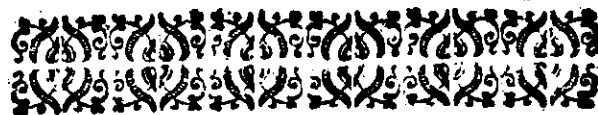

ALIVD.

Vod nunc prodit opus breue
Mōtanæ referens rudera Daciæ,
Nequaquam meritis modis
Exornare potest hæc tenuis lyra.
nam quæ tempus edax diu
Indignis tenebris clauferat, iis modò
Tu reddis nitidum iubar
Præclaris meritis. Hinc meritò pia
Acceptum referet tibi
Transyluania, quòd sic decoras eam.
Ergo macte animi pie
Vir, te & longifluis infere seculis.

Franciscus VVas
Transylvanus.

CAPVT I.

*LAPIDVM OBSOLETAS MEMORIAS
in lucem reuocare, est alicuius momenti.*

Vemadmodum qui
ædificia molun-
tur, ex ruinis parie-
tinisq; absumpta-
rum uetustate æ-
dium, cœmento-
rum fragmenta, assulas, imbrices,
truncos lateres aliaq; id genus ru-
dera eruunt, quæ in iaciendis fun-
damentis parietumq; coagmenta-
tione operi infarciant, non quò spe-
ciosiorem, sed firmiorē minorilq;
constantem erigant structuram: ita

A sepe

saepe in priscarum desolatarumq.
urbium sedentibus ruderibus, con-
sepultas lapidū memorias, ipsasq.
vetustatis cicatrices inuestigamus,
quæ in seriam adhibitæ cogitatio-
nem accessione aliqua ingenium
nostrum, si non implere, certè im-
buere utcunq. possunt. Mars siqui-
dem fatalis ille regnorum omniū
urbiumq; carnifex, æquum se beni-
gnūq. hoc in uno posteritati præ-
bet, quòd cum florem vigoremq.
urbium plurimarum decerperit,
præclaraq; hominum opera abole-
uerit: memoriam tamen uetustatis,
rerumq; multarum monumenta
ex ipsis cineribus nobis gratifica-
tur, nec totum omnino quod deuo-
rauit, absumit. Itaq. ipsa etiam uetu-
statis detrimenta, ipsæ urbium quil-

quiliæ

2
quiliæ rerumq. damna, usum qua-
lemcunq. hominibus præstant, nō
electum sed fato traditum; non se-
cus ac incendium Phaethontis,
quod cum totum depasceretur or-
bem terrarum, idem tamen ipsum
illustrabat mundum. Talium ana-
lectorum adminiculo fulti hac tē-
pestate uiri de re literaria optimè
meriti, multa Latinitatis faucibus vl-
nera veluti præsentis quodam alexi-
pharmaco feliciter sanarunt, uoca-
bulis eluxatis genuinas literas, ora-
tioni hiulcæ appositae sententias,
uetustati memoriam, obscuritati
lucem reddentes. Atq; ideo illi ii-
dem rerum literariorum *εισχαλασθῆναι*
Curiones, diuersiq. item Principes,
multis in regionibus statuas obso-
letas, titulos scabrosos, cippos, æra

A 2 inar-

marmoraq. squalore obducta , aliaq. uetustatis agalmata, temporis iniuria fere abolita, uelut alteri Deu caliones , ex ruinarum sepulchris in uitam reuocarunt animaruntq. , lucem illis loquelamq. præstātes . Mox etiam iis uelut ex naufragio collectis tabulis, peculiare *καμινιάριον* ac tutas ueluti fauissas ubi cōseruantur, attribuerunt. Quorum studium, quis est qui non uideat, quātum emolumentum & subsidii literis afferat ? Talis lapidum thesaurus , est uerè *θησαυρὸς* illud in biuio positum, uiarum diuersarum rerumq; index , quod in literarum monumentis ob temporum inertiam uacillantibus, ad sententiæ scopum indagatores protensa manu ducit , certoq. indicio rem demonstrat ac
inter-

interpretatur. Si qua uerò ⁵ unqua regio ruinis multifariis bellisq. lacerata est, certè Thracia Martis patria, ac pars olim eius Dacia, Danubianusq. ille tractus ac finitimæ iis prouinciæ, ita semper fuerūt *ἐν τῇ σπαρτὶ γέννησεντες*, Herculeisq. laboribus ac cladibus continuis uapularunt , ut non immerito ab Euripide domicilia Martis sint appellatæ. Quapropter iis in locis multa urbium cadauera suæ ruinæ molibus consulpta passim uisuntur. Nec libet hic earum rerū historiam texere: *ἐν μέρει* duntaxat uetera, Apinas inquam & Tricas Dacicas, ac uelut ossa urbiū passim ex bustis earum collecta , quæ sola Mars funestus reliqua fecit , desumptaq. ex illis apographa, quorum quidem potestas no
A. 3 bis

bis est data: digito ostendemus, ac
tanquam Ablyrti membra dissipa-
ta, in artus, quâ possumus, redige-
mus.

CAPVT II.

*TRANSYLVANIA EST VETERIS
Dacia pars, Carpatidis montibus Herci-
niaq; syluæ parti insinuata. Iazygum regio
non est Transyluania. Plinii locus ostendi-
tur. Strabo emendatur: Tacito lux additur.*

Transyluania Græcis
Monarchiam obti-
nentibus Thraciæ an-
numerata est, à qui-
bus omnis etiam illa
ora nec cælo nec solo, ut Pompo-
nius ait, tractabilis, ac à reliquo
Græ-

4
Græciæ corpore asperitate mon-
tium & sylvarum sequestrata, eo
nomine donata est. A Romanis
scriptoribus Scythiæ Europæ pars
fuit habita, ac Daciæ nomine cele-
brata. Ea olim à Tibisco fluuio ad
Euxinum usq. Pontum, à Sarmati-
cis deniq; montibus ad Danubiũ
usq. fuit protensa, uasta amplaq;
regio. Hodie ea quæ Transyluania
est, uix trientem ueteris Daciæ im-
plet. Ptolemæus præter hanc descri-
ptiõnem Carpatidis etiam monti-
bus Daciam circumscribit, qui à
Sarmaticis montibus orti ultro ci-
troq; radicibus dispalatis in Daciã
descendunt, ubi diuaticati insulari
quasi forma Transyluaniam regio-
nem constituunt, atq; hic iam Car-
pati nomen obtinent, ex Ptolemæi
A 4 descri-

descriptione. Atq. hoc ideo libuit
referre, quòd uideam plerosq. in
Sarmaticorum montium& Carpa-
ti descriptione hallucinari. Itaq;
Transylvanici montes, quibus ip-
sa regio insinuata est, non Carpa-
ti radices, sed ipse est Carpatus. Syl-
varum autem saltus, qui hos mon-
tes undiq. uestiunt, & à quibus re-
gio ipsa nomen sortita est, Herci-
ciæ sylvæ appendices esse, ueterum
testimonia confirmare uidentur.
Cæsar enim lib. 6. comment. Her-
ciniam Syluam in Europa omniū
maximam in Germania oriri ac re-
ctà fluminis Danubii regione ad fi-
nes Dacorum pertinere ait. Quòd
uerò hodie eius sylvæ magnitudo
tantopere à ueteribus decantata,
continua non est, sed multis ubiq;
longisq.

5
longisq. interrupta spatiis, popu-
lorum inhabitantium multitudo
effecit quæ excisis syluis supera-
tisq. montibus habitationi eam ac-
commodam reddidit. Nec solum
in regionibus temperatis hæc popu-
lorum propago diffusa est, sed & lo-
ca torridæ plagæ præ urentissimo
calore, atq. adeo ipse quoq. inte-
rior septentrio præ uehementi ge-
lu olim inhabitabilia hodie cultoribus
non destituuntur, quod expe-
rientia recentiorum manifestè cō-
probauit. Atq; ita Aristotelis & ue-
terum de iis sententia uera esse po-
test. Non enim illis seculis, sed po-
stea habitari cæpit, populorum p-
pagine omnes terrarum partes oc-
cupante. Fuit olim Dacia florēs
non opibus tantum & summis Re-
gibus

gibus, sed & urbibus. Ptolemæus celebratiora eius opida XLII. fere enumerat. Nunc uix paucarum uel ruina superest. Primus Traianus cum Romano imperio adiecit, uictoq. ac interfecto Decebalo Rege, in prouinciæ formam redegit, quam decentis fere post annis Galienus amisit, ac iterum se illa ab Imperio Romanorum uindicauit, libertatiq; pristinae asseruit. Sicut autem Euphrates ab Oriente fatalis fuit imperii Romani terminus, ultra quæ infauis semper auspiciis processu est: Ita à Septentrione Danubium, & non multo tempore Daciam, fortuna illorum potentia obices posuerat. Has autem Dacias non soli Daci, sed aliarum etiam gentium promiscua multitudo olim inhabitauit,

6
rauit, ut Sarmatarum, Getarum, Bastarnarum Iazygum, aliorumq. item, quorum & Ouidius exul toties meminit. Iazyges uerò qui & ubi fuerint multi inquirunt, nec ab re. nam uix eorum uel memoria superest amplius. At fortassis non difficile inueniri possunt. Ptolemæus enim qui Antonino imperante uixit, regionem Iazygum Tibisco fluuio, Danubio item & Sarmaticis motibus comprehendit. Quod terræ spacium non est aliud, quam mediterranea illa & campestris Ungariæ pars Danubio Tibiscoq; fluminibus interiecta. Non igitur rem satis uidentur assecuti Geographi huius temporis, quorum pleriq; Iazygum regionem Siebenburgum, hoc est, septem Castra seu Transyluaniam

niam esse statuunt , cum hæc ipsa olim fuerit ueteris Daciæ, non lazygiæ pars . In lazygum regione ponit Ptolemæus Gormanum , quod hodie Cassouiam dixerim, si Geographorum filii non repugnabunt. Ii certè falluntur qui Claudiopolim Transyluanix esse annotarunt, cum & eleuatio poli & situs regionis toto cælo repugnent . Claudiopolim esse Zeugma Ptolemæi multi lapides in Transyluania docent. In mediterraneis lazygum obsoletæ gentis oppidum adhuc remansit , lazbrin, idest lazygum fons Germanica nomenclatura. Ex his Plinii locus, lib. 4. cap. 12. nat. hist, excuti potest, qui Dacorum à lazygibus pulforum in interiora montiû Carpaticorum sic meminuit:

Cam-

7

Campos & plana lazyges tenent, montes verò & saltus pulsi ab his Daci, ad Patissum amnem à Moro. Patissum autem intelligo fluuium Tissum seu Tissam, Ptolemæo Tibi scum dictum. ociosè prima syllaba Pa in Plinio adiecta est . Quàquam ne naxus aliquis occupauerit locū, vt innumera alia in Plinio, dubitari, potest . Itaq; si liceat in Curiam Criticorum hanc coniecturam inferre , legerim : *Pulsi ab his Daci ultra Tisum amnem ad Moros.* Pro quorum postrento vetus lectio in Plinio habet *Amoros*, quod verbum diuisis syllabis legendum est , *ad Moros* . Moros autem fluuius est Daciæ , idem adhuc nomen in vulgo retinens. Tacito Marus, quē

mor

barent, Danubium ultra inter flumina Marum & Tisum locatur. Quę regio, Dacorum fuit & Iazygum, qui & Iazi à Procopio & Ouidio dicuntur, quę gentes omnes hodie perierunt, uel in Sarmatarum aliorumq. populorum familiam degenerasse putantur. Beatus Rhenanus per hunc Cusum qui apud Tacitum legitur, Chrysium Dacię fluvium, qui nunc Keres appellatur, intelligi uult. Cuius auctoritati non inuitus assentio. Et potuit ex Chrysio seu Chrusio in Cusum corrumpi id uocabulum. Porro Marus fluvius Getarum, apud Strabonem Marisus est, qui tamen non in Danubium, ut Strabo uult, sed in Tisum proximè Danubium sese exonerat. Maris fluvius in hoc eodem tractu

ponitur

16

ponitur ab Herodoto, quem fluvius Agathyrsorum esse dicit in Istrum fluentem. Agathyrsi autè Scythię siue Dacię fuerunt populi, quorum multas nationes Plinius enumerat.

CAPVT III.

DACIA ROMANORVM FUIT COLONIA. Vnde Valacherum reliquia. Siculorum nomen futile commentum est. Transyluanorum Siculorum diagraphica scriptura. Ptolemeus excutitur. Vlpia Traiana Dacia, non est Corona urbs. Decebal cum Traiano bellum. Columna Traiana Romę Dacici bellis sculpturis ornata.

Daciam hanc, qua de locuti sumus, Romanorum fuisse Coloniam, præter

B 2 vere-

rum scripta vrbiū , quoq; multarū
cadauera restantur , ex quarum se-
pultis ruderibus lapides plurimi Ro-
manis characteribus notati hodie
eruuntur. Extat in aula Sereniss. Pri-
cipis lapis literis fossilib. exaratus,
in quo Dacię & urbis Metropolis
Vlpię Traianę memoria sic extat .

IMP. CAES.
M. ANTONIO GOR-
DIANO PRO FELICI
AVG. PONTIF. MAX.
TRIB. POT. II. COS. PP.
COLONIA. VLP-
TRAI. AVG. DACIC.
SARMIZ. METROP.
DICATISSIMA NV-
MINI MAIESTATI
QVE EIVS.

Et ad Vlpie Traianae rudera lapis a-
lius, ubi Marci Antonini ex cogno-
mento philosophi, & Daciae provin-
tię titulus legitur.

Imp.

IMP. CAES.
M. AELIO. ANTONINO
PIO. AVG. PONT. MAX.
TRIB. POT. XVI. PP.
CVIVS NVTV ET AVSPI-
CIIS PROVINCIA DACI-
CA GVBERNATVR. M.
SVRRIANVS PR. PR
NVMINI EIVS.

In uico quoq. Vlpiae proximo, Da-
ciae prouinciae, Iassiorum & Daco-
rum militum talis legitur memo-
ria:

EX VOT. XXX.
MAGNO ET INVICTO IMP. CAES.
T. AELIO. HADRIANO. ANTONINO
PIO. AVG. PONT. MAX. TRIB. POT.
XVI. COS. III. PP. PRO SALVTE ET
FELICI PONT. MAX. ET ANNIAE (D
FAVSTINAE AVG. CONIVGI. C. CLO-
VI. PRAEF. M. DACORVM. IASSIOR.
HANC STATVAM IN AVRARIA
HVMINIBVS MAIESTAT. Q. EORVM
Ac alii quoq. lapides passim mani-
festę ostēdunt, Romanas Colonias

B 3 cam

eam regionem inhabitasse, à quibus
varijs bellorum tempestatibus for-
tunaq. loci dispersæ in eo tractu su-
persunt Valachorum familiæ, quæ
sanè gens nunc soli nata seruituri
nil est aliud quam Dauorum Parme-
nonumq. turba, ut non temere ue-
terum Dauorum regionem vna cū
fortuna occupasse uideatur. Hi nec
oppida nec patentes campos, sed
gurgultiola duntaxat mapaliaq; in
faucibus montium habitant, tripar-
titorum Transylvaniæ populorum
ultimi, ac fortasse nequissimi. Nec
eos quisquam Colonos Romanos
fuisse unquam censeret, nisi lingua
originem proderet, quæ licet tot se-
culorum spacio in catalectum quā-
dam degenerauerit, non obscure ta-
men Latinus sermo in ea agnosci po-
test

13
test. Quinetiam sese adhuc Roma-
nos appellant, cum tamen nihil Ro-
manæ indolis habeant. Verus La-
tina lingua, in quatuor præcipuas,
longèq; discrepantes dispersita est
dialectos, in Italiam, Gallicam,
Hispaniam, & Valachicam.
in quarum singulis Latinæ linguæ
vestigia non dubijs indicijs elucēt.
Nec mirum fuit gentes toto cœlo
terraq; distitas, ab origine suæ lin-
guæ tam procul discessisse, nec .n.
mutuo commercio verborum uti
ob regionum interuallum potue-
rūt. Itaq; ut olim Græcia in quinq;
dialectos, sic hodie plerèq; linguæ
in varias sensim diuaricantur lo-
quendi formas. Dicti sunt Valachi,
non à Flacco, ut Bonfinius & alij
comminiscuntur: sed quia ab ori-
gines

gines eorum à Pannonibus Olaz
vocantur, hinc Olahi, ac additis li
teris tandem Valachi sunt dicti.
Fit autem sæpe ut in vernaculo in-
digenarum idiomate, peregrinas
originationes imperiti linguarum
constringant. Ita idem Bonfinius
Sekelos Transylvanos, à Siculis, qui
buscum nihil habent commune,
indigitat: cum certam ex patria
lingua teneant vocis originem, qui
bus sek hel, sedium seu comitiorū
locum significat. Quam vocem
uti barbaram ad comitia literariæ
dictaturæ ille citans, ac in Latinæ
linguæ nobiliorem tribum intrude
re volens, in Siculos μεταμόρφωσε, ver-
naculi verbi idioma prorsus abo-
lens. Cui etiam lepidam fabulam
intercalavit, metu Caroli Magni,

¹³
ne internosci possint, olim illos mu-
tatis sedibus & nomina commutaf-
se. Verum Carolus cum ijs ne hi-
lum quidem vnquam pugnavit.
Temporum enim ratio, si quis cō-
putet, multis seculis repugnat.
Eorum regiuncula etiam hodie in
septem sedes est diuisa. Quæ etsi
non coniectaria, sed penitus ὁφθαλ-
μοφανὴ sunt, has tamen nullius oble-
ctamenti ἐπιφύλλιδας nō vestigare,
nisi viderem quosdam securos ve-
ri, magna cum autoritate sed non
sine futile corybantismo, annalib⁹
quotidie eas nugas intrudere. Super
est apud hos in Transylvania, ge-
nus quoddam vernaculum scriben-
di, qđ ab ἀρχαιογόνους eorum Scythis,
iam inde per multa secula poster-
itati traditum, ac ab Oriente in Eu-
ropam

gopam illarum retinetur. Sicut autem linguarum dissimilitudine Asiatici ab Europæis herciscuntur, ira & literarum notis scribendiq; forma per omnia dissident. Nam cum Europæi dextrorsum elementorum figuras ducant, Asiatici sinistrorsus suas pingunt *αριστερως*. Ex his duabus scribendi formis ceteræ etiam in toto orbe ut originem habent, ita & motus qualitatem alterutram sequuntur. Sola Siculo- rum scriptura noluit eas leges imitari. Ea enim non ultro citroq; uti Græca & Hebræa, sed initium à summo faciens, horum se capessit, literis deorsum tendentibus ac ram subtili complexione implicatis, ut paucissimis multa absoluantur sententia. Itaq; non scriptorio
sem

¹⁴
semper atramento, sed particulis oblongis fustellisq; in quadrum dolutis, cultelli cuspe veluti stylo literas confecti hærentes insculpunt. Quod genus *ἰγλυφογραφία* cum iisdem prisca- rum literarum notis hucusq; temporis penes illos remansit. Talis typi exemplar perquam vetustum integro volumine in bibliotheca Magni Ducis Hetruriæ, Florentiæ hodie extat, mirandis sane & incognitis Europæ literarum notis, charta libri non est opistographa, sed aduersa tantum parte conscripta: verum ita ob subtilitatem papyri tralucet omnes literæ, ut auersa quoq; parte non minus quam aduersa legi pariter queant. Non è lineis chartis, quales hodie in usu, sed Nilotica papyro volumina

men constat, nec calamo est exaratum sed typo impressum, vbi versuum *συνοχία*, dependulæ, singulâribus lineis per quælibet interstitia insertis, inter se se distinguuntur. Nec verò ipsi tantum characteres, sed totus etiam codex multam vetustatem omnibus argumentis præ se fert. Vt iam desinant gloriari Europæi de sua cassiterographia, nuperrimè inuenta, cum hic liber ante multa secula impressus literis huic orbi incognitis, Scythas eius rei autores manifestè proclamet. Quod & Paulus Iouius ab Oriente per Scythas ad Europæos venisse rectè iam pridem scripsit. Dacorum porro & Iasiorum memoria, quæ in hoc lapide citatur, ita obsoleta est, ut non horum solum, sed & aliarum

15
liarum gentium, oppidorum, fluminum, regionum nomina penè exancta sint: Et qui uetera omnia ad recentiores posset accommodare appellationes, nã ille magnus Apollo inter literatos, inq. *αρχαιολογμένων* Senatui dictaturam merito capessere possit. Tantas enim totus terrarum orbis hac ultima mundi Chiliade mutationes accepit, ut pene alius à uetere uideri possit. Nam & ipsa Latinae linguæ & imperii olim parës Italia, uix uel nomina habet, quæ prius habebat. Iudea lustrum est, nō Iudæa. Quid? in ipsa Græcia, quæ omnibus terris se imposuisse nomina gloriabatur, Græciã quæras, nec tñ inuenias, usq. adeo nō aliena tantum, sed & sua nomina amisit. Ita & Dacia uetus quæ fuit, hodie
Tran-

Transyluania, Transalpina & Modauia est. Quarum prior à syluarū ambitu cui est insinuata, altera ab alpium dorsis, tertia à Mæotide palude cui adhæret, quasi Mæotauia dicta fuit, quæ nunc Modauia nuncupatur, etiamsi Bonfinius & Volaterranus secus atiolentur. Dacorum, Iazygum aliorumq; indigenarum sedes lacunosas aduenç Vngari nuper inuolarunt, prioribus illis vel eiectis vel in seruitutem missis. Porro Transyluania (ut & hoc obiter addamus) per simplex scribendum est. Nec enim necesse est hic in literis *σλαυα'ζων*, uti nec sit in transcribo, transpicio, transcedo, &c. Quid? quod legitima orthographia y quoq; Græcorum illinc explodit. Silua enim Siluanus

&

& pluraq; huius familie uocabula per i Latinorum scripsit antiquitas, quod ex inscriptionibus uetustis non dubiè constat. Qui uerò à Græcorum *δλν* id uerbū deducūt, non tā uocis originē, quàm naturā rimari uidetur. Daci autē Dauis & Dani iidem fuisse putātur, ex quib. serui apud Comicos Latinos habentur uti apud Græcos ex Lydis & Mysis. Et extant apud Ptolemæum oppidorum nomina, Dauorum incolarū nomen referentia, ut Sergidaua à Dauis & Sargetia amne dicta, ubi & hodie Deua Synonymum castellum in editissimo iugo situm est. Hæc oppida *δμοιοτόλευτα* Singidaua, Comidaua, Sergidaua & plura quæ Ptolemæus habet in daua desinentia, gentis eius genelin demonstrat

re

re videntur . Quanquam sunt qui pro daua dana scribant. Sed utrūq; cum antiquitate rectè conuenit, nā Dauī & Dani vnius gentis nomina Synonyma esse dicuntur. Atq; ideo & Danubium Cato dictum esse vult, quòd ei Danæ gentes accolæ nomen impresserint . Lapidum verò reliquiæ in Dacia , daua ostendunt dici oportere . Lapis truncus propter Sacellum Ostrohienſe (is vicus est Vlpia Traianæ proximus) Sergidauensis oppidi nomen sic habet .

AVL. CRIS.
VOLT.
XIII.
LORVM INIVRIA ET . .
NIS VIOLENTIA
DIRVPTVM. POPVLO
PLEBIQ. SERGIDA
VENSI RESTITVIT.

Cuius

17
Cuius lacunæ sic fortasse repleti poterunt : *Aulus Crissus (è tribu) Voltinia , præfectus legionis tertiadecime Gemina , pontem bellorum iniuria & amnis violentia diruptū &c.* A Traiano qui eam regionem in prouinciæ formam redegit, dicta est Vlpia Traiana Metropolis Daciæ, quæ antea Sarmiz Agethula dicebatur . Victo enim Decebalò Rege , primus Traianus illuc coloniam deduxit, Dione teste, regiamq; eius de se nominauit. Eleuationem vrbis, Ptolemæus, qui ea florente vixit, facit long. grad. 47, 50. latitud. 45, 15. Eius hodie nihil præter ingentia rudera priscam magnificentiæ testantia superest , quæ collabente

C Romano

Romano imperio ipsa quoq; deleta fuit, nec vnquam postea restaurata. Ita enim quædam vrbes factæ quodam sunt *απολίθου*, vt nunquam ex interitu resurgere valeant. Ea olim in medio Daciæ fuit sita, nunc limes est Transyluaniæ Pontum versus. Scholiastici qui eam in Ptolemæo Coronam urbem Transyluaniæ annotarunt, tam longè à vero ab sunt, quam Vlpia à Corona. Nam nec poli ratio respondet, nec ætas Coronæ, quæ Vlpia longè recentior est. Nunc ad eius rudera viculus est Valachorû Gradistia. Ruinæ ipsæ vocantur ab actolis Varhel, idest, Arcis locus: nec procul inde aliæ ruinæ, corruptæ ex Decebalo nomine, Veczel appellantur. Ibi lapides Romani partim eruti,

18
eruti, partim sua ruina detecti, eorum temporum memoriam referentes multi conspiciuntur, è quibus vnus est ad delubrum verus, quod marmoribus rudi opere insolum depactis circumseptum est, eius apographum sic habet.

IMP. CAES. DIVI NERVAE
TRAIANO HADRIANO AVG.
PONT. MAX. COS. III. PP.
CVIVS VIRTUTE DACIA IMPERIO
ADDITA FELIX EST
M. ARRIVS Q. R. COL. VLPIAE
TRAI. SARMIZ
DEVOTVS NVMINI EIVS
EX VOTO P.

Hic est Traianus ille principium omnium Romanorum laudatissimus, quem Nerua sibi in imperio successorem adoptavit. Is Nerua hic Diuus appellatur, quo titulo
C 2 impe-

imperatores non nisi vita defuncti ornabantur. Soli Augusto viventi adhuc diuini honores sunt habiti, idq; adulatoriè. Semper. n. sunt, qui circa principes *ἡγοῦνται*.
Inde Horatius ad Augustum:

*Præsentī tibi maturus largimur honores,
Iurandaq; tuum per numen ponimus aras.*

Verum enimvero Deum honor Principi non ante habetur (inquit Tacitus) quàm agere inter homines desierit. Itaq; hodie floccos legunt palpones quidam ex paludamentis Imperatorum, qui Diuorum nomine eos viuos insigniunt. Traianus ob Decebalum Regem Daciæ victum, Dacicus cognominatus est, quorum bella Dio descripsit. Ac Decebalus quidem primo certamine victus, certis conditionibus

19
nibus pacem à Traiano impetrauit, seq; illi submisit. Quem non multo pòst à fide data deficientē, nouo bello Traianus aggressus est. Is cum iterum victus esset, & vereretur, ne Romani ex recenti victoria regnum quoq; inuaderent, stragemate perquam astuto est usus. Nam arbores succidens, earū truncos armis instruxit, vt procul armorum faciem redderent, quibus deterriti Romani, recesserunt tanquam victi. Sed postea cum à Traiano multis prælijs ita esset attritus, vt amplius spes non superesset, ne hosti lætiores faceret victoriam, sibi ipsi vitam ademit, cuius ramen caput Romam postea perlatum est, & Dacia in potestatem populi Romani redacta, Traianus
C 3 nullq;

nusq; in eam coloniam deduxit. Sed antequam Decebalus mortem sibi conscisceret, Traiano cum armis victricibus urgente, in ipsa rerum desperatione, ne victori una cum regno thesaurum quem opulentum habebat, relinqueret; totū in imo Sargetiæ amnis vado, opportuno astu recondiderat. Deriuato enim flumine, terraq; altius de fossa, omnem thesaurum, ac preciosissimas quasq; & delicatissimas res in cuniculosum cum fornecem congescit, saxilq; prægrandibus ac aggeribus ita communiit, ut ne humectari quidem posset, quicquid infra recondideretur, mox amnem auersum in pristinum alueum reduxit. Captiuos quorum opera ea in re vltus fuerat, ne index quif-

20

quisquam superesset, ad vnum omnes interfecit. Bicilis æqualis amicus Regis, & cui vni omnia confilia sua Decebalus credere solitus erat, post illius interitum Traiano aurum patefecit. Ita Decebalus à Traiano primum, mox etiam à se se victus, vitam pariter regnumq; reliquit. Maluit se vita priuare, quā inglorius viuere, qui iam regno & folio priuatus erat. Magnanimi enim principes, vbi fortuna virtutem eorum superauit, maluerunt semper vitam amittere, quàm noua ignominie accessione eam conseruatam contaminare, aut hostibus prostituere. Ita & Atila Rex, in pugna Catalaunica cum vario ante certamine sæpe cum Romanis conflixisset, vbi vidit se actius pre-

mi, desperata fere victoria, struem
in castris è congelis iumentorum
clitellis incendi iussit, ut si victis
omnino ab hoste foret, insiliens
pyræ combureretur, ne viuis vel
mortuus triumphum Romanorū
regio corpore honestare cogere-
tur. Est aut Sargetia amnis apud
Dionem, vulgo Strig dictus, qui
urbem Regiam Decebali fere per-
stringebat, nominis prisca vestigia
qualiacunq; adhuc retinens. Eius
amnis limpidus, quo ruit magis
quam fluit, in Marum proximè
Deum illabitur. Huius Dacici bel-
li simulachra pulcherrimo artifi-
cio cælata hodie Romæ visuntur
in cochlide columna Traiani, cu-
ius pugnae seriem isthic expressam
non sine voluptate spectauimus.

Columna

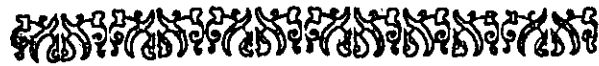
Columna est in altum assurgens,
in cuius fastigium intus per 158.
gradus ascenditur, cochleæ instar
gyro perpetuo sensim circumeun-
do. Foris verò ex marmore ab imo
ad summum usq; anaglyphicis
sculpturis, Traiani cum Decebalo
certamen ostenditur. In imo est
Danubius viri barbari imagine,
caput habet arundinibus circum-
plexum, ac ex vna cui cubito in-
nuitur flumen effundit. Mox se-
quitur pontis ædificium, quem
Traianus in Danubio faciendum
curauerat, magnifico mirandoq;
opere. Vndarum sese crispantium
glomi intra pilas colluctantur, sus-
gentisq; ac fornicati pontis imago
exhibetur. Postea syluæ excindun-
tur, quibus itineribus exercitus

Traiani

Traiani in Daciã irrūpat. Nec mo-
ra certamē cōmititur, iustaq; serie
omnes belli euentus illic cælati ui-
suntur. Hinc supplex Decebalus ad
Traianum deducitur, eumq. pro-
stratus ad pedes ueneratur, ac pa-
cis condiciones accipit. Mox rebel-
lanti bellum iterum infertur, Dece-
balus cum toto exercitu dispala-
tur, caput mortui palo affixū por-
tatur. Hinc eius regia Sarmiz arie-
tibus ballistisq; oppugnatur & ex-
pugnatur. Cæteraq; omnia Traia-
ni facti monumenta mira arte ibi-
dem expressa cernuntur.

Caput

CAPVT IIII.

PONS TRAIANI IN DANV BIO.

*Numi Traiani, quorum hypotyposis pons
idem est. Vlpia Traiana Sarmizegethusa,
Deceballi regia. Locus in Pandectis restitui-
tur. Aethusa cur dicta sit Sarmiz. Oui-
dij exilium, & sepulchrum. Titi Lini la-
pis epitaphicus. Aegethusa. Sarmata unde
dicti.*

Uita Traianus præcla-
ra ac perquam ne-
cessaria ædificia cū
Romę tum in pro-
uinciis crexit, uias,
portus, circos, ac alia plurima. Sed
omnem admirationem superat pō-
tis ædificium, quo bellum in Da-
ciam moturus Danubium construa-
uerat,

uerat, ut merito inter septem orbis
miracula hoc octauum accenseri
possit. Eius pontis pile ex Dionis
descriptione fuerunt XX. ex lapide
quadrato, singulæ abiq. fundamē
tis altitudine pedum CL. latitudi
ne pedd. LX. distantes inter se inter
uallo CLXX. pedd. Ac hoc qui
dem opus præter incredibilem sū
ptum, eo plus admirationis habet,
quod in flumine tam uasto, vortici
busq. pleno, & cuius fluxus aliò di
uerti nō poterat, erectum sit. Eius
pilarum uestigia, ueluti anathema
quoddam posteritati dicatum, su
persunt: quæ & ueterum in extru
endo immensum laborem ostend
ant, & posteris socordiam expro
brent, ac doceant nihil esse quod
humana industria perfici non pos
sit,

23

sit, si modo non ignauæ manus o
peri adhibeantur. Huius pontis
uerè magnifici architectura etiam
numismatis impressa ad posterita
tem transmissa est. Extat Traiani
numus in quo facie uisitur Impera
tor satis honesta, barba ac mysta
ce decenti, capite leniter comato
laurea coronato, tēnia qua laurea
est astricta, retro dependente. Cer
uicem habet nudam, epomidem
toga uelatam, cum titulo breui:
TRAIANVS HADRIANVS
AVG. COS. III. PP. Altera numi
patis muliebre simulacrum habet,
uestem magna ex parte humi fu
sam, manus utrinq; exporrectas.
Eam sequuntur quadrigæ curren
tes, iunctæ bireto in lenos radios di
stincto, infra literæ rem interpre
tantur:

rantur : VIA TRAIANA. pontem hunc Danubii haud dubiè ostendentes . Muliebre simulachrum Nympha, est Danubii typus : manus eius discapedinatae latam fluminis uoraginem, birotum & quadrigae tutum super aquas iter denotant. Sed in alio eiusdem numo manifestius hæc eadem indicantur : ubi cameratus ac in semicirculo ductus fornix, aquæ in fluctus glomeratae ac subterlabenti impositus est, cui Nympha uirgineo habitu superinsidet, rotam e rulem genibus impositam sustinens, cum his in margine notis . SECVRITAS DACIAE . Et inferius : S.C. id est, senatus consultum . Põs nimirum denotatur, quem obsecuritatem Daciae possidendæ, & sui

exerc-

24
exercitus commoditatem Traianus erigendum curauerat, metuens ne Danubio congelato frigoribus, Romanis qui trans flumen essent, bellum inferretur, quod si eveniret, nec pontones transitum præberent, ut posset per eum copias suas Traianus in Daciam traducere. Est & tertius eiusdem Traiani numus qui hinc imaginem Imperatoris habet cum titulo : IMP. CAES. TRAIANVS. HADRIANVS. AVG. P.M. TR. POT. COS. III. PP. Illinc muliebrem effigiem habet humi residentem, genibus paulum exporrectis, quorum dextro rota radiata sustinetur, manibus apfidi seu orbili impositis. Ipsa respicit, ac sinistra columellas ternas Obelisci instar fastigiatas,

stigmatas, in sūmoq; tripartito diuisas, infra uerò seles contingentes ac bali quadratæ impositas completitur. Literæ marginem in hemicyclo circumscribunt . A N N. DCCCLXXIII. NAT. VRBIS CIR. CON. Hoc est, anno 874 natalis urbis, Circus conditus est. Infra uerò, S. C. Pontis Traiani imago est, unà cum Circo Romano, numismati impressa. Nympha sedens ac rotam tenens, Danubius est curribus transitum præbens. Quamquam potest tota numi effigies ad Circum Maximum referri, quæ Traianus collapsum restituit, maiorēq; reddidit atq; pulchriorem, ut Dion scribit, inscripsitq; in eo, se perfecisse ut Populo Romano sufficeret. Mulier itaq; sedens

25
dens ludorum Circensium imago erit. Circe enim (ut Græci aiunt) prima hoc genus spectaculi instituisse dicitur. Rota genibus imposita significat quadrigas in Circo circū metas currentes. Terni obelisci, sunt ornamenta in Circis Soli posita. Atq; hæc quidem libuit de ponte Traiani referre, quod nō nihil ad monimenta prisca Daciæ videatur pertinere. Traianus postquam Decebalum regno pariter & vita exiit, regiam eius, Vlpiam Traianam de se cognominauit, quæ antea Sarmiz vocabatur, cui etiam alterum nomen additum fuit Æthusa, ac postea Ægethusa, ac coaceruatis nominibus priscis & recentibus, dicta est Vlpia Traiana Sarmiz Ægethusa. Hæc enim
D omnia

omnia passim in lapidibus verus-
 sis ibi visuntur. Brettæ qui vicus
 est ad annum Sargetiam in ædib'
 Cistobinis, hæc inscriptio in mar-
 more legitur.

SEVERO PIO
 COLONIA VLPPIA
 TRAIANA. AVG.
 DACIC. SARMIZ

Ibidem & hæc: I.O.M.
 ET FORTVNÆ SECVNDÆ
 CAES. M. ANTONINI. IMP.
 M. LICINIVS. COR. HVIR
 COL. DAC. SARMIZ ET FLA-
 MEN DIALIS SIGNVM IO-
 VIS EX VETVSTATE RE-
 STITVIT.

Ægethusæ verò memoria in comi-
 tatu Huniadenfi ad viculum Vala-
 chorum Korneld, Vlpiaæ proxi-
 mum, propter fanum, in rubro
 marmore, sic superest:

Imp.

IMP. CAES. ANTONINO
 PIO. AVG. COLONIA
 SARMIZÆGETHVSA.

In Pandectis quoq; Iustiniani, ff.
 de censib. leg. 1. §. 9. Zarmizege-
 thusæ Colonie & reliquarum men-
 tio fit, his verbis: *Indicia quoque*
Zernensium Colonia, à Diuo
Traiano deducta iuris Italici est.
Zarmizegethusa quoq; eiusdem
iuris est. Item, Napocensis Co-
lonia, & Apulensis, & Pata-
uicensium vicus, qui à Diuo Se-
vero ius Colonia impetrauit.

Vbi pro *Indicia*, *In Dacia* esse
 legendum, Excellentiss. Guidus
 Pancirolus, in Academia inclyta
 Patauensi iuris cathedræ Primas,

admonuit, eiusq; lectionis Pandetas Florentinos archetypos testes citauit. Quod cum tanti viri auctoritas persuadet, tum verò totus orationis contextus manifestè postulat. Porro Æthusa dicta est, à Colonis Græcis Byzantinis. Nam & Byzantium, quod nunc Constantinopolis est, Æthusam fuisse olim dictam Volaterranus ex Græcorum monumentis testatur. Tota namq; Thracia, & quæ illi adiacet Dacia, Græci iuris olim fuit, Græcâq; vestros esse incolas eius lingua, præter alios Ouidius quoq; testatur, quod isthic exulante, Dacos & Geras Græcis mistos fuisse, ac linguæ Græcæ qualiacunq; vestigia ibi adhuc superfuisse ostendit, lib. 5. Trist. eleg. 2.

Mista

27

*Mista sit hac quis inter Græcosq; Getasq; . Et:
Graiaq; qd Getico mista loquela sono est.*

Quin & coloniarum Græcorum meminit, Trist. 3. eleg. 9.

*Huc quoq; Mileto missi uenere Coloni,
Inq. Getis Graias constituere domos.*

Eam coloniam Plinius Miletopolin, Ptolemæus Metropolim appellat. Quin & Stephanus Metropolim urbem ad Pötum collocat. Alibi quoq; Ouidius de Græcis inter Geras habitantibus,

*Hic quoq; sunt, inqt, Graia (qs crederet) urbes,
Inter inhumana nomina Barbaria.*

Ouidij autem seculo nullos in Dacia Valachos habitasse, manifestius est, quàm ut ostendi debeat. Nec enim Coloniae vllæ Italicae isthuc

D 3 tunc

tunc deductæ adhuc erant, quæ
Traiano imperante primum tra-
ductæ sunt. Tum verò Ovidius
quoq; testatur, Latinæ linguæ nul-
la ibi tunc fuisse vestigia:

*Vnus in hoc populo non est, qui forte latine
Quelibet è medio reddere verba queat.*

Quia vero hic locus Ouidio exule
magis, quàm incolis nobilitatus
est, liceat hanc pagellam tanti poe-
tæ memoriæ dicare. Eum Cæsar
Octavianus, Augustus postea di-
ctus, in Pontum relegauerat. Cau-
la exilij & ab se semper, & à vete-
rum plerisq;, tres libri amatorix
artis esse perhibentur. Quod genus
scripti, pro more eorum tempo-
rum, fortassis etiam nostrorum,
licentiore oblectamine à poetis ede-
batur.

Sed vero cōsentaneum est,
reliquorum poetarū æmulatione
impeditum esse, ne princeps poeta-
rum sui tēporis (Virgilius .n. iam
antea è viuis excesserat) clementiā
Cæsaris exorare posset. Semper .n.
κεραμῖς κεραμὶ κοτίει, καὶ τέκτονι τέκτων.
Figulus figulo invidet, faber fa-
bro, vt Hesiodus ait. Itaq; hunc
ille argentario auo, astipulatore
patre natus Phalaris, ciuem & ge-
neris nobilitate longè se illustrio-
rem, & doctrina clariorem & vi-
tæ integritate conspectiorem, exi-
lio illo septennali maectauit. Qui
ipse non solum reus legis Iulix, q̃
auunculus eius tulerat, suamet &
ille lege postulandus: sed & Scari-
nia damnandus, ea vicia, quorum
ipse officina erat, in hoc longè me-

liore viro , atroci pœna contra legem Valeriam præterq; Senatus suffragium illata , mulctauit . Sed ita siue natura siue hominum vicio comparatum est , vt insolentissimi homines, quorum in alios potestas est , ipsi grauioribus sceleribus inquinatiores, eiudem vicij , quod in se est , in alijs seueri sint castigatores. Quanquam autem omnis veniæ impetrandæ via apud Cæsarem fuerit illi interclusa, mitiores tamen illo & humaniores Getæ multa cum beneuolentia & studio prosecuti sunt, quod in Tribus ipse passim testatur. Nam licet quandoque vt suorum malorum pondus exaggeret, in Getarum mores & feritatem inuehat: sæpe tamen aliàs de eorum in

se

29
se amore testimonium perhibet. Itaq; in Ponto lib. 4. eleg. 9. , & 14. libertate se à plebe Senatuq; Getarum esse donatum , insignibusq; Poeticis ornatum, iulq; nunciij attributum , veluti eorum in se beneuolentiæ hosterium describit. Mortuus esse fertur ingrauescente iam ætate, anno quinto Tiberij, Calendis Ianuarijs, anno ab vrbe condita 771. Cum Seruator Christus esset annos natus xxi. Quo die & quo anno Titus quoq; Luitus historiographus , Patavij in patria mortuus est, autore Eusebio, & humi conditus est sed incrematus. Nam eius ossa (ti modo sunt *παρρησια*) superiore sæculo Patavij reperta sunt, lapidq; sepulchralis in Basilica fori splendidissi-

ma ,

ma, cum eius imagine positus est,
rem inscriptione vetustissima atte-
stante, quam & propter veneran-
dam antiquitatem, & οὐκ ἔστιν ἄλλοις vtri-
usq; fatum ascribere libuit.

V. F.
T. LIVIVS
LIVIAE T. F.
QUARTAE L
HALYS
CONCORDIALIS
PATAVI
SIBI ET SVIS
OMNIBVS.

Eusebius scribit in Chronicis, Ovi-
diū Tomis oppido Mœsiæ inferio-
ris esse sepultū, quod nunc Tomos-
var esse putatur, in finibus Daciæ,
etiam si in eo describendo varij
sint veteres. Pontanus autem in lib.
de Magnificencia cap. 15. tradit

30
ex ore Georgij Trapezuntij, To-
mitanos Scythas Ouidio poetę vi-
ta defuncto, collata è publico pe-
cunia, propter ingenij nobilitatem
cymbon magnificè struxisse ante
oppidi portam in loco maximè
celebri, quamuis ille & peregrinus
esset & ab Augusto Cæsare proscri-
ptus. Verum hanc vtriusq; conie-
cturam recentiorum experientia
emendavit. Scribit enim Gaspar
Bruschius, anno 1508. Ovidij se-
pulchrum lapideum, cameratum,
epitaphioq; ornatum in oppido
Sabaria, patria Diui Martini Epi-
scopi, esse inuentum. Id oppidum
in Pannonia superiore Ptolemæus
ponit, cuius meminit Plinius,
Antoninus in itinerario, Ammia-
nus & alij. Credo autem cum nom

vno in loco semper constitisse, sed
in Pannonias quandoq; diuerti-
se, ut tædium solitudinis leuaret do-
ctorum virorum consortio, qui
isthuc ex Italia frequentes ventita-
bant, vbi eum tandem mors in-
sperata oppresserit. Porro Aege-
thusa dicta fuit ab Aegeo vel Re-
ge vel deductore eius Coloniar.
Quin & αἰγῶνα atria & xyctos por-
ticulq; αἰγῶνας significant, vt di-
cta sit quasi Ægei regia. Ita factum
vt certis temporum interuallis Re-
gum quilibet, à se eam denomina-
ri voluerit, vti postea & Traianus
idem fecit. Sarmiz autem fuit Rex
Dacie vetustissimus. Numisma e-
ius argenteum in Dacia visum est,
sed ita vetustate detritum, vt pau-
cas literas Græcas, easq; fere absu-

ptas

31
ptas haberet. ΑΡΜΙΖ ΣΙΑΕ Id erit for-
tassis: ΣΑΡΜΙΖ ΒΑΣΙΛΕΥΣ, Id est, Sar-
mis Rex. Altera numi facies apri-
caput sagittam mordicus tenentis
ostendebat. Hoc & Seruianorum
Dardanorumq; Regum, qui Ma-
cedoniæ proximi regnarunt, insi-
gne olim fuit. Apud Curium ex-
tat, Alexandrum Magnum primo
regni sui anno Illyrios, Trib illos
qui postea Bulgari sunt dicti, &
Sirmum Getarum Regem superaf-
se. Quem ego hunc Sarmin esse
opinor. A quo & regio inferioris
Pannoniæ, cum oppido homony-
mo Sirmium dicta est. Ab hoc e-
tiam rege Sarmide video Sarmat-
as priuscos Daciæ incolas esse ap-
pellatos, quasi Sarmitas, quos po-
stea Græci & Latini poetæ Sauro-

matas

matas inserta syllaba dixerint, atq;
 ideo apud Stephanum Syrmatae
 quoq; dicuntur. Nam Graeculato
 res quidam qui à lacertinis oculis
 hoc nomen deductum volunt, Gre
 corum ambitionem fouere uiden
 tur, qui nominum omnium ori
 gines sibi uendicant. Quasi uero
 τεττιγοφόροι illi fuerint omnium mor
 talium primi, ac non potius ma
 trix illa linguarum omnium & gē
 tium Hebraea mundo coaeva, in
 qua Sar Princeps est, Sarim Princi
 pes, & mezach fortitudo, unde fa
 ctū Sarimiz, quasi dicas principem
 fortem. Regibus imprimis conue
 niens epithetum. Quin etiam ab
 Aegethula uel potius à Gethula
 quae urbs Lybiae est Stephano, Ge
 te quoq; Europae ut originem ita

&

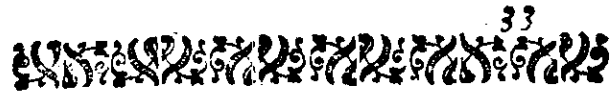
32
 & nomen sumfere, unde & Getu
 li Africani, qui omnes à Gether
 nepote ipsius Sem, ut ἀρχαιολόγοι
 ex sacris coniectant, primordium
 & nominis & sui acceperunt. Ve
 tustas enim illa quo propius ad o
 riginem Hebraeam omnium na
 tionum & linguarum parentem
 abfuit, eo plura antiquitatis monu
 menta in rerum uocabulis reti
 nuit. Nunc cum inera verborum
 omnium in tam discrepantes lin
 guas partitorum confusio occupa
 uerit orbem terrarum, in paucis
 videmus primigenias uerborum
 originationes. Doctissimus Or
 telius hallucinari putat Taurinū,
 qui integrum urbis nomen absq.
 additione reliquarum syllabarum
 Aegethulae, Sarimiz esse uoluit.

Verum

Verum plures in Dacia lapides sententiae Taurini suffragari videntur antiquum urbis nomen Sarmizantum fuisse, cui postea reliqua accesserint.

Caput

33

CAPVT V.

SARMIZEGETHVSÆ NOMEN IN lapidibus. Triumviri monetales. Nummus M. Plancij. Q. Ciceronis. Coactor auri. Nummus C. Catonis. Traiani. Volmerium oppidum.

I la urbis Traianæ nomina, quæ retulimus, leguntur in marmore ad vicum Korneld, Vlpie proximum, prope sacellum, sed è primis eius versibus quædam literas deleuit vetustas. Inscriptio, hoc qui sequitur ordine, exarata est:

E C. Curt.

C. CVRT.
 OLLIVS. TROGVS.
 IARVM. CVRANDARVM. . . .
 QVAESTORI. VRBANO. . . .
 INTER. TRIBVNICIOS ADIV. DAD.
 PRAETORI. PEREGRINO. IIIII. VIRO
 TVRMIS. DVCENDIS. PRAEF. VME.
 (NI DAIDI.
 CVRATORI. VIAE. CLODIAE. AN-
 (NIAE. CASSIAE.
 GIMINIAE. LEG. IMP. ANTONINI
 (AVGVSTI PII.
 LEG. XXX. VAL. VICT. PROCON
 (PROVINCIAE.
 COLLIAE. LEG. PRI. IMP. ANTON.
 AVG. PII.
 PROVINCIAE. DACIAE
 COL. VLP. TRAIANA. DACIC.
 SARMIZEG. PATRONO.

Prouincia Collia, quæ hic nomina-
 tur, à collibus dicta est, nunc Trā-
 salpina, quod ibi iam montium
 procerorum dorsa defidentia in-
 colles & cliuos defināt. ut eo quoq;
 tempore

tempore pars illa Daciæ montana,
 aliam habuerit à reliqua appellatio-
 nem. Mentio quoq; fit viarum,
 quæ totam quam longa est Tran-
 sylvania, olim muniebant. Ac uia
 quidem Clodia seu Claudia ea esse
 putatur, quæ Claudiopolis urbis
 territorium secabat. Annia erat,
 quæ Eniedinum, unde & op-
 pido nomen remansit, perstringe-
 bat. Cassia ultra Apulum seu Al-
 bam, Vlpiam Traianam uersus du-
 cebat. earum uiarum uestigia nūc
 quoq; multis in locis supersunt.
 quæ cap. 9. paucis referemus. An-
 nius autem prænomen fuit Roma-
 norum, uia à se dictæ uel strator
 uel instaurator. Huic elogium non
 dissimile, sed breuius ad idem fa-
 cellum literis uncialibus in mar-
 E 2 more

more rubro annotatum sic legi-
tur :

C. CVRTIO. C
POLLIA RVFIN
TRIBVNO LATIC
LEG. XIII. GEM. IIIVIR.
A.A.A.
COL. VLPIA TRAIANA
DACIC. SARMIZ.

Hoc est, *Caio Curtio* , *Caïj filio* ,
Pollia Rufina, tribuno laticla-
uiali, praefecto legionis *Tertiade-*
cima Gemina. *Triumuiro Au-*
ri, Argenti, Aëris, etc. Trium-
uitorum enim monetaliū fuerat ,
aëris, argenti, auriq, conflandorū,
idest, cudendorum signandorūq;
potestas , vt Pomponius de Ma-
gistraribus Rom. tradit : non so-
lum

35
lum Romæ, sed etiam in prouin-
cijs & Colonijs . Quorum tituli
non tantum in lapidibus, sed & in
nummis leguntur ijs literis. A. A.
A. F. F. Marci Plancij Triumui-
ri numus eundem typum habet. Cu-
ius altera pars effigiem habet hu-
mero tenus apparentem, cui toga
circumfusa est , ceruice opima &
oblonga , caput ac mentum Ro-
mano more tonsum, oleagina, vt
videtur, corona redimitum . Titu-
lus coronario circulo faciem am-
bit: M. P L A N C I V S III. VIR.
A. A. A. F. F. idest, *Auri, Argenti,*
Aëris flandi, feriundi . Altera nu-
mi facies equitem habet pedeten-
tim incedentem, cui hinc astat di-
ua , cornucopiæ porrigens : pe-
rigraphe est : SECVRITAS VR-
E 3 BIS.

BIS . Vbi vrbis Romæ tranquillitas, rerumq; abundantia ostenditur. Extat & Q. Ciceronis M. F. Numus, cuius in vna parte Vestę effigies est, velata caput calantica humeris tenuis demissa . Illinc laureę insertę literę decussatim transuersaq; positę leguntur: Q. TVLLIVS M. F. CIC. III VIR. A. A. A. F. F. Triumviri seu Treuiri (sic enim expressè utitur Liuius eo verbo in XL.) triplices fuerunt, capitales, Mensarij, Nocturni, vt Pomponius tradit. Mensarij seu monetales erant, qui numularijs & monetę omnis generis formęq; culoribus pręerant, tam Romę quam in Prouincijs. Nec mirum; In Dacia tot lapides & numismata Triumvirorum monetaliū titul

36
tulis esse signata, cum vti hodie, ita olim promptuarium ac veluti fauissa totius ferè Europę fuerit. Nam non solum arrugię inexhausta metallorum copia scatent, vbi quandoq, rudis auri grumi millenarum drachmarum inueniuntur, sed & fluuii aurea ramenta balucelq; vbertim trahunt, vt iam pęta suos Tagos Pactolotq; sileant. Quia ergo pars hęc Dacię veluti cõpeditũ totius orbis auro argento æreq; locuples semper fuit, ideo Romanorum quoq; Imperatorum tempore in hac prouincia ex fodinis magna auri vis colligebatur, adeo vt nunc quoq; numismatũ priscorum reliquijs vber illa sit regio. Atq; ideo auri magis quam alius metalli pensionē & vectigal hinc
E 4 fieri

fieri voluerunt, non sequentes maiorum suorum decreta, qui, Plinio referente, pro auro argentum semper deuictis gentibus imperitarunt. Tordæ in suburbio ad Boarium lapis humi proiectus Auri Lustralis coactorem sic habet :

D. M.

P. AELIO T. F. QVAEST. R.
AVRI LVSTRALIS COACTORI
AC CIVITATIVM VOLMERII ET
PETOVII CVRATORI. Q. LAE
LIVS. AESOPIVS. B. M. M. P.

Idest, bene meriti manibus posuit. Coactor auri dicebatur, qui & Collector. Lustralis autem additur, quod singulis lustris, idest, quinto quoque anno vectigal ex prouincijs pendit solitum, ut ex historiis Romanis notum est. Et hic aurum lustra-

le

³⁷
le vocatur, tributum regionis ordinarium. Porro verbum Coactor pro collectore auri, & in Cicerone pro Cluentio extat. Et Suetonius in vita Vespasiani coactiones argentarias quendam factitasse scribit. Lapis quoque; Romanus in Viridario Magni Ducis Florentiae idem habet:

TITO STABE PIO
CANDIDO. COACTORI
ARGENTARIO VIATOR
CONSVLARIS ET PRAEF.
SIBI ET CLAVDIAE
STRATONICE VXORI.

Dicti sunt iidem & exactores auri, quod nomen habetur in ædibus ubi Theatrum Marcelli conspicitur, Romæ.

Apol-

APOLLINI AVG.

SACR.

FELIX AVG. LIB. OPTIO

ET EXACTOR AVRI ET

ARGENTI ET AERIS.

Albæ vero in Transylvania sic :

TI. SERRANVS EXACTOR
A.A.A.AVG. AESCVLPIO
SVPER SALVTE CONIVGIS
CRISPINILLÆ B. M.

M. S. F.

Sed & Caii Catonis numus tale
quiddam demonstrare videtur. Is
effigiem suam habet galea imposi-
ta ac in formam petasi Mercurii,
alis utrinq; geminis insignita, mu-
nitam. Ab occipite bacilli quidā
sunt transuersim positi, ac velut
arundines, internodiis distincti.

Inscriptio subest : C. CATO. Al-

tera

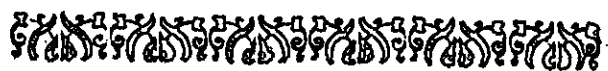
38
tera facies numi diuam habet pal-
la ad læuum brachium suspensa,
limbo humi diffuso, cui libella in
dextra est æquo libramine propen-
dens, cum literis idolo substratis :
AVR. PVR. Quod nimirum vel
auri puri menfor, vel saltem puri-
ficandi ac aurariarum fodinarum
præses fuerit. Galea alata bellum
summa celeritate confectum, aut
certe facialem significat qui fidei
publicæ in provincia præerat, &
per quem iustum indicebatur bel-
lum, si imperata ab hostibus non
impetrabantur. Mox per eundem
reimpetrata fœdera pacis sancie-
bantur, Aeq; ita nuncii & inter-
pretis partes obibat, quo munere
& Mercurius inter deos & homi-
nes fungi dicitur. Arundo gemina

in

in formam crucis decussatim posita, mensura haud dubiè est siue limitandarum fodinarum, siue metiendi auri argentiq; laminularum. Cuius quantitas semper in Dacia fuerit copia, ostendit à tot annorum centuriis montium nunquam satis exhausta ubertas. Est & Traiani numus in quo abundantia Daciae notatur. Eius pars altera Cere rem habet, quæ stans dextra cornu copiae spicis plenum, laeva tabellam habet manu sublatam. Subscriptio est: ABUNDANTIA DACIAE. Quo indicatur regionem Dacicam frumenti feracem, leges accepisse Romanas. Nam Ceres ut frumenti ita legum inuentrix esse dicitur, unde & θεσμοφορος à Græcis, legifera à latinis poetis est dicta. Ideo nimirum

39
mirum quod litigiosis agrorum limitibus illa primum leges præscripserit. Nec hodie maior vlla de re inter agrestes concertatio est, quàm de finibus agrorum & territoriis. Ouid *Ipsa dedit leges alimenta quæ mittat terris*. Porro Volmerium quod in lapide Tordenti paulo ante citauimus, urbis nomen fuit, quàm Sargetia amnis ex Vlpia claustris per angustias montium elapsus in Marum se inuoluit. Hi montes nunc quoq; ab accolis Volomiri iuga appellatione vetusta vocantur, à Valamerio Daciae Rege. Nam Valamir, Theodmir, Vidimir Dacicas & Geticas esse voces, cum barbarus earum sonus, tum historiæ Gothorum testantur. In eodem tractu

Etu est & Veczel vicus, à Deceballo Rege dictus, cuius vocabuli rudera qualiacunq; adhuc habet.

CAPVT VI.

AQVEDUCTVS VLPIANI
uestigium. Lapis militaribus elogijs inscriptus. Numus Arrij, & C. Curtij, corona militares, hasta pura, hasta graminea. Cicero demonstratur. Aquila Romana candida fuit. Vexillum Lunargenteum. Praefecti alarum. Nota 7. qua centurionem significat.

VLPIA Traiana sub demissa ex altis montibus lenta planicie sita, inq; amphitheatrum vel coronæ speciem iugis perpetuis

petuis eireumsepta fuit. Eius regionis intestinalia planities sargenia amne riuulorumq; aliorum iugis scaturigine pellultratur. Ad urbis ruinas, extat aquæductus cuniculato opere facti vestigium, cuius vnda dissipatis canalibus præcipiti impetu vagans, ruinas temere alluit, ubi lapis ad prima mœnia hac inscriptione visitur.

C. MARIVS DRVSVS. C. F. PR PR
DICTVS EX PROVINCIA DÆCICA
TRIBVNVS LATICLAVIALIS PRÆF,
LEG. XII. G. FONTIVM AQVARVMQ.
COELESTIVM EX MONTIB. DELABETIVM
TORRENTI SVFFLAMEN HIS
MVRIS FOSSAQ. OPPOSVIT ET AD
PLANA PERDVXIT.

Proprætorum erat cura reficiendorum fontium, pontium, aqueductuum,

tuum, viarum, idq; genus alia-
 rum rerum Reipub. commodum
 spectantium. Ii missi ex vrbe Ro-
 ma, regiones in prouinciæ formâ
 redactas, cum imperio obtinebât.
 Dicitur autem Tribunus Laticla-
 uialis, qui ex numero Senatorum,
 qui latum clauū gestabant, lectus
 est, ac in prouinciam cum pote-
 state missus. Quid verò Latus cla-
 uus sit ex Romanis historiis notū
 est. Porrò Tribunorum laticlauia-
 lium post Consules & Legatos ho-
 nor erat maximus. Iis demandaba-
 tur præfectura aliquot cêturiarum
 militum, quibusdam mille. Talis
 præfecturæ monumentum militari-
 b⁹ honorib⁹ & elogiis insigne Al-
 bæ Iulię conspicitur, qđ in aula Præ-
 positi, q̃ vocant, hac serie legitur.

C. Iul.

C. IVL. C. F. THEVEST
CORINTHIANO. PRAE
COH. VII. GALL. TRIBVN
COH. I. BRITT. ITEM VEXIL
DAGOR. PARTHIC. CVI
OB VIRTVTEM SVAM
SACRATISSIMI IMPER. CORO
NAM MVRALEM HASTAM
PVRAM ET VEX. LVNARGENT
INSIGNE DEDERVNT
PRAEF. ALAE CAMPA. Q.
IDEM ꝯ VIXIT ANNIS
XXXIX.
MARCIVS ARRIANVS
ET IVLI. CLINIAS ET
PISONIANVS HE
REDES F. C.

Coronæ militares variæ quidem
 illæ, sed octo tamen præcipue fue-
 runt. Triumphalis, obsidionalis,
 F ciuita,

ciuica, muralis, castrensis, naualis, oualis, oleagina, de quibus multa Plinius, Gellius, Plutarchus, alij. Illæ prinitus ex rudi paruq; constante materia, gramine, herbis ac arborum frondibus contexebantur. Verum crescente postea opulentia Romanorum ex auro omnes fiebant, atq; ita credo militibus gratiores fuerunt. Ita C. Lælius præfectus clasſis apud Liuium a Scipione ob rem fortiter gestam corona aurea, ac XXX. bobus donatur. Sicinius verò Dentatus, Achilles Romanus cognominatus, ob ingentem fortitudinem, octo aureis coronis donatus est, de quo legatur Gellius & Plinius.

In numismatibus quoq; antiquis videntur Imperatorum Romanorum

48
manorum coronæ, quale est Marti Philippi, cuius in vertice diadema est in senos radios cuspidatim distinctum, humeros ipse toga circumfusa velatos habet. Titulus est IMP. IVL. PHILIPPVS AVG. Altera parte diua stat copiarum cornu in sinistra, in dextra hastam tenens. Inscriptio, FELICITAS TEMPO. Hoc imperante, seculares ludi millesimo ab vrbe condita anno sunt celebrati Romæ, vt Sex. Aurelius scriptum reliquit. quod per felicitatem temporum innui hic videtur. Aurum autem Imperatoribus triumphaturis in coronam decernebatur, quod in diadema conflatum triumphans solenni in pompa gestabat. A quibus deinde omnes Europæ Reges ad hæc
F 2 vlg;

usq; tempora coronarum vsum
acceperunt. Nam Asiatici Reges
alio diadematis genere impetys
initiantur. Pulcherrimus etiam
Arriæ familiæ numus extat, in quo
figura puræ hastæ, coronæ muralis,
& clathri contpicitur. Eius pars
altera imaginem habet, capillitio
crispante, malis leniter barbescentibus,
cum inscriptione: M. AR
RIVS SECVNDVS. Illinc autem
corona muralis est tenuis deorsum
vergentibus, & clathrus. In medio
horum hasta, cuius apex in bul
lâ culminatur, ut indicetur puram
esse non ferro cupidatam. Sunt
autem clathri portarum munimenta,
ex lingis transuersis cancellatisq;
iunctis vrbium valuis opposita,
vnde & iaculari in hostem, &

eorum

43
eorum impetus arceri possit, qualia
claustra etiam hodie in vrbium
portis videre frequens est. Hic nu
mus docet, hunc Arrium secundum
corona murali, puraq; hasta dona
tum fuisse ob virtutem suam singu
larem, quod castrorum portam ab
hostibus irumpentibus fuisse tu
ratus. Externus quoq; lapis, puram
hastam aliaq; fortitudinis orna
menta testatur, quem Fulvius Ur
sinus in familijs Romanis citat;
sed eius principia deorsum tempo
ris iniuria, quem vel ideo libuit
huc inserere, quod Traiani & De
cebali bello superati memoriam
continet: eius exemplum tale
est.

F 3 Imp.

MP. CAESAR. NERVA. TRAIANVS...
 DACICVS. GENTEM. DACOR. ET
 (REGEM DECEBALVM
 BELLO. SVPERAVIT. SVB EODEM
 (DVCE. LEG. PRO. PR. AB
 EODEM. DONATO. HASTIS. PVRI
 (VIII. VEXILLIS VIII.
 CORONIS. MYRIALIBVS. II. VALLARI
 (BVS. II. CLASSICIS II.
 AVRATIS. II. LEG. PROPR. PROVIN-
 (CIAE BELGICAE LEG. LEG. I.
 MINERVIAE. CANDIDATO. CAESA
 (RIS. IN PRAETVRA
 ET. IN. TRIBVNATV. PLEB. QVAE-
 (STORI PROVINCIAE
 ACHAEIAE. IV. VIRO. VIARVM CV-
 (RANDARVM
 HVIC. SENATVS. AVCTORE. IMP.
 (TRAIANO. AVG.
 GERMANICO. DACICO. TRIVMPHA
 (LIA. ORNAMENT.
 DECREVIT. STATVAMQ. PECVN.
 (PVBLIC. PONEND. CENSVIT.

Numus

44
 Numus quoq; C. Curtij, illinc Tra-
 iani faciem habet cum titulo, hinc
 autem virum semiacentem, cubi-
 to innitentem, ac flumen ex vna
 effundentem. In vola sinistra co-
 num pineum tenet, supra corona
 iacenti imminet, cum titulo : C.
 CVRTIVS. M. TREBO.
 Quibus literis indicatur, cum cū
 M. Trebonio auri argenti ærisq;
 conflandi & feriundi triumvirum
 fuisse in Dacia, ac corona victrici
 ab Imp. Traiano esse donatum.
 Vir *ἀγοράς* cum cono, Daciae sym-
 bolum est. Sic enim provinciae
 in potestatem pop. Romani reda-
 ctæ olim figurabantur. Ita hodie
 Romæ visuntur simulacra multa
 fluviatorum indigenarum exterarū
 regionum, ut est Ægypti in Vati-

cano, vbi vir iacens Nilum vrna
effundit, adiuncta Iphynge pecu-
liari Ægypti animali. Alibi Tigris
effunditur, qui Armeniam indi-
cat, Tigride animali addita. In
Capitolio vir similiter Tibrim ef-
fudit, ubi & lupa & gemellis. Nec
tantum statuarij, sed & Poetæ ta-
libus argumentis fluuios designât.
Ouid. de Acheloo, lib. 8.

Nixus cubito Calydonius amnis:
Et lib. ix.

Cum sic Calydonius amnis
Cœpit, inornatos redimitus arun-
dine crines.

In columna quoq; Traiani Ro-
mæ, Danubij hypotyposis hæc ea-
dem conspicitur, quam cap. 3. re-
culimus. Est & aliud coronæ mu-
ralis monumentum in vico Ostro-
hiensi

45
hiensi Vlpia: vicino ad sepulta-
ras.

C. RVTILIO. COCLITI. C. F.
VIRO GYMNASIARCHAE
LEG. IMP. CAES. M. AVR. ANTONINI
AVG. PROPR. DACIAE HONORVM
OMNIVM CÆDIDATO. PRAEF. LEG.
XIII. G. DONATO. SACRA. CORONA
MVRLI OB REM FORTITER GESTÂ
IN EXPEDITIONE DACICA S. P. Q.
VLP. TRAIA. SARM. PATRONO
DE REP. B. M. P.

Eiusdem argumenti est lapis ibi-
dem alius, qui in congestis teme-
re saxis, quibus sacellum cingitur,
sic legitur sed mutilatus vetusta-
te.

M. Licinio

M. LICINIO MUCIANO CENS.
 CRESCENTI EQ.
 NIS VII. & XIII. G. DONIS DONATO.
 TVTEM ET FORTITVDINEM.
 BELLO DACICO. AB. IMP. TRA-
 (IANO
 CORONA VICTRICI. PVRA HASTA.
 (TOR
 QVIEVS. ARMILLIS. PHALERIS. 7.
 (COH
 I DAC. VIGIL. 7. COH. VII. PR-
 (PRIMI
 PILARI. ALAE. CAMPANAE. DEX
 CVRATORI REIP. EADEM PLEPS
 ORDOQ. TRAIANEN. PATRONO
 B. M. P.

Eius corruptela sic fortasse restitui
 potest: *Marco Licinio Mucia
 no Censori, Crescenti, Equiti,
 praefecto Legionis Septimae et De*

cimæ-

⁴⁶
*cimæteria Gemina, donis dona-
 to &c. Centurioni cohortis pri-
 ma Dacica, Vigili. Centurioni
 cohortis septima pratoria. Primi
 pilari alae Campana dextra &c.
 patrono bene merenti posuit.*

Hic est Mucianus ille, qui à Tac-
 to lib. 3. hist. Dacos rebellantes
 opposita sexta legione represisse
 scribitur. Vbi pro VI. num VII.
 sit legendum (quanquam hoc pa-
 rum referat) schola doctorum iu-
 dicet. Certè VII. frequens in lapi-
 dibus Dacicis, VI. nescio an vspiciā
 memoretur. Præter coronam mu-
 ralem aliaq; ornamenta militaria
 hastam quoq; purā hoc & prius
 marmor habet, quæ etiam erat p-
 claræ virtutis hostimentum, & or-
 namen-

namentum. Sicut & hodie lemni-
scatę galę sic vocant in Archiuis
Principum) ramiq; ac stemmatis
ornatę, virtutis dantur insignia.
Pura hasta dicebatur ferro priua-
ta, qui donabuntur emeriti & de-
functi ballo milites, quo verbo &
Virg. in 6. Æneid. vltus est.

Ille, uides, pura iuuenis qui nititur hasta.

Sic hodie summis & insignibus
viris purę hastę cum vexillo epi-
taphico ad tumulum suspendun-
tur. Ornabantur olim illę militũ
hastę frondibus aut graminibus
vbi re memorabiliter confecta eã
à Principe accepissent. Quapro-
pter par erat coronarum & hasta-
rum ratio. Sicut ergo coronam ob-
sidionalem u conlequebantur, qui
hostes

hostes ab obsidione propulsaue-
rant: ita hasta graminea us solis da-
batur qui æque præclare de Rep.
fuisent meriti. Quę ratio in mu-
nali, nauali, castrensi ac reliquo co-
ronarum & hastarum genere ob-
seruabatur. ac tandem illo vita de-
functo in templo aut Basilicis su-
spendebatur. Ita & heroibus sum-
mis, qui genus humanum præcla-
ro aliquo merito illustrauerāt, pri-
sci mortales tholo & ad alta la-
quearia templi, uirtutis insignia,
corollas, arma, tabulas, aliaq; ana-
themata suspendebant. Aut etiam
ipsi post exactos militię labores i-
dem faciebant, atq; ideo de Ante-
nore Virgilius: *Et genti nomen
dedit, armaq; fixit Troia.* Atq;
hic locus facit ad intelligentiam
loci

loci Ciceronis in Nona Verrina ,
 ubi furta & sacrilegia Verris enu-
 rans , hastas gramineas ingentes
 in templo non tam ornamenti quàm
 memoriæ gratia positas, ait à Ver-
 re fuisse sublatas. Vbi non satis ap-
 positè, ni fallor, pro verbo grami-
 neas (quod verbum tanquam sup-
 positivum, contextum Ciceronis
 in suspitionem adduxit) fraxineas
 substitutum à quibusdam legitur,
 cum vera lectio possit esse grami-
 neas, hac quidem, si doctis pla-
 ceat, interpretatione, quam retu-
 limus. Vexillum porro Lunnargē-
 teum, quod hic extat, Lunę instar
 candidum, aut Luna argentea in-
 signitum significat, aut certè A-
 quilam, quæ præcipuum signo-
 rum militarium fuerat, Lunę in-
 star

48

star candentem argenteamq; in-
 telligit. Nam illis Imperii tempo-
 ribus, Aquila in vexillis candida
 erat, Ciccone teste in prima & se-
 cunda in Caulinam, ac Portio La-
 trone in eundem, orationibus. Po-
 sterioribus autem Imperatorum
 seculis, candor ille Aquilę in ni-
 grorem est conuersus, funerali im-
 perii labentis aut certè impridem
 collapsi omine. Luna Vexillis ad-
 hibita (nam & hæc in monumen-
 tis Romanis inuenitur) singularis
 imperii imago erat, illudq; Ho-
 meri respiciebat :

*οὐκ ἄγαθὸν πολλοῖσι βασιλεῦσι
 βασιλεῦσι βασιλεῦσι βασιλεῦσι .*
Cōplures regnare maius est: Rex unus est.

Sic etiam Byzantinus ille, Lunar-
 genteis vexillis & dextera gladiū

vibrante , vtitur. ac nostris Impe-
ratoribus subinde dictitat : Vt v-
nus Deus & vnus Sol, sic vna Lu-
na & vnus Imperator sufficit mor-
talibus . Character autem qui in
marmore est , *χιλιδες*, idest,
Tribuni militum nota est, qui re-
poscente mille viris quandoque
præerat . Sic enim Mille antiqui-
tus scriptum esse, ex vetustate ipsa
demonstratum à multis est . De
præfectis alarum , turmarum, le-
gionum, Romani scriptores quan-
tum satis est , habent . Ad latera
singularum legionum in acie tre-
centi equites collocabantur , qui-
bus legiones tanquam alis claud-
bantur. Horum dux præfectus ala-
rum vocabatur. Talem in bello ci-
uili, Ciceronem, Marci Ciceronis
filium

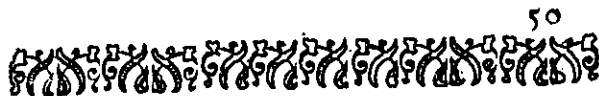
49
filium fuisse, in secundo Offic. bo-
nus pater tradidit : Quo in bello
(inquit ad filium) cum te Pōpeius
alæ alteri præfecisset , magnâ lau-
dem & à summo viro, & ab exer-
citu consequere, equitando, iac-
culando , omnia militari labore
tolerando. Verùm hoc parentis sū-
mi testimonium , ille *καταλόμωχος*
gulæ luxuriæq; indulgens turpi-
ter postea contaminauit . Cumq;
ebrietate certaret cum M. Antonio
illo gurgite, capiti eius à temulen-
to scyphum esse impactum tradit
Plinius. Nimirum fatuus ille tunc
maximè incaluerat (vti solet inter
pocula vsu venire) ad sumendam
de patris sui interfectore pœnam
Inuenitur autem in lapidib. quoq;
Romanis sæpe hæc nota , 7. quæ

& in hoc marmore extat. Ea Centurionem significat, quod & Pierius annotauit in Hieroglyphicis. Legitur ea figura cum alibi tum in propylæo templi Hazakiensis in Transyluania, quod oppidū VIII. millib. pass. ab Vlpia Traiana remotum est, dictum à Iazygibus, cuius nominis literas quanquam euerfas utcunq; referre videtur. Aut potius ab Axiace fluuio, quē Plinius in eodem parallelo ponit. Is lapis sic habet:

C. IAVOLENVS MODESTVS
7. LEG. XIII. GEMINAE
MERCVRIO AVG. SACR.
V. S. L. M.

Id est: *Caius Iauolentus Modestus*,
Centurio Legionis xij. etc.

Caput

CAPVT VII.

HERMATHENA HACZAKIENSIS.
Castorum simulacrum. Iouis & Herculis
Statuae, Albae. Apulum uetus Daciae, est
Alba Iulia Transyluaniae, idq; lapidibus
ostenditur.

Idem Sacellum lapide est non magnus in tetragonum redactus; cuius in summo Mercurius & Minerva ambo suis cum ornamentis stant erecti singulari corpore, cæterum capite solo distincti. Mercurius virgam serpentibus obuinctam, & caduceum habet: Minerva casidem & parmam. Sed ita utriusq;

G 2 fauciat

sauciauit corruptela, vt eorum insignia pene deraferit ; Titulus qui in cippo infra est, rem indicat.

MERCVRIO ET
MINERVAE DIS
TVTELARR. S.

Hoc genus agalmatis, quod geminas deorum facies habebat, vt vna in basi erectum, ita vno etiam nomine antiquitas appellabat. Tale Mercurij & Mineruæ idolum Cicero quoq; pro Academia sua illustranda in Gymnasio erigens, copulato vtriusq; nomine Hermathenam vocauit, in Epist. ad Atticum, lib. 1. Ep. 1. & 3. Quod, vt ipse interpretatur, Hermes commune omnium, Minerva autem singulare sit gymnasij insigne.

Hæc

38
Hæc autem Hermathena statua, vna quidem illa, sed geminata facie conspicua, eloquentiam designabat, quæ, vt idem Cicero definit, est copiosè loquens sapientia: quorum alterum Mercurii, alterum Mineruæ est proprium. Vt ille eloquens, quia deorum sit nuncius: hæc autem sapiens, quia Iouis est filia. Omnis enim sapientia à Deo. Coniunguntur autem sepe deorum quoq; aliorum simulacra, vt Apollinis & Dianæ, Iouis item & Apollinis, Castoris & Polucis, qui et vno nomine Διοσκυροι, idest, Iouis filij nuncupantur, quod insigne habuit & nauis Pauli Apostoli, Actor. vlt. Castorum quoq; effigiem ita effictam, vidimus in exiguo marmore candido ad Vl-

G 3 piz

piæ vrbis vicum Gradistiam, propter Sacellum humi proiectum. Imago est anaglyphica, de reliquo lapidis corpore prominens, artis exquisitæ sic satis, vbi alter alteri lacertis collo impositis inhærent. Titulus infrà hic est:

CAST. ET. POLL.
DD. I. O. M. FF.

Hoc est: *Castori & Polluci Diis, Iouis optimi maximi filijs.* Albæ Iuliæ verò Iouis & Herculis (vt putantur) saxæ effigies, pro modo humanæ magnitudinis factæ, sub dio conspiciuntur ex vicinæ vrbis Apuli parietinis erutæ. Earum bases quadratæ (si modo earum sunt propriæ nec suppositi-
tiæ)

tiæ) titulum rei argumentum infra continent, quarum altera vetustate pariter atq, incuria oblitteratas has habet literas

HERCVLI. INVICT
PRO SALVTE
C. IVL. METR
BIANI ET. AELIAE
BONAE CONIVG
ADAMAT.

In altera tempus derasit literas. Verum in suburbio lapis legitur parieti cuiusdam domus coedificatus huc pertinens, sed lacunosus:

I. O. M.
ET CONSESSV DEORVM
DEARVMQVE PRO
SALVTE IMPERII
ROMANI ET VIRTVTE
LEG. XIII. G. SVB. M. STATIO
G 4 Prisco

PRISCO CONSVLE DE
SIGNATO DEMONSTR.
PER
I. AVRELIVM IPOPHIMVM
PONENTI SIGNVM IOVIS ET
ARAM. P. S. F.

Consistit autem earum statuarum
vtraq; sublimis in cippo quadra-
to. Simulacra enim Iouis deorúq;
omnium olim pro more gentium
columnę quadratę insistebant, eo
quòd hæc figura immotã habeat
præ reliquis stabilitatem : atq; eo
significari volebant omnia volu-
cris globi instar verti & conuerti,
Deum solum esse stabilem, qui ut
poetæ canunt, ipse stabilis, dat cū
cetera moueri. In dextra statuæ par-
te, quæ Iuppiter consistit, quadri-
garum cælatarum effigies est: auri

ga

53
ga currui insidens radijsq; caput
redimitus equos agit sublato fla-
gello, quod & in numis antiquis
videre frequens est, vnde & numi
bigati quadrigatiq; apud Liuium
& alios leguntur. Ioui autem præ-
cipuè & eius filio Apollini quadri-
gas in cursum effusas attribuere
vsitatum antiquitus fuit. Ille enim
summus deorum omnium, præfe-
cturam orbis solus obtinet. Apol-
lo dici, quem illustrat, præest, ra-
pidissimoq; cursu veluti quadri-
gis inuectus, idem semper iter,
eandemq; vertiginem repetit. So-
li quoq; positæ statuæ basis sola
in suburbio Albæ superest, ea hæc
inscriptionem habet.

Soli

SOLI SACR
Q. CAECILIUS
LAETVS. LEG. AVG.
LEG. XIII. G.
V. L. S.

Proximè Albam Iuliam mille passuum interuallo, uetustæ urbis vestigium superest, quod cum maximum murorum ambitû munimentumq; occasu suo ruinisq; referat, opulentam Regum Dacorum aulam, & postea urbem Romanorum Prætoriam fuisse, ipsa urbis cicatrix oppidò testatur. Ei⁹ mœnia & fossam olim fluuius Marus circum obsedit, ubi etiam nû lacunę veteris alvei urbem circumfusi, stagnaq; effossa humo superfluentis undæ receptacula longè latèq; conspiciuntur. Verum cū

is

54
is fluuius glaream multam limosamq; viginem ex montibus friabili materia constantibus, opera imbrium & torrentium detrahat, vadumq; ea illuue ac arenosa saburra oppletum habeat, factum est ut cursus eius tot seculorū spacio aliorum sit protrusus, limi sabuliq; copia eius ripas aggrauante. Quapropter alueum immutās fluuius pcul ab ea urbe discescit. Apulum fuisse eius urbis nomen, multa vetustas in lapidibus testatur, quod recenset & Ptolemæus inter vrbes Daciæ. Eius eleuationem facit grad. latitud. 45. 15. long. 46. 40. Sed ne videamur Mineruā hanc sine Iunone, idest, exemplis, ex solo cerebro gignere velle, proferemus etiam lapides

ex

ex parietinis veteranisq; illius ruinis erutos, qui nomen eius manifestè loquuntur. In aula Sereniss. Principis Transilvanię sic vnus in quadro lapide legitur:

PVB. AELIAE IVLIANAE
MARCELLAE SP. FIL. P. AEL
IULIAN. ET. Q. R. FLAM. ET
IIVIRAL. COL. APVL
ET ADOPTIV. P. AEL. MARCELLI
VE. EX. PRAEF. LEGG. VII.
CL. ET. I. ADIVT. DATES. ET
FILETVS ACTOR.

Cuius notę, quia hiulcam & sententiam & literas habent, sic fortasse repleri poterunt: *Publia Aelia Iuliana, Marcella Spurria filia: Publius Aelius Iulianus (ex tribu) Veturia, Quaestor*

55

flor Reipublica, Flamen & Duumviralis Colonia Apuli: et adoptivus Publij Aelij Marcelli Veterani ex praefectura legionum Septimae Claudia & Primae adiutricis. Dades & filetus actor. Et ibidem alius titulus eiusdem argumenti, in marmore candido.

PVB. AEL. ANTIPAT
RO MARCELLO
EQR. DEC. COL. AP.
FIL. P. AEL. ANTIPA
TRI. AMIL. ET. IIVIR
COL. SS. ET. ADOPTIVO
P. AEL. MARCELLI V
ET. EX. PRAEF. LEGI
ON. VII. CLAVDIAE ET
I. ADIVT. DATES. ET
FILETVS ACTOR.

Dades

Dades ἀπὸ τῆς διαλεκτικῆς, curatorem : φίλος autem amabilem significat, quæ in inclinata iam linguæ latinæ puritate ob commercium Græcorum linguæ Romanæ inserta sunt . Nam ante Ciceronis tempora vix quicquam fuit Latinorum qui nomine Græco uel de officio, vel de nomine appellaretur. Flamines porro, quorum hic est mentio, dicti sunt Sacerdotes . quorū erat cura religionis, de quibus Feneſtella & alii . Flaminium multa in Lapidibus Vlpianis & Apulianis ſupereſt memoria . Albę in ſuburbio ad fanum Valachorum, Quirinalis Flamē & Colonia Apulum ſic legitur :

T. Læuius

56

T. LAEVIVS T. F. VET.
FLAMEN. SAC. Q.
COL. APVL. ARAM
HANC ROMAE CON.
P. S. F. C.

*Titus Lævi? Titi filius (e tribus)
Veturia, Flamen Sacerdos Quirinalis Colonia Apuli, Aram
hanc Roma conditori proprio
sumtu faciundum curavit . Et
ad forum in suburbio, lapis parietis domus infertus Apuliū Municipium fuisse ostendit :*

IBERO. PATR
IB. CL. RVFVS
DEC. COL. ET
FLAMEN
MVN. APVL.

Et

Et ad ipsa Apuli rudera :

M. MVNATIVS. M.F.
CVM BALBINO QVAES
TIONVM CAVSARVMQ.
IVDEX. FLAM. DIAL.
MVN. COL. APVLI
PRO FELICI EX VRBE
REDITV P.

Albæ item in Palatio veteris Că
cellariæ, quam vocant, idem A-
pulum sic habetur :

AESCVLAPIO ET HYGIAE
L. SEP. NIGRINVS. PATRO
COLL. FABR. COL. APVL.
PRO SALVTE SVA ET SVORVM
POSVIT.

Brettæ

57

Brettæ qui vicus est ad amnem
Sargetiam in ædibus domino-
rum Ostrohienfium, Vlpia Sar-
midis & Coloniae Apuli hic in-
dex fupereft :

NVMINI
ESCVLAPI
C. IVL. METROP.
ANVS II COL
SARM. SACERD
DEI EIVSD. PON
TIF Q Q II VIR COL
APVLI EX VOTO.

In aula autem Serenifis. Princi-
pis, omnes literarum notæ ex-
preffæ, Apulum Coloniam fic
referunt :

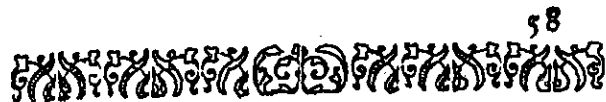
H Aureliæ

AVRELIAE APOLLONIAE
T. AEL. LVPVS. COR.
PONTIF. ET. IIVIRAL.
COLONIAE APVLENSIS
MATRI CARISSIMAE.

Hoc est, *Titus Aelius Lupus*
(*de tribus*) *Cornelia*, Pontifex et
Duumviralis &c. Ex hac tribu
Marcus quoq; Cicero fuit. Nā
Arpinates, cuias & Cicero fuit,
in ea tribu censerī solitos, *Liuius*
in 38. significat. Duumviralis
porrō is est, qui duumviratu fun-
ctus est, vt Consularis, qui con-
sulatu: Prætorius, qui Prætu-
ra, &c.

Caput

CAPVT VIII.

OVIDIANO CARMINI LVX
additur. Quid Meterea turba sit expli-
catur. Seneca locus declaratur. Ani-
cetus Aggripina interfector. Aquadu-
ctus ueteres.

AE C lapidum agal-
mata, quæ protu-
limus, in quorum
singulis vrbis euer-
sæ Apuli memoria superest, ex-
plicabunt, ni fallor, carmen O-
uidii (si modo is est autor) in
Consolatione ad Liuiam :

Danubiusq; rapax, & Dacicus orbe remoto
Apulus, huius hosti perbreue Pontus iter.

H 2 Nam

Nam cum vrbis Apuli memoria
vna cum nomine suo rudetibus
suis confepulta in ruinis latuerit,
quid sit hoc in loco Dacicus Apu-
lus, dubitatum à multis non teme-
re est. Quapropter & magni cu-
iusdam viti, fidi alioquin malè af-
fectorum autorum Æsculapij, cō-
iecturam, hoc latens in carmine
ἀποσμη exercuit, qui dum depraua-
tum esse locum auguratur, pro A-
pulus, angulus putauit legendum,
ne hiulca oratio sensum carminis
deformaret. Ego verò de triuio
medicus præsēti harum ἀποσμηφίαν
alexipharmaco, opis fortasse non
nihil sententiæ adferam. Nam ip-
sæ vocabuli literæ, nullam, quod
videam, plagam acceperunt. Quo
de verbo sanè quanquam non in-
tellecto,

59
tellecto, librariorū diligentia non
male hætenus merita est, quod
huic ætati sartum illud rectumq;
absq; detrimento tradiderit. Ve-
ra & germana lectio Apulus est,
eoq; nomine hæc Transyluanię in-
signis olim ciuitas Albę proxima
indicatur, quæ cum Ouidio exu-
lante nondum à Romanis fuerit
subiugata, multis tamen bellis la-
cescita, hostis ea appellatur, vnde
ad Pontum perbreue sit iter. Da-
cicus additur, vt distinguatur ab
Apulia Italiæ, vbi Cannæ sunt vi-
cus victoria Hannibalis nobilis.
Sed libet lapidem quoq; externū
proferre, qui huc maxime facere
videtur, in quo legg. vij. Claudię,
& i. adiutricis, earum nimirum
quæ in Dacia fuerunt, & quæ lapi-

de quoq; xxvij. citatae sunt, Coloniaeque huius Apuli, qua de loquimur, memoria superest. Is est Fulginiae in Italia, in hortis Alexandri Elmi, hoc, quod sequitur, ordine:

P. AELIO. F. PAPIR
MARCELLO. CENT
PRVM. SVB. PRINCIPI. PR
PEREGRINORVM. ADSTATO
ET. PRINCIPI. ET. PRIMIPILLO
LEG. VII. GEM. PIAE. FEL. ADLEC
TO. AD. MVNERA. PRAEFF
LEGG. VII. CLAVD. ET. PRIMAE
ADIVTRICIS. V. F. FLAMINI
LVCVLARI. LAVREN. LAVINA
PATRONO. ET DECVRION
COLONIAE. APVLESIVM. PATRONO
CIVITAT. FORO. FLA. FVLGINIA
ITEMQVE. IGVVINORVM. SPLEN
DIDISSIMVS. ORDO. FOROFLAM
CVIVS. DEDICAT. DECVRIONIBVS
ET. LIBERIS. FORVM. PANEM
ET. VINVM. S-S XX. N. ITEM
MVNICIPIBVS. S-S III. N. DEDIT.
Porro

60

Porro huius eiusdem Coloniae Apulensis mentio est in ff. Iustiniani tit. de censibus, quem locum cap. 4. citauimus. Locus quoque alter, qui est in secundo Tristium, ubi gentes Ponto finitimas exul Naso commemorat, consideratione eadem rerum & locorum explicari posse videtur, si Criticorum Academia non repugnabit:

*Iazyges & Colchi, Meterea; turba, Getaq;
Danubij meij's uix prohibentur aquis.*

De Iazygibus & Getis dictum supra non nihil est, & scimus Colchos esse gentes ad Pontum Sarmatis finitimas, ubi olim Graeci Heroes fabulosum illud vellus aureum depexerunt. Sed quid Meterea turba sit, Scholiastici plerique
H 4 Oui-

Ouidiani (quod sciam) hæcenus
 silentio preſſerunt , vberes alioqui
 doctiq; eius interpretes . Nec ini-
 rum, cum apud neminem veterū,
 opinor, nec hūc poetam amplius
 hoc nomen inueniatur. Ego verò
 puto eſſe eoſdem, qui nunc à ſitu
 locorum vocātur Tranſyluani &
 Tranſalpini, vt ſit quaſi μετάλπος, id
 eſt, tranſmontanus. μετά ſiquidem
 in compoſitione, quod notū eſt ,
 trans ſignificat , vti ſunt μετάφορα,
 μετάδειξις, μέτηλπος aduena , & ſexcenta
 alia . Nouè quidem vocem adin-
 uenit poeta, ſed maluit ſic ἐλκενίζεν,
 quam latina voce , Tranſmonta-
 na, poetis non uſurpata vti , Sci-
 mus vero Græcis , Muſas in voca-
 bulis componendis vti plus licen-
 tiæ ita & decoris indulſiſſe . Eſt

autem

autem Lectio vera Meterea, etiam
 ſi ſit μεταρεῖς , quia cum a & o in
 compoſitione in ω longum uſita-
 tē coaleſcant , vt ſit in μεταωνυμία,
 ἀκρωρεῖα, μέτωπον, πνευμώρεα, ὑπώρεα, &
 alijs: cavit poeta , ne longum na-
 tura corripiat , ideoq; illud in e
 breue tranſtulit. Ibīdem uerſu præ-
 cedenti additur :

Solus ad ingreſſus miſſus ſeptemplexiſ Iſiri.

Vbi pro, ingreſſus , vetus lectio ,
 egreſſus habet . Nec incommodè
 opinor . Danubius enim antequā
 ſe in Pontum totidem quot Nilus
 oſtijs exoneret, paulum circa oſti-
 ſecedit Septentrionem verſus, qui
 uelut aquam ſalſam refugiturus ,
 ipſe ſibi ex ſeipſo mare medita-
 tur , in paludemq; ingentem ef-
 fundi-

funditur . His tribus Ouidij loci
addamus quartum ex Seneca de
eodē Danubio , uidetur enim hoc
quod; a rebus Dacicis non peni-
tus alienum. *Medius* (inquit il-
le nat. quæst. lib. 6. cap. 7.) *inter*
pacata et hostilia fluit Danubius
& Rhenus, alter Sarmaticos
impeius cohibens, & Europam,
Asiamq; disternans, alter Ger-
manos auidam belli gentem, re-
pellens . Atqui Danubius nulla
ex parte Asiam attingere vide-
tur, ideoq; nec eius esse distermi-
nator. Sed hunc nodum soluet
Hocrates , qui in Panegyrico sub
finem ait , Vniuersam terram in
quas diuitas fuisse oī partes, qua-
rum

62
rum hæc Europa , illa Asia dica-
tur. Cuius sententiæ prior Erato-
sthenes fuit autor teste Marco Var-
rone lib. 1. de re rust. Ita q; & Salu-
stius in bello Iugurrh. ostendit ,
quosdam orbem terrarum in duas
tantum partes diuissse, ita ut Euro-
pam & Africam pro una recēlue-
rint . Ideo q; & Silius de Lybia
inquit :

Aut ingens Asia latus, aut pars tertia rerū.

Lucanus uero litem magis conci-
liat, dicens :

Tertia pars rerum Lybie, si credere fama
Cuncta uelis: at si uentos caelumq; sequaris
Pars eris Europa, &c.

Quapropter si iuxta Eratosthenis
diui-

diuisionem terrarum orbis in duo
hæc segmenta Afiam Europamq;
dispertiarur, quam & Seneca uide-
tur ſecutus, magna pars orbis, quæ
ab alijs Europæ annumerabatur
Afiz cedit, ita ut Nilus fit futurus
Europæ Afizq;, diſterminator il-
linc, hinc uerò Danubius . Atq;
ita totus Pontus , tota Sarmatia,
Gethica, & quicquid ultra Danu-
bium ad Septentrionem uergit A-
fiz annumerandum uidebitur ,
hocq; modo Danubius ipſe , licet
non totus , Afiz erit diſtermina-
tor & Europæ . Et hæc quidem
coniectanea , non certam fiduciã
interpretationis , ſed opinionem
duntaxat ſpemq; habent. Satis eſt,
ſi doctis *ὁποῦντέγοις* utcuq; pla-
cuerit . Apuli uero , quo de iam
diximus ,

63

diximus, templorum quoq; , uia-
rum, poſticiũ, poſitium, Baſi-
licarum, aquæductuum; operũq;
aliorum , quæ ad urbis elegãtiam
faciebant, non rari paſſim ſuper-
ſunt tituli. Quos accuratius recen-
ſere, ac in ſuam quemq; claſſem
componere , nec rei dignitas nec
neceſſitas poſtulat. Obia igitur
quæq; carptim legemus. Templũ
Iouis & Iunonis ab Aniceto quo-
dam inſtauratum in ſcapo colu-
mellæ, quæ eſt in Gymnaſio lite-
rario Albæ , ſic legitur .

I. O. M.

ET IUNONI RE

GINAE. T. CL.

ANICETVS. AVG.

COLONIARVM. TEM

plum .

PLVM. VETVSTATE
CONLAPSVM. A. SOLO
RESTITVIT.

Hic est Titus Claudius Anicetus ille, qui, Tacito referente, Neroni parricidæ, nauem solutilem fabricasse dicitur, ex qua matrem eius Aggripinam fati sui ignaram dissoluto nauigio in mare effunderet, irrito tamen tunc flagicio, cum in uilla sua postridie ab hoc eodē sit interfecta. Polemonis Regis Ponti libertus primum fuit, Deinde Daciæ Pontiq; præfectus qui flagrante in Italia bello Vitellij partes aduersus Vespasianum secutus, arma in Ponto mouerat, de quo Tacit. lib. 3. Annal. Ita magistratu in Dacia potitus, hic quoq;

Anili

64

Apuli templum erexisse. illo in cippo legitur. In aula Sereniss. Principis hæc quoque epigraphæ habetur.

I. O. M.
IVNONI. REG. MIN
Q. CORNEL. SILVANVS
LEGVM. P. C.
V. S.

Aesculapio autem & τῆ ὑγιᾶς, id est, Sanitati, quam Aesculapii filiam, & quidem verè, dixit antiquitas, multa marmora pro religione eorum temporum sunt posita. Albæ in area Cancellar. veteris :

Æscu-

AESCVLAPIO ET HYGIAE
CAETERISQ. DIIS DEABVSQVE
HIVISQ. LOGI SALVTARIB.
C: IVL. FRONTONIANVS. VET.
EX B. F. COS. LEGVM. P. REDDI
TIS SIBI LVMINIBVS GRAT.
AGE. EX VISO PRO SE ET CAR.
MAXIMA CONIVG. ET. IVL. FRON
TINA FILIA. V. S. I. M.

Brettæ in ædibus Ostrohinorū,
in marmore rubro:

NVMINI AESCVLAPI
ET HYGIAE AELIA
VENVSTA. V. S.

Vbi & hoc legitur:

APOLLINI GRANNO
ET SIRONAE DIS PRAE
SENTIBVS Q. AXIVS AELI
ANVS. V. E. PROC. AVG. C.

Menti

⁶³
Menti autem Fideiq, inscriptus
lapis ad Vlpian, sic est:

M. SEPTIMVS. C. F.
MENTI FIDIQ. DEAB.
PRAESSENTIBVS
EX VOTO S. P.

Et in aula Sereniss. Principis, For
tunæ elegans marmor, sic:

FORTVNAE
REDVCI LARI
VIALI ROMAE
AETERNAE
Q. AXIVS AELIA
NVS VE. PROC.
AVG.
I O N I.

Fortunæ reduci ara ponebatur
ob felicem reditum. Eam Dio.
I lib.

lib. 54. de Augusto loquens ,
 τύχην ἐπωκυάγον appellat his verbis:
 πολλὰ καὶ παντοῖα ἐνέφιδεν , ὧν ἑδὲν προσήκει
 το πάλιν τύχῃτε ἐπωκυάγοι : hoc est :
Multa et varia illi decreta sūt à
Pop. Romano , quorum ille ni-
hil accepit , praterquam Fortu-
nā reduci aram consecrari pas-
sus est. Fortunæ simulacrum in
 numis quoq; Augusti conspici-
 tur , cum titulo : FOR. RED.
 In lapidibus verò Ostrohinis pro
 sacello sub dio hæc leguntur:

SPEI. VIRTVTI. VICTORIAE
 D. D. D.
 QVARVM NVMINE. PROSPERI
 TAS ET HONOR IMP. CAES.
 TRAIANI. SVCCESV FELICI

aucta

AVCTA SVNT. Q. ARIVS. AELI
 ANVS PROC. NVMINI EIVS.

L. D. D. D.

Quarum postremæ literæ indi-
 cant: *Locus datus decreto decur-*
tionum. Albæ , in muro vet.
 Cancell.

GENIO TIB. CLAV
 DIVS MANSVETVS
 OPTIO.

Optio hic masculini est generis.
 Est enim officii virilis nomen .
 Eratq; olim vicarius minister
 Centurionis aut Decurionis, qui
 peregre illo proficiscente, rei suæ
 familiari priuatq; negociis cu-

1 2 randis

randis adoptabat. Dictus ab a-
doptando. Optionis nomen su-
pra in lapide quoq; Romano ci-
tatum est. Febri autem dicatus
lapis ad sacellum Ostrohiēse sic
visitur, vetulæ cuiuspiam adula-
torium, opinor:

FEBRI DIVAE. FEBRI
SANCTAE. FEBRI MAGNAE
CAMILLA AMATA PRO
FILIO MALE AFFECTO P.

Nymphis quoq; , idest, humo-
ribus vota facere, illasq; pro ma-
lis amoliendis precibus delinite,
eius seculi religio fuit : Albæ in
palatio vet. Cancell.

PRO

69
PRO SALVTE DOMINI
NOSTRI SANCTISSIMI
ANTONINI. PII. NYMPHIS
NOVIS. SACRVM. RVFFINVS
LEG. XIII. G. &c.

Et Saxopoli, in templo :

NYMPHIS SALVTIFE
RIS SACRVM.
M. LVCILIVS. LVCILI
ANVS. AVG. COS. PRO
SALVTE SVA ET
L. ANTISTI.
SIMI. AVG. CON.
V. S. M.

Credebat antiquitas Nymphas
incendia depulsuras, si officio sa-
crorum demulcerentur. Nec fa-
nè verò à uero dixit alienum .
Aquæ enim affusæ ignibus re-
stinguunt incendia. ut alicubi ip-

I 3 se

se quoq; Cicero hanc superstitio
nē subridere uideatur : *Earum*
inquit , *dearum templum inflam-*
mauit, quarum ope etiam alijs in
cendijs subuenitur . Sed quid mi-
rum Nymphas, idest, aquas, in-
album diuarum fuisse centuriatas,
cum & Fornax, si Vulcano pla-
cet, Dea fuerit. Sic enim Ouidius
in Fastis κατασκευάζουσιν de ea loquitur:
Facta Dea est Fornax, latigau-
dete coloni . Vnde Fornacalia
quoq; sacra sunt instituta . Nym-
phis positas esse olim statuas, aras,
sacella , nemo mirabitur qui sciet
aquæductuum & fontium cura ,
quam cara, quanto in precio apud
Romanos fuerit . Conspiciuntur
Romę ex illa vetustate residua, in-
gentia

68
gentia aquæductus admirādi mo-
numenta , Romano splendore nō
indigna, fornicato opere in subli-
mi per multa passuum millia in
Vrbem introducta, in quibus ma-
gna copia, fluij istar, aquarum rā-
ui in omnes Urbis partes infere-
bantur . Talia publicorum com-
modorum monumenta Coloniae
quoq; Romanę, sed minore cum
magnificētia æmulabantur. Ex-
tant enim & hodie ad Apulum cę-
terasq; Dacię vrbes euerſas, aquæ-
ductuū partim cuniculato opere
ex laboratis saxis ſtructorum, par-
tim fornicatis muris in vrbes illa-
torum veſtigia, tum verò per ſol-
las ingentelq; canales deriuata in-
tro magna aquarum vis, vti in A-
pula aqua Albę vicina luculenter
1 4 apparet.

apparet : Defluit ea ex attrugijs à
Zalakna, vbi etiam antiquæ vrbis
ruina superest, Zermizirga Ptole-
mæi, si numeri eleuationis non fal-
lunt. Nec vrbs solû ipsa, sed & hor-
ti ac alia extra urbem posita, fos-
sæ, piscinæ, viuaria, balnea, nili-
curipi, villæ, in quos vsus prudēs
antiquitas aqueductib⁹ utebatur,
ijsdem vndis reficiebantur. Hæc
aquarum murali opere ducenda-
rum consuetudo, hodie non in Ita-
lia tm̃, sed tota ī Europa, opinor,
penitus exoleuit. Quem tm̃ morē
Romę superioribus annis, Sixtus
V. Pont. Max. Urbis instaurator re-
uocauit, per multa passuum mil-
lia aquę Felicis riuos arcuata sub-
structione in Urbem inducens.
Duobus autem modis ducebātur
olim

69
olim aquæ, cuniculario videlicet
opere, & murali structura in arcus
plurimos camerata. Vtriusque ve-
stigia quanquam multum oblite-
rata in Dacia visuntur. Sed muri
arcuati ductus erant longe cōspe-
ctiores, & quo sublimiores eo ma-
gnificentiores. Tales arcus altissi-
mè subleuantur Romæ quibusdā
in locis plus quam cētenos pedes,
ut aqueductus Claudius iuxta La-
teranum, per Cælii montis dorsū
Auentinum versus vergens, subli-
mitatē suam sensim magis ac ma-
gis augens, quo ad Castellum pro-
pius accedit. Vocabant autem Ca-
stellum, (vt ex Frontino patet) al-
ueum seu receptaculum, in quod
tota illa aquæ vis infundebatur. et
qui ex hac cisterna aquam in sin-
gularū

gulorū vsus diuidebat, perq; sub-
terraneos cuniculos dispertiebat,
castellarius dicebatur. Hoc nomē
legitur ad Vlpianū quoq; Traianā
scatebris fontium iugibus vberē,
ad ipsa vrbis rudera:

D. M.

M. VIBIO. M. F. TER.

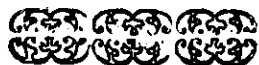
FONTIS RVBICONIS

CASTELLARIO. AGRIP

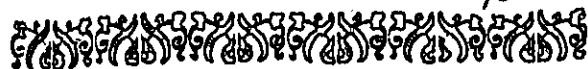
PINA CONIVX MARITO

DILECTO SIBI ET

SVIS P.

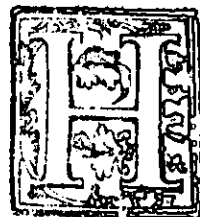

Caput

CAPVT IX.

ROMANI IN STRVCTVRIS
*magnificentiam cum utilitate coniunge-
bant. Aegyptij Reges non item. Pyrami-
des Aegypti. Decebalis sepultura locus.
Petouium. Amphitheatrum Vlpianū.
Colonia Romanorum ad Tordam. Pal-
ladium Tordense. Basilica. Via in Lacia.*

Vnc aquarum in vr-
bes inductarum la-
borem, impensam
inexhaustam, vrbis
illustrandę ornan-
dęq; studium, quis est qui non su-
spiciat in illa antiquitate, qui non
laudet? Illi omnem suam operam,
omnes facultates ad commune be-
neficium,

neficiū, vsum cōmodumq; po-
puli totius & Urbis conferebant,
nec solum præsētib; sed longis
ante sēculis posteritati venturæ cō-
sulebant. Quin & hodie quæcun-
que ex illa vetustate restant anti-
quitatis reliquiæ seu Romæ seu a-
libi locorum & gētium, videmus
omnes ad commune populi emo-
lumentū spectasse, balnea, amphi-
theatra, aquæductus, mœnia, cir-
cos, pontes, templa, in quæ opes
suas illi effundebant. At hodie a-
lijs in rebus insanit mūdus, in co-
messationibus, in tripudiis. vno
verbo, in impendio nulli profutu-
ro, in luxu probroso. Quanquam
hanc quoq; insaniam non hæc æ-
tas tantum insanijt, habuit & ve-
tus seculum dodonæos lebetes,
mulcas

71
mulcas quæ tegerent quadrigas,
hortos peniles, maulea, Api-
cios, aptos Troianos, colossos,
hoc est, fumos in pariete pictos,
Ixiones in nubibus & Centauros.
Non sic Salomon ille Regum v-
nus omnium sapientissimus & di-
tissimus, qui templum Deo impri-
mis ac hominibus magnificentis-
simum primus omnium extruxit,
operitq; splendorem cum vilitate
cōiunxit. Non sic Traianus Cæ-
sarum vnus omnium optimus, q
gloriam sui nominis non cum ma-
nibus leberibus alijsq; eius gene-
ris ~~uictu~~ ^{uictu} xempis, sed cum
emolumento Reip. coniunctam
ad posteritatem trāsmisit. Quam
pulchrè Augustus: Lateritiā, in-
quit, urbem inueni, marmoream
relinquo.

relinquo. Is verè sapit cum sibi tū
posteritati, q se studiumq; suum
ad publicum emolumentum con
fert, vt nunquam iuxta vetus di
ctum, discrepet vtile à decoro. In
quam sententiam Albæ quoq; la
pis ἐπιταφικός ex vetustate superest,
cuius ἐπιγραφὴ geminæ defunctorū
effigiei superaddita, sententiam in
signem habet:

NISI VTILE EST QVOD FACIMVS,
STVLTA EST GLORIA.

Loquitur de insanis opum & po
rentiæ ostentationibus, quales fue
runt irremediabiles illi olim Labyrin
thi, portentosi Minotauri, certam
ine & opibus Regum Ægyptio
rū eductæ in cœlum Pyramides,
aliaq;

72
aliaq; huius generis vesanæ demē
tiz monumenta prisca pariter &
recentia. In quibus cum non vti
litas quæsitā sit necessaria, iustissi
mo casu factum est, vt illi vanita
tis suæ architecti, pro gloria & fa
ma, gloriam ingloriam infamēq;
famam à posteritate retulerint.
Quancquam structuram Pyrami
dum Ægyptiarum, non pro Re
gum eius gēris sepulchris factam
fuisse, ut poëtæ fabulati sunt: sed
à Iosepho Hebræo, quo tempore
septennis illa caritas affligebat Æ
gyptum, exēdicatam putat Na
zianzenus, ut frumenti horrea es
sent, quapropter & hodie vulgus
ibidem granaria Pharahonis vō
cat. Atq; ideo etiam Pyramides
dicantur, quod τὰ πυρῆς, idest, triti
ci

ei fuissent conditoria, non autem
ἐπὶ τῷ πυρὸς, quod instar ignis in al-
tum assurgerent, ut Ammianus &
alii putarunt. Quin & sacræ li-
teræ testantur pro reponendis fru-
gibus, Pharahoni fuisse thecas in-
gentes seu granaria condita. Id
enim uel Rabbini intelligi uolunt
per urbes Pithom & Raamises, E-
xodi, i. ut ex primis harum uo-
cum syllabis uideatur Pyramidū
quoq; nomen, quo Græcia usa
postea est, coaluisse. Sed redea-
mus in Daciam. Lapis in sacel-
lo pagi Bedogsaluentis, sex pass.
millib. ab Ulpia remoti, Traiani
Imperatoris & aquæductus cuius-
dam indicem sic habet:

Imp.

IMP. CAIS. DIVI. TRAIANI

PARTHICI. F. DIVI. NERVAE. NEP-
TRAIAN. HADRIAN. AVG. PONT.
MAX. TRIB. POTES. XVI. COS. III. PP.
AQVA. IN. DVCTA. COLON. DACIC.
(SARMIZ

PER. CN. PAPIRIVM. AELIANVM

LEG. EIVS.

PR. PR.

Ad Deuam quoq; oppidum ru-
dera antiquæ urbis cernuntur, De-
cidaua Ptolemæi, ut coniicitur,
ubi & tumulus ī collis speciem
assurgit, opere magis quàm na-
tura factus, Deceballi Regis Da-
ciæ sepulturæ, ut fertur, monu-
mentum. Conditoria enim ve-
K terum

terum Regum in tumulos Pyramidesq; erigebantur, & quo quisq; maior erat, eo mole ingentiore obruebatur. Sic & poeta Aeneid xii. Dercenni tumulum describit:

*Fuit ingens monte sub alto
Regis Dercenni terreno ex aggere bustam
Antiqui Laurentis, opacaq; ilice testum.*

Atq; illi sanè eo mihiiores erant, quòd tanta mole premerentur, quod poeetæ sceleratis impreca-
ri solent, vt incumbens degra-
uet ossa lapis. Aeneas quoq; suū
tibicinem Misenum in promō-
torio ad Baias sepeliit apud Vir-
gilium.

74
gilium. Et Romæ in summo fa-
tigio molis Hadriani, Scipio-
nis ossa condita fuisse feruntur,
vti & in summitate Columnæ
Traianæ, Traiani cineres, ut E-
utropius scribit. Qui enim no-
lebant se montibus obrui, in
summitatibus tamen pyrami-
dum aut Columnarum condi-
uolebant, ut etiam post busta
haberent quo auram gloriolæ
captarent, nec omnem fastum
ad cymbam Charontis deposuif-
se uiderentur.

Petouii ciuitatis titulus superest
Saxopoli in templo:

k 2 D.M.

D. M.
M. AVREL. CRESCENTI
AVGG. LIB. VIX. AN.
LXI. ET. AVRELIAE. FLO
RAE. FILIAE. EIVS. DEFVNTAE
PETOVII. VIX. A. XXIII.
M. XI. DIEB. XX.
AEL. IVLIANVS. SOCERO
ET CONIVGI PIENTISSI.
B. M. P.

Hoc Petouium citatum est & lap.
13. Putamusq; esse vicum Pataui-
censium, cuius in tit. de censibus
mentio fit. quem locum supra ca.
4. retulimus. Petouium refert &
Ptolemæus in Pannonia, quod Ta-
citus lib. 19. Petouionem appel-
lat. Ad urbis Vlpiaë latus quod cō-
uallem spectat, amphitheatrum
fuit, cuius pavimentum ruinis qui-
dem oblitum, sed eruendorū
lapidum gratia aperiri solitum,
rubente

79

rubente solo esse fertur, ob idq;
vulgus lanienā pecudum ibi fuisse
existimat, quarum cælarum san-
guine arena conspersa, cum colo-
rem imbiberit. Sed rei veritas sic
habet: sabulo miniato is locus pas-
sim vber est, ut ipsi quoq; torren-
tes si quando imbribus excrescāt,
rubellas vndas trahant. eo solum
amphitheatri stratum olim fuisse
autumatur, vnde coloris vel fides
vel opinio. Nam olim Romæ quo-
que principes sumtuosiores pro
arena, qua vssitatē Circi solum cō-
sternebatur, minium aut chryso-
collam inspergebāt, Sic enim Sue-
tonius de Caio: *Edidit & Circē
ses quosdam præcipuos, mino &
chrysocola constrato Circo.* Arc-

na autem spargebatur theatrum,
quia cum ea esset bibula, gladiato-
rum sanguinem effusum imbibebat:
tum vero ad firmanda sistendaq;
vestigia solidiorem & constan-
torem locum dabat. Minii vero
asperfio maioris immanitatis no-
ta erat, ne videlicet vulnere lacera-
torum sanguis in solo appareret.
Fuit & ad Tordam, oppidum Ro-
manorum, Salinę dictum, vbi nūc
quoq; Salis probatissimi & puris-
simi Latumię exercentur. Eius ele-
vationem Ptolemęus prodit, lat.
49, 15. long. 47, 10. Vestigium
conspicitur in quadrum positū.
Vrbis porta superest sola, sed ita
vetustate labefactata, ut erata cal-
ce quę compagem lapidum uas-
tę magnitudinis conglutinabat,
forni-

96
fornicatio ipsa casura esset, nisi la-
pides inuicem obstarent, selesq;
ablq; ferrumine sustinerent. In frō-
te portę, Palladis ægida tenentis
effigies visitur, quam multa vetu-
stas non leuiter vulnerauit. So-
lebant enim antiqui vrbibus tu-
telares deos ueluti *παράσημα* præpo-
nere, ac inter alia signa Pallas præ-
cipuum insigne multarum vrbium
fuit, quia Vrbes sapientię & belli-
pacię studio, quorum Pallas præ-
ses esse dicitur, imprimis indigēt.
Ita Athenę Palladis tutelę dicatę,
nomen etiam eiusdem deę obti-
nuere. Cicero quoq; Palladium
dum iret in exilium, in Capitolio
posuit, cum inscriptione: CV-
STOS VRBIS. quod & hodie ibi
dem siue illud siue aliud ex ruinis
k 4 nuper

nuper erutū ac loco suo repositū,
cōspicitur. Illa armata ēē fingitur
& pīgitur, quo indicatur prudētiā
& sapientiā in bellis gerēdis Mar
tis esse administram, nec quisquā
feliciter uel regnat, uel viam ad re
gna adipiscenda aperit, nisi prudē
tia communitus fuerit. Quō acce
dit & Iustitia, nam qui abiq; iusti
cia regnant Reges, carcinomata
sunt Reipub. non Reges, ac digni
ī quos Brutus animaduertat. Tor
dæ in templi propyleo, quod fo
rum spectat, lapis truncus Gor
diano inscriptus est cum hoc in
dice:

Imp.

77

IMP. CAES. M. ANT. GORDIANVS
PIVS. FELIX. INVICTVS. AVG.
BASILICAM LEGVM AC. cætera desūt.

Et prope ruinas, Basilicæ Aure
lianæ mentio, sic:

Q. LAELIO Q. F. TRIB. PLEB.
BASILICAE AVRELIANAE
ORNAMENTO. CN. SOSIAS
MARCELLINVS AEDIL. SO
CERO BENEMER. VBI ET
IPSE SITVS EST. P.

Basilica iuris dicendi locus fuit in
foro, vbi legum controuersia à
Trib. Plebis discutiebantur. Ea
splendida & magnifica in vrbibus
eminebat. Ita & hodie in præci
puis Italiae Germaniae aliarumq;
regionum vrbibus cultissima Ba
silicæ visuntur. Qualis est & Para

urica,

uina, vrbis ornamentum. Idem locus Græcis *πρυτανείον* erat. Deinde pro domo Principis, idest, regia usurpari cepit. ac tandem ad templum quoq; significanda uox recepta est, de qua Rhodiginus plura. Præter oppidorum autem ruinas, uiarum quoq; monumenta multa in Dacia conspiciuntur, quæ admirando plane opere, totam, quam longa est, Transyluaniam transmittunt. Nec uero illæ (uti nunc solent urbium pauimenta sterni) cœmentis tantum sabulo glareaq; inculcatis munitæ spectantur, sed quibusdam in locis addita etiam calce ita solidè silices sunt ferminatæ, ut à tanta uetustate aboleri penitus adhuc nō potuerint. Nec rudis tantum silicum ma-

teria

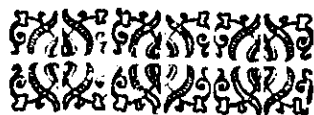
teria in ruderationem fuit adhibita, sed lapides etiam ad amussim laborati, perpetuoq. opere ducti, urbium præcipuarum itinera muniebant. Ab Vlpia Traiana uix utrinq; geminæ excurrunt, quarum altera Transalpinam uersus porrecta, in montium Vlpix uicinorum angustiis, quas Ferreas Portas vocant, desinunt. Altera Apulum uersus progreditur, Sargetiæ amnis ripas, non equo tamen ubiq. interuallo præterlegēs, ad xliii. pass. millia, tota ex lapidibus in quadrum dolatis composita. Vulgus pessimus antiquitatis custos, appellat uiam Troianam (Traianam intelligo) quæ olim Sifonia quæpiam Regia inter fecerit. eiusq; rei lepidam in

ore

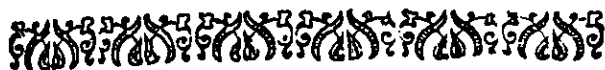
ore habent fabulam. Hæc uia per
 salebroſa ſcrupisq; aſpera loca p
 paſſuum multa millia procedens,
 rectà Apulum perducitur , ita ut
 olim ex urbes ppetua uia fuerint
 coniunctæ. Eandem ab Apulo ad
 Salinas, ubi nunc Torda eſt , con
 tinuato opere deductam , perpe
 tuus rotarum curſus , ipſaq; uetu
 ſtas deleuit. A Salinis quoq; gemi
 næ utrinq; propagantur uiæ, qua
 rum altera tranſmiſſo fluuio qui
 oppidum proximè alluit , rectà
 Forum Sicularum tendit, campos
 Mari fluuij ubiq; præterradians.
 Altera vergit Claudiopolim ver
 ſus, quæ exitus fuit in regionem
 Iazygum , ac inde in Pannonias.
 Olim enim vtrâq; Pannonia tam
 ſuperior quam inferior, cis Danu
 bianæ

bianę regiones fuerunt , horizon
 tis Romani ratione, quod ex Pto
 lemæo patet. Nam Tranſdanubia
 na regio Iazygum fuit . Nec verò
 loca iſta ideo ſilicibus ſtrata fue
 runt, quod campi cœnoſa illuue
 deſcædati tranſituris curribus diffi
 cilem viam præbuiſſent (hoc enim
 incommodo non vſq; adeo labo
 rat regio, cum cliuoſa ſit tota, cal
 culolaq; glarea referta) quàm vt
 hac quoq; in re magnificentiam
 Romani nominis Colonię præ ſe
 ferrent. Ac in vijs muniendis ſin
 gularem operam Romanos olim
 collocaffe, oſtendunt celebratiſſi
 mæ in Italia quoq; viæ , Appiæ ,
 Flaminia, Æmilia, Nomentanæ,
 & plures aliæ . Vti omnes etiam
 nationes nunc habent peculiare ali
 quid,

quid, quod singulari studio excolant, aliæ fontes & pontes, aliæ templa & diuersoria, multæ castella & arces, pleræq; priuatas domos & culinas exornant, non paucæ satellitio pompaq; seruorum oblectantur, nec defunt quæ cuticulam suam vxoreq; splendidissime curent.

Caput

CAPVT X.

LAPIDES EPITAPHICI.

Veteres extra urbes sepeliebantur. Legionis Dacicae. De nominibus Romanorum & nostris, & cur illi Praenomina suorum literas detruncabant.

EDlibet & titulos epitaphicos proferre. In lapidibus Ostrohinis, qui Sacellum vici cingunt, marmor ᾠδῆτικῶτατον orbæ parentis luctum sic expressum habet :

D. M.

QVAE PRIOR DEBVI MORI · VRGEN
TIBVS FATIS FILIVS VNICVS ME
præuertit.

PRAEVERTIT. QVOD MISERRIMVM
FATV EST. LAELIA SOLA MATER
INFELICISSIMA. HERCVLI FILIO
CARISSIMO. P. VIXIT ANN. IX.
M. V. D. XIII.

Solam matrem dicit, pro vidua
ta & orba, vt & sola loca dici-
mus auia & deserta. Quod no-
men & Albæ in vet. Cancell. le-
gitur, præpositis versiculis, sed
à Dacicis, vt videtur, Musis el-
boratis :

HIC PIETATIS HONOS
HAEC SVNT PIA DONA
MARITI
CVI MVLTVM DILECTA
FVI EGO MARCELLI
N A.
PRO MERITIS CERNIS
QVAE MIHI SOLVS CON

iunv

81

IVNX AELIVS COOVE
POST OBITVM MEMOR
AMORIS DICAT.

Hemistichium prius ex consol.
ad Liuiam defunctum est. Ad Sa-
cellum autem Pestheniense pro-
pe Vlpiani idem nomen sic ex-
tat .

LAEVIAE SVAE NEPTI
CARISSIMAE. AVIA LVCRE
TIA SOLA SENEX DE SVO P.
VIXIT AN. VII. M. V.

Vbi & hoc in marmore candi-
do, sed fractum legitur :

MEMORIAE
VALENTINAE
AVG. NVERNÆ

L

vix

VIX. ANN. X. M. V.
 VALENTINVS QVI
 ET POTINIANVS
 AVG. NVERN. LIBR
 APINSTRVM GEN
 IALIBVS ET
 SIA ROGATA
 ARISSIM.

Pueri uero ingenui epitaphium
 non minus festiui quam ele-
 gans in marmore exiguo, can-
 dido, in cœmeterio uici Bodog-
 saluensis sic superest :

DIS MANIBVS
 MEMORIAE. C. REGVLI, MORIBVS
 DECORE. NATALIBVS. DD. HYA-
 (CINTHO
 VEL NARCISSO COMPARANDI. QVI
 VIXIT. AN. XII. M. III. TER IN PV
 (BLICO
 SPECTANT. S. P. Q. TRAIANEN.
 (QVATEK

In

88

IN CVRIA SPECTANTE IMP. M.
 (ANTONINI
 PROCOS. SALTAVIT. CANTAVIT.
 (IOCIS
 OMNES OBLECTAVIT. CVNCTIS
 (PLACVIT.
 FELIX REGVLVS. PATER INFELIX,
 ANIMAE INNOCENTISSIMAE
 L. H. L. D.

Tordæ autem sculptura vetusta,
 hic quoq; lapis in pariete cuius-
 dam domus hæret, Dacitatem
 meram referens ;

ALA NANDONIS VIXIT
 ANNIS. IXXX. ANDRADA
 BIIV. ANNIS VIX ANIS
 IXXX. BRICENA VIXIT VNIS
 XL. IVSTA VIXIT ANIS XXX
 BEDARVS VIXIT XII POS. OBI
 TVM EI HERCVLANVS LIBER
 TVS PATRONE BENEMER.

Andro-

Androdus apud Gellium lib. xv.
cap. xiv. Dacus seruus est. Eius
furfuris sunt Bedarus, Bricena,
& quæ hic leguntur, cætera. Il-
lud uerò elegans est, quod ex bu-
stis ueteranis illatum in idem op-
pidum & ad moletrinae frumen-
tariæ septa, quâ cataraçtes riu-
i deuoluitur, proiectum.

VIXI DVM VIXI BENE. IAM
MEA PERACTA. MOX VESTRA
AGETVR FABVLA. VALETE ET
PLAVDITE. VIX. ANNIS LXVII.
SVLPITIAE AVIAE C. PLAVTIA-
NVS B. M. P.

Hæ

83
Hæ tabulæ sepulchrales ex bustis
in urbes sunt illatæ. Ex .n. olim,
prout cuiq; libitum fuerat extra
urbes passim ponebantur. Nec
enim fas erat cadaueribus urbes
& templa, profanare. Quod &
Solonis lege apud Athenienses, &
postea apud Romanos quoq; xii.
tabularum decreto cautum fuerat.
Non uidentur itaq; rationem ue-
teris sepulturæ intellexisse, qui mu-
rorum urbiumq; antiquarum am-
bitum eo usque porrectum fuisse
autumant, ubi sepulchra hodie for-
te effodiuntur. Extra urbem ple-
riq. amenioribus prædiorum ac
uillarum locis, prout sibi quisq;
testamento cauerat, sepeliebatur,
ut & hodie Turcis, Moscouitis, &
olim Iudæis ac postea Arabibus
L 3 totiq;

totiq; Orientali moris fuit sepeliri.
Qua ratione Græcorum quoq. do-
ctissimi in Gymnasijs sepeliebantur. Ita q. & M. Marcellus à Servio
Sulpicio Athenis in uno ex tribus
Gymnasio Academia cognomina-
to, in qua Plato docuerat, combu-
ritur & conditur. Erant autē Gym-
nasia extra urbes. Quemadmodū
& Cicero ad Puteolos amœnissi-
mum totius Italiæ tractum in uil-
la sua Gymnasium erexerat, Aca-
demiāq. more Græcorum ap-
pellarat, in qua & monumentum
sibi construxerat, Plinio referente
lib. 3. cap. 2. Sed non potuit ea se-
pultura fato potiri, cum alibi lo-
corum interfectus, crematus & hu-
mi conditus sit. Nonnullis tamē
ut Fabricio, honore causa indul-
tum

84
tum ut in Vrbe sepelirentur, ut
Cic. lib. 2. de leg. refert. Visuntur
autem Albæ & passim alibi sepul-
chra antiqua ex bustis eruta. Ea ex
solido saxo sunt in porrectā qua-
draturam cælata. Operimentum,
non uti hodie solet fieri, in planū
dolato lapide, sed in fornicem ca-
merato conspicitur. Cui extremis
in angulis appendix adhæret tur-
rita, ac uelut in tutulum elata.
Porro libet hic de legionibus quo-
q. Dacicis aliquid adicere. Le-
giones Romanorū per Colonias
distribuebantur; idoneisq; in lo-
cis contra suspitionem periculi ita
ponebantur, ut aduersus hostes fi-
nitimos quædā ueluti propugna-
cula esse uiderentur. Hoc & in
Coloniis Legionibusq; Dacicis vi-
dere

dere est. Nam Legio Vlpiana, idest, XIII. Gemina, angustas illas Portæ Ferreæ fauces cum proxima fuit, aduersus impetum Sarmatarum obseruabat. Apulensis uerò VII, & I, adiutrix, Iazygibus oppositæ fuerant. Fuerunt in Dacia plures quoq. Legiones, uti xxx, in lap. II. citata. Sed maxime Tertiadecimanos & Septimanos lapides Dacici habent, quarum utraq. in Pannoniis Vitellio Vespasianoq. mutuo decertantibus uitam agitarunt, uti Tacitus lib. 2 hist. retulit. In aula Generosi & Illustr. Domini Volstāgi Kouachio cii Cancellarii, Albæ, non semel xiii. legitur.

D.M.

D. M.
P. AELIVS. VETVS.
MIL. LEG. XIII. G. TI,
P. V. VIX. cætera defunt.

Et in alio sed uetustate fere deleto :

C. ATRIUS C. F. GRVTA
MINA CRESCENS C.
APVLI. MIL. LEG. XIII.
GEM. VIXIT. A. XXXV.
VALENTINVS

Et ibidem VII. Claudia & Prima sic extant, sed in lapide ætate deprauato :

P. AEL. P. F. PP. MARCELLO
V. F. PP. EX PRAEF. LEG.
VII. CL. ET. I. ADIVTR.
PR. IV. CL. PE. PER, &c.

Ad

Ad Georgianam quoq; Urbis
Portam, sic eadem xiii. extat:

IVL. PRIMVS
S. LEG. XIII. GE.
V. S. L. L. M.

Hoc est, *Iulius Primus*, signi-
fer leg. xiiij. gemina, vivens sibi
locavit locum monumenti. Vbi
& Lupæ simulacrum est, binis
puerulis Remo & Romulo eius
uberibus inhiantibus. Stat illa;
pueris ad ubera pendentibus,
quos reflexa ceruice lingua allā-
bit, qua hypotyposi & Virg eos
describit, in sui Aeneæ clypeo:
lib. 8. inquires:

Geminos

86

*Geminos huic ubera circum
Ludere pendentis pueros, & lambere matrem
Impavidos, illam tereti ceruice reflexam
Mulcere alternos & fingere corpora lingua.*

Quod eclypon monumentum,
Romanæ Urbis insigne, non
absq; ratione libuit referre. Mul-
tum enim interest in effingēda
siue sculptura siue pictura, rem
ipsam ad conformem quādam
similitudinem delineare. Brettæ
in Sacello eadem legio extat, in
lapide figuris anaglyphicis &
quiddā hieroglyphicum docen-
tibus exornato:

D. M.
O. IULIVS. SECVNDI
VE. LEG. XIII. G. VI.
AN. LX. OE. IVL. SEC.
F. P. P.

Quonia

Quoniam autem Romanorum
nominum notæ tam truncæ mu-
tilæq. sæpe occurrunt, non alie-
num fortassis erit pauca de iis in-
serere, & quomodo cum nostris
conueniant. Quod ablati à fin-
elementis notabantur, in causa
fuit usus eorum frequens familia-
risq. noticia. Amanuentes autē
& notarii celeritatis quoq. gratia
refecabant literas. Scribit Plutar-
chus in uita Catonis, Ciceronem,
cum in Senatu de Catilina & con-
iuratis ageretur, uelocissimos or-
dinasse notarios qui dicta excipe-
rent, edocuissetq. eos ut per signa
quædam & paruas breuesq. no-
tas contractis in se implicatisq. li-
terarum notis dicta colligerēt, ac
Senatus decreta annotarent, quod
&

& hodie in Archiuis Principum
in usu est. Ab illis tandem ad La-
tiniæ Statuariamq. decurtandi
uoces ratio peruenit, ut postea nō
tantum notarii, sed & fictores pi-
ctoresq. uocabula elementis de-
fraudent. Ita factum ut uoces
innumeræ usu quotidiano olim
notæ, quas Probus integro libro
annotauit, in lapidum & librorū
memoriis ad nostram usq. ætatē
remanerint, quæ id temporis e-
rant familiaria quotidianoq. usu
cognita. Ex nominibus autem
Romanis quæ quadruplici ordi-
ne, Prænomine, Nomine, Cogno-
mine, & Agnomine distinguebā-
tur, cætera integrè notabantur, so-
la Prænomina detruncabantur.
Itaq. plurima eorum singulari-
bus

bus tantum literis signabantur, ut, M. P. C. Marcus, Publius, Caius, Pauca binis, ut, Cn. Qu. Cl. Cneus, Quintus, Claudius. Paucissima ternis, ut Sex. Ser. Sextus, Seruius . Vnum atq. alterum, quatuor , ut, Serg. Seru. Sergius, Seruilius. Ideo autem una aut altera litera notabantur, quia cum in eadem familia plures essent parentis eiusdem filii, facile eorum unusquisq. prima nominum litera distingui poterat. Nec enim fratres germanos unis eisdem appellabant nominibus, sed diuersis , uti & hodie fit. Itaq. M. Tullius Cicero, & Q. Tullius Cicero, fratres, prænominibus diuerso unaq. litera notato , cæterum nominibus & cognominibus homonymis distinguebantur . Ita hodie

hodie uterini fratres Petrus , Paulus, Antonius, prænominum suorum primis literis signari possunt, Pe. Pau. Ant. Hæc uerò Prænomena esse non autem Nomina , (uti uulgius Pædagogorum docet,) manifestum est . Idem enim ordo in hodiernis quoq. nominibus est , qui fuit in Romanis olim. Ideoq. *Prænomena* tam apud Romanos, quam apud nos ea sunt, quæ singulis sunt propria, & quæ olim in lustratione infantium , hodie uero in sacro Baptismo induntur. Quæ non ad familiam totam, sed ad familiæ personas singillatim pertinebant, primumq. omnium nominum ponebantur , & pro arbitrio assumebantur, ut: Marcus, Publius, Titus. Et hodie : Ioannes, Petrus ,

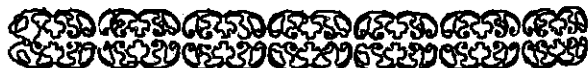
Petrus Stephanus . *Nomen*,
Prænomini subiungebatur, eratq.
gentis&familia totius proprium,
omnesq. gentiles & agnati illud
usurpabant, ut: Tullius, Ovidius,
Virgilius. Apud nos uero: Bato-
rius, Turzo, Dobo . Itaq; Ovidius
in Fastis de Fabiis inquit: *Sumunt
gentiles arma professa manus.*

Omnes enim illi trecenti, Fabij vo-
cabantur nomine quidem gentili-
tio, sed tamen prænominibus v-
nusquisq; distinguebatur . Ita Ci-
cero Tullum Regem, gentilem
suum vocat, quod ex eadem fami-
lia videatur & nomen & origi-
nem ducere . Tertio loco additur
Cognomen, ipsosq; gentiles ex
eadem familia ortos distinguit, q

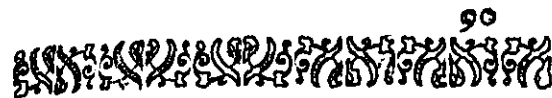
per

per multa secula multiplici propa-
gatione diuaricantur in alias fami-
lias, vt olim Claudiæ familiae fra-
tres in Marcellos & Pulchros di-
stinguebantur: Et Cornelia fami-
lia in Scipiones & Lætulos. Ita hoc
euo familiae quædã lōga ppagatio
ne in diuerſas familias diuiditur,
quæ cum gentilicia nomina eadẽ
habeant, ſolo cognomine herci-
ſcuntur, ut, De Somlio, de Loſſo-
ncz, &c. *Agnomen* autem dice-
batur, quod quis ab euentu, hoc
eſt, à rebus geſtis, uel caſu, uel for-
tuna, ut Plutarchus refert, adipiſce-
batur, ut Numantinus, Africanus
ob debellatam Numantiam & A-
fricam . Quanquam autem hoc
ſeculo Agnomina non aſciſcan-
tur ritu ueteri, officiorum tamen

& Dignitatum nomina uidentur
 consimile huic aliquid habere,
 qualia sunt: Elector, Vayuoda, Ba
 nus, Gubernator &c. Ac horum
 quidem nominum discrimen te
 mere, non Scholis tantum utile,
 sed & iis qui uel iuri dicendo uel
 tabulariis presunt.

Capit

90

CAPVT XI.

*NUMI GRAECI IN DACIA. SIGNA-
 tarū monetarum usum uetustissimū esse.
 Apud Homerum uocabulum numismatis
 non extat, uti neq; τῶ νόμος. Lysimachus in
 Dacia regnauit. Numi Alexandri Magni,
 Lysimachi. Ionenſis Reipub. Coi insula.*

Æ C duo capita vlti-
 ma numis Dacicis ī-
 pertiemus. Nec re-
 censebimus omnes
 singillatim, infiniti
 idenim esset laboris. Ex Græcis
 dūtaxat aliquot & quosdam alios
 carptim legemus, quos, quia præ-
 ter antiquitatis reuerentiam quid-
 dam etiam hieroglyphicum & a-

M 2 po-

pophtegmaticon magna ex parte docere videntur, propius considerabimus. Illa enim antiquitas non titulis quibusdam & stemmatis ementitis superuacaneisq; numismata signabat, uti hodie fit: sed latentis mysterio tecta sapientiae semina vel monetis ipsis inspergebat, ut non tam suum solius princeps, quam sui seculi ornamentum ad posteritatem transmitteret, nec enim tunc pudor erat, iuxta Platonis dictum, vel Regibus ipsis φιλοσοφῆν. Signati æris vltimum veritissimum fuisse, præter summam antiquitatem, autorum quoq; scripta testantur. Quanquam non desunt docti, qui Heroicis illis Troiæ temporibus, auri aut argenti notati usum nondum extitisse

91
affirment. Emptionis, inquiunt, Homerus nunquam, permutationis sæpe meminit, ut cum Iliad. 6. Glauc⁹ arma sua hecatōbœa, idest, centum bobus valētia, commutat ἐνιαβοίαις, nouem bobus valentibus. Et Laertes emit suam ancillam impensa εἰκοσόβοιαι, idest, viginti bobus. Quin & corpus Hectoris, auri magno sed non signato pondere redimitur. Sed his argumentis calculos alii non adiiciunt. Nā hecatōbœa & enneabœa πένχεια, arma dici volunt centum bouum aut nouē bouum coriis tecta, ut & alibi Clypeus Aiakis dicitur ἐπταβοοίαις, quod Ouidius expressè notauit: Dominus Clypei septemplex Aiax. ut Hecatombœa arma sint ἑκατομβόλαις, idest, centuplici serie

corii tecta . Vel certè Hecatombœa centum numerum precium sit, quanti nimirum Glaci arma cōstituerint. Notum enim est apud Athenienses Theseo regnante numos bouum imagine fuisse cūlos, ita ut moneta vulgaris, τοῦ βόου id est, bouis nomen obtineret, vnde ad Latinos quoq; pecuniæ à pecu de appellatio venerit, Plinio teste lib. 33. cap. 3. Deniq; uerò quod his omnibus ut antiquius ita certius est, rem ostendit magis. Iosephus enim 30. argenteis venditur, à quo paucis post annis fratres signato ære frumentum mercatur. Et iam antea Abraham emerat agrum argento signato, vbi Saram uxorem sepeliret. Sed & Iacob cōducit agrum, Gen. 33. in terra Ca-

93
naam centum qesitah, id est, pecun-
dibus seu numis bouum figura si-
gnatis, ut doctiores uolunt, etiā si
Rabbi Onkelos interpreteretur ag-
nas simpliciter. Apud Homerū
quidē nulla τῶν νομισμάτων extat men-
tio, imo ne νόμος quidem, id est, le-
gis, unde numismatis appellatio
dependet : quia non possunt om-
nia rerum & verborum vulgaria
vocabula ab vno eodemq; autore
semper percenteri. Et nescio quid
hic quoq; latentis antipathiæ na-
tura meditata sit, ut præclari qui-
dam autores vocibus quibusdam
quanquam vsu frequentissimis ve-
luti Sacramento adacti abstinue-
rint, non quod non potuissent iis
viri, sed quia eorum genius vitus
sit ad quædam uocabula penitus

~~id est~~ Multis abstinuit Ouidius,
quæ Virgilius vsurpauit. Quid,
quod apud Ciceronem facundiæ
parentem, facundię nomen omni
bus eius seculi scriptoribus vsita-
tum, non inuenitur. Nec Passio,
cum eius contrarium Actio in tri-
bu Romana vel primas obtinue-
rit. Sed non libenter audiebat Ro-
manus Passionem, cuius propriũ
Agere magis erat quam Pati. No-
ui uirum excellentem, qui haud
inficiale, miro odio auersaretur,
quòd latratum caninum sono re-
ferret, qua syllaba & Aristophanes
poeta canē latrantē exp̃s̃lurus, vsus
est, *αὐτὸν* dicēdo. Nec verò t̃m mo-
numenta scriptorũ, sed & uetusta-
tis numismata testantur, usum æ-
ris signati fuisse antiquissimum.

Nam

Nam in Dacia reperiuntur passim
numi Lyfimachi, Alexandri Ma-
gni, Philippi Macedonis, Darii,
Pergami, Herculis, Milonis Croto-
niatę, Semiramidis, Cotifonis, Co-
tyos, & multorum aliorum quo-
rum uix vel nomina in librorum
monumentis habentur. Atque hi
quidem numi variis animalium
figuris notati cernuntur. ut Tauri,
Milonis numus. Equum habet A-
lexandri moneta. Aprum, Sarmi-
dis. Ceruum, Cotifonis. Minotau-
rum uictoriãq; alatam cū Græ-
cis literis, Pegasi Regis. Pegasum
uolantem, Lyfimachi. Est in quo
Caper conspicitur hinc, illinc Bac-
chus pampinis & cornibus redimi-
tus. Ionum numus uaccam habet
cum uitulo lactente. Cotyos ue-
rò

ro, equitem . Hic est Corys ille
Rex, ad quem scribit exul Ovidius
eleg. lib. 9. de Ponto, cuius prosa-
piam ab Eumolpo & Erichtho-
mo deducit, de quo & Tacitus lib.
2. annal. De hoc refert Plutarchus
insigne Regii animi facinus, quod
cum vitrea quædam, magni tamē
precii pocula dono à quodam ac-
cepisset, & sciret se iracundiæ esse
obnoxium, donatore remunerato
omnia confregit, ne si quis ex fa-
miliaribus id casu fecisset, ira excā
descens grauius in eum animad-
uerteret . Alius est Coryso Geta-
rum Rex, cui, ut Suetonius tradit
in Octauio, Iulia ex Scribonia
Augusti filia in uxorem sit data,
illius inuicem huic, ut mutua affi-
nitate iungerentur. Sed Lysuma-

94
chei nummi præter alios plures
in Daciis supersunt . Refert Asca-
nius Centorius in bello Transyl-
uanico, Ferdinando rerum isthic
potente, magnam Lyfimacheo-
rum uim inuentam ad Deuam op-
pidum fuisse, qui certis & incertis
autoribus, uti solet, dissipati fue-
rint . Eorum plurimi imaginem
Lyfimachi hinc, auersa autem par-
te, uictoriæ effigiem habēt, ac ple-
riq. pondere *Αυτοκρατορι* sunt. Hic
est Lyfimachus Rex Thraciæ, u-
nus ex successoribus Alexandri,
cui cum inter duces provinciæ di-
stribuerentur, ferocissimæ gentes
Thraces & Ponti quasi omnium
fortissimo assignatæ sunt, Iustino
tradente lib. 15 . Thraciæ autem
appellatione omnes conterminæ
huic

huic regiones compræhendeban-
tur, atq; ipsa etiam Dacia, cui po-
stea à locorum situ ab occupanti-
bus eam aduenis uaria sint indita
nomina, Trāsylvania, Moldauia,
Transalpina, Seruia, Mœsia, &c.
De hoc Lyfimacho idem Iustinus
ex Trogo tradit, quod cum Alexā-
der offensus esset intempestiuo Ly-
simachi ministerio, quod erga Cal-
listenem liberioris linguæ philo-
sophum præstabat, Leoni illum
obiecerit dilacerandum. Sed Ly-
simachus uiribus fretus rem po-
steris memorandam fecit, manū
enim linteolo conuolutam in os
leonis inferens arrepta lingua fe-
ram exanimauit. quo facto maio-
re in honore postea ab Alexandro
habitus est. Etsi autem Curtius
hanc

95
hanc de interfecto Leone historiā
aliter interpretatur : Illud tamen
patet, magnæ fortitudinis speci-
men eo in Rege præfulsisse, no-
menq. eius multa inde gloria lo-
cupletatum fuisse. Quin & hodie
inueniuntur Lysimachei, qui Leo-
nem rictu hiulco impressum ha-
bent, quod sanè eius rei monumē-
tum numismati impressum uide-
ri potest. Multam autem hic the-
sauri opulentiam reliquerat. Nec
dubium, quin ille potiore Alexandri
Magni gazam inuolauerit, uti fere
semper interregni tem-
poribus, rapinæ & bella tato quo-
dam ueluti *περίοδος νοσημάτων* regnis
omnibus intercalantur. Eam ga-
zam ex thesauris Alexandri harpa-
gatam ex Dacia longè locupletio-
rem

rem reddidisse credi potest. Hoc illud est, quod cum regiones has cum uirtute sua tum ex regiis tabulis sortitus esset, gloriabatur se aurea hasta cœlum tågere. Quam tamen iactantiam quidam Byzantinus irridens: *Cauendum*, inquit, *ne is lancea mucrone cœlum medium pertundet*, Pierius in suis hieroglyph. lib. xxxiii. Sed de Alexandreis primum dicamus. Si ut plurimum sunt argentei, & ἀργυροί, uariâq. habent ἐκτυπώματα.

VNVS hinc effigiem Alexandri habet galeatam, imberbem, iuuenilem. Nominis titulus subditus est: ΑΛΕΞΑΝ. Illinc quadrigæ sunt pernici cursu præcipientes: cui Cymbæ speciem habenti A-

pollinis

pollinis radiantis imago inest cû sceptro, inscriptio Græca subter: ΜΟΝΟΥ, idest, Solius. Apollinis imago, typus est Monarchiæ & principis ἀυτοκράτορος, qui ita summam rerum solus expetit, ut consortem minimè ferre possit. Hauerat hoc, opinor, Alexâder à præceptore illo suo, qui iuueni per se satis furenti adulaturus, primum imperia, honores, opes, aliaq. fortunæ ludibria præter dogma multorum philosophorum inter bonorum genera posuit: deinde subinde illi autem uellicâs illud Homeri insulurrabat:

οὐκ ἀγαθὸν πολυκαιροῖν: εἰς κοῖτος ἔσσι.
Atq. hoc est, quod Dario, per tot cædes & latrocinia regnum creptum repetenti respondisse fertur apud

apud Curtium : Nec duobus Soli
 bus mundum , nec duobus Impe-
 ratoribus orbem terrarum rectè
 regi posse. ALTER eiusdè numus
 habet itidem faciem galea Græca
 munitâ, iuuenem, naso leuiter aq-
 lino , titulus subest : ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ.
 Aversa pars numi , cadauer huma-
 num humi stratum habet , cui v-
 trinq; ex aduerso duo alii astant
 sese mutuò confodientes . Patro-
 clum cæsum , & Hectorem Aia-
 cemq; super cadauer eius decer-
 rantes esse coniicio , & Homero,
 lib. xvi. Iliad. TERTIVS est ea-
 dem & inscriptione & forma. Al-
 tera pars Herculem habet , clauâ
 dextra, leoninû spoliū brachio
 læuo indutum: Siue quod ab Her-
 cule videretur. genus suum dedu-
 cere :

97

cere: Siue quod præclaris facino-
 ribus Herculem æmulari videretur,
 in cuius claritatem quicquid
 vnquam magnificè geri potest, re-
 ferre antiquitas consueuerat: Siue
 quod opinio olim inualuerit, qui
 Herculis imaginem gestaret , illū
 fortunatum fore. nec vllis calami-
 tatibus pèssum iri , quamobrem
 etiam ἀλεξίκακος, idest, malorum de-
 pullor vocabatur. QVARTVS ha-
 bet ab vna parte nomen ἀλεξάνδρου
 cum facie & galea , cuius ex occi-
 pitio cristæ in tergum dependent.
 Altera pars caput humanum cum
 cornibus cochleatim prominenti-
 bus: Siue id sit Bacchus pater In-
 diarū domitor, qui corniger poe-
 tis est, cuius se successorem Dario
 victo videbatur significare, siue
 N Iuppiter

Iuppiter Ammon, qui in Africa
Ἰουπὴρ Ἀμμών, idest, cum cornibus ar
 ietinis colebatur, ad quem genus
 suum referebat. Mirum enim in
 generis recensione quam olim in
 stanierint etiam summi viri, qui cū
 orbis terræ portiūculam aliquam
 armis subiugassent, videbatur an
 gustis nimium finibus gloria eo
 rum terminari, nisi & cœlos viui
 ascenderent. Itaq; Achilles, He
 ctore, Hercules ac pleriq; ex anti
 quitate ij maximè sese ad Iouē ge
 nitorem referebant, qui ex innu
 ptis nuptiis orti, aut obscurā aut
 pudendam originem habebant,
 vt ementita hac prosapia, glorio
 lę aurā in populo captarent, vsq;
 adeo vt scortum quoq; illud, fax
 belli Troiani, cum suo adultero

ad Iouem ipsum sese retulerint,
 quia deus autor culpæ honestior
 erat, quod speciosum verbum Li
 uius de Remo & Romulo spurii
 vsurpat, qui à Marte geniti ferebā
 tur. Si vetustas in prosapiis quæ
 ritur, vnico verbo sese quilibet ad
 Eue matricem referre poterit, qua
 nihil inuenitur antiquius, nisi for
 te Saturni testes aut Chaos. Nota
 est de Matthias Pannoniæ Rege fa
 bula, qui cum in genealogia sua
 ad nescio quos Coruinos deducen
 da insudaret (volebat enim videri
 Romanus) Morio assistens, stultā
 eius cogitationem falsè irrisit, di
 cens se certius & antiquius, quam
 sint vlli Coruini de eius primor
 diis posse referre: In arca enim
 Noæ tu, inquit, & ego fuimus fra

res. Non dissimilis fuit Romanorum quorundā adulator, qui Augusti Cæsaris genus ad Iulium Aeneæ referre volebant, cuius tamen avus Romæ argentarius fuerit, homo nullo fere numero, pater astipulator precarium questum fecerit, teste Cicerone. QUINTVS eiusdem numus, victoriam habet alatam vestibus humo totius demissis, titulus *liberty* circumscriptus, *liberty* *perpetua*. Illinc ipse Rex est imberbis, facio iuuenili, galeatus, *perpetua*. - SEXTVS, Typum Alexandri cum nomine habet. altera facies numi Mercurium cum Petalo alato & caduceo, infra litteræ Græcæ quinque; vel sex, ex quibus ternæ compicuae: . . . *ΕΡΑ* . . . cetera uetustate absumptæ uo-

lutiis paulum apparentibus. *ΕΑ* vel significant *ευδαιμονίαν*, hoc est, felicitatem rerum gestarum. Alexandri, ut uideatur deorum auspicio & nuncio per Mercurium prosperitas rerum indicari: vel certe, ut & primarum literarum lacuna expleantur, fuit *ΣΠΕΡΔΕ*, id est, festina. manifestè suum illud apophthegma exprimens, à quo cum interrogaretur, qui potuisset tantam orbis terræ partem tam citò subiugare, *αὐτὸς* inquit, *ἀνίκητος* nihil comperendinans. LYSIMACHEI autem forma multiplices cernuntur, magna ex parte aurei. PRIMVS à fronte imaginem habet Lysimachi, humero tenus expressam, barba paulum promissa, caput crispo capillicio

109
 comatus, ceruice oblonga, æque
 pomide circumfusa. Comatos
 enim olim Græcos fuisse, tot locis
 ex Homero patet, qui ~~αἰνῶς~~
 αἰνῶς idest, pulchris crinibus de-
 coros, eos uocat. Et Achilles oc-
 ciso Patroclo exequias parans,
 abradit sibi comam, Iliad. 6.
 Ab occipitio numus Leonem ha-
 bet, altero pedum priorum surto-
 cto, infra literæ, ΑΡΧΙΜΑ. ALIUS
 imaginem habet imberbem, cer-
 uice ardua, galea munitam, cuius
 frontale galericuli instar protum
 porrectum, eius faciem dereguit.
 Parte altera, equus est currens. mar-
 gini titulus additus est: ΑΡΧΙΜΑΧΟΣ
 ΒΑΣΙΛΕΥΣ. Equus bello ualentem
 principem significat, nullum enim
 animal bello magis aptum, ideo

& à

100
 & à Principe Poëtarum bellator
 appellatur, 2, Georg. Et olim Mar-
 ti ex uoto in uictimam cadeba-
 tur. Tyndarus quoq. pater, innu-
 ptas illas filię suę & Paridis nu-
 ptias bello ulturus; equum Marti
 immolat apud Pautaniam. TER-
 TIVS, hinc Pegasus alatum ha-
 bet, et euatum, ac aera carpentem.
 Titulus est, ΛΥΜΕΨΧΣ: Illinc dea
 stat Pallas, opinor, palla succin-
 cta, lancea in dextra, ægis humi
 pro pedibus. Palladis idolum,
 haud dubiè significat bellum sum-
 ma fortitudine dis fortunantibus
 gestum, & pacem ira stabilitam
 ut clypei amplius non sint neces-
 sarii. Quod finis legitimus om-
 nium bellorum est. Bellamus, in-
 quit Aristoteles, ut in pace de ga-

N 4 mus.

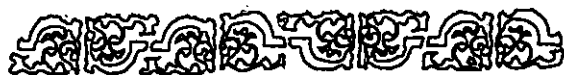
mus. **QVARTVS**, nullum habet titulum, sed ex hypotyposis, imaginis impressæ Lyfimachi esse agnoscitur. Aversa numi facie, caput Medusæ anguibus differrum uisitur, infra notæ sunt Græcæ: ΘΟΒΟΝ, idest, terrorem, in quarto casu quod rarum lectu est, tam in Romanis quam Græcis numismatibus. Caput Medusæ victos fugatosq. hostes significat. Illud enim apud Poetas uel solo intuitu laeos reddit homines, quo muni-mento Pallas quoq. suam ægida, ad excidium Troiæ profectura, instruxit. **QVINTVS** est, in quo sedet ipse Mars Clypeo post tergum posito: in uola manus, puerulum alatum habet, uictoriæ, opinor, idolum, titulus expressus est:

101

est: ΛΥΣΙΜΑΧΟΣ. Sunt & plures Lyfimachei, sed hos retulisse sufficiat. **EST** antiquissimus Reipub. Ionensis numus. Is hinc uaccam habet, quæ uitulum lactentem reflexo ore allambit, titulus supra characterem est: ΙΩΝΩΝ, idest, Ionum. Aversa parte lineæ sunt in quadrum ductæ gemino ordine, intra quas clauiculorum ferreorum instar apices oblongi cernuntur, literæ hanc figuram coronant, sed seculis detritæ. Iones ab Io Inachi filia dicuntur oriundi, quam poetæ fabulantur in uaccam ab Ioue esse mutatam. Sed Stephanus hanc fabulam ad rei ueritatem deducit. Dicit enim Io pro insigni habuisse uaccam, unde res in fabulam sit deprauata. Altera pars numi,

mi, quæ dentium acutorum simulacrum habere uidetur, Ionicæ generis originem indicat, quæ ex faris à Cadmo draconis dentibus orta esse dicitur, cuius rei fabula apud poetas ubiua ubiq; est. Hanc utranq; generis prærogatiuam numis impressisse illi uidetur. Est & alius eiusdem typi, sed diuersæ inscriptionis numus, nam supra uaccam lactantem scriptum est ΘΙΑΟΣ ΤΡΑΤΟΣ, cum corona hederacea. Illic aut numum marginat literæ, ΚΑΕΙΤΟΡΙΟΥ. COORVM quoq; numus aureus altera ex parte aquilam habet, coronam oleaginam unguibus leuantem, cum literis infra, ΚΩΣΩΝ, idest, Coos insule, quæ est in mari Icario Rhodo proxima. Altera parte tres uiri sunt.

sunt Græco habitu uestibus poplite tenus demissis. Eorum primus ramum laureum gestat, pone qui sequitur, ferto caput redimitus est. Tertius manu sublata pateram tenet.

Caput

CAPVT XII.

NUMI CAII CAESARIS, L. SCIPIONIS, T. Vespasiani, Antonini Pij, Titiani, Plotinae, Commodi, Faustinae, Domitiani, Diocletiani, Gordiani, Constantini, Constantij, Caji Asinij, Ciceronis, Severi, et aliorum.

Imperatorum Romanorum numi, uipondere, ita & typo multiplices fuerunt, ac magna ex parte argentei & ærei uisuntur, rariores aurei, nimirum, quia, ut ex Plinio constat, deuictis gentibus illi pro auro argentum semper imperitarunt. Et consul Romanus ab Ætolis,

pro pecuniæ summa quâ penderent, argentum expolcit apud Liuium, decad. 4. lib. 8. Aut si id nollent, pro decem argenteis unum aureum darent. Hoc est, decupla esset proportio argenti ad aurum. Qui ualor auri & argenti ante ducenta secula à Regibus quoq; Pannoniæ edicto faucitus fuit. Ex innumera illorum uarietate, paucos referemus, qui in Daciis passim inueniuntur. Argentei autem fere omnes, denarii Romani ualorem habent. Aerei autem trium assium, præsertim ubi nota ternaria impressa est. C. CAESAR, numû habet calua amagine signatum, capillos leniter inflexos, laurea amictos, nasum subaquilinû. Titulus marginem circumdat. C. Caesar

CAESAR. AVG. PONT. MAX.
T. P. Altera ex parte tres Nym-
phę stant, quarum singulę cornu
copiæ in manibus erectū habent,
titulus eas coronat. IULIA, DRU
SILLA, AGRIPPINA, quo in-
dice Cæsaris Augusti coniux Dru
silla, filia Iulia, & neptis Agrippi-
na designantur, quę etsi ipsi pri-
mum multo fuerant carissimæ, a-
deo vt & numismate eorum no-
men cohonestaret, postea tamen
(vt nihil diu felix ac stabile in re-
bus humanis est) cum omnibus p-
bris eas contaminatas uideret, tres
vomicas, triaq; sua carcinomata
appellauit, vt Suetonius tradit.
Aut certè is numus C. Cæsaris Ca-
ligulæ est, qui matrem habuit A-
grippinam, filiam verò Iuliæ Dru-
sillam,

104
sillant, vt ex Suetonio eodem pa-
tet, quas hac numorum imagine
vultu seculis commendare. Nam
Caii Cæsaris homonymos titulus
ad vtrunq; potest accommodari.
L. SCIPIO, qui à triumpho Asia-
tico, Asiaticus est dictus, numum
habet in quo sua est effigies leniter
crinita & barbata, nulla cum in-
scriptione. Illinc quadrigę in cur-
sum effulæ, quibus scepro sublato
epibates moderatur. Infra nomen
est triumphatoris. L. SCIP. ASIA.
Hic L. Scipio Antiochum Regē
Syriæ in Asia vicit, ac regnis om-
nibus, quæ cis Taurum montem
erant, exiit, ex quo factum ut A-
siaticus ille & cognominaretur, &
pulcherrimo triumpho ornaretur,
quo & numum hunc gloriæ suæ
monu-

monumentum posteritati signaverit.

TITVS Vespasianus Cæsar, faciē habet in numis imberbem, buccu lentam, ceruicem obesam, capilli ralum, caput laurea amictū, cætera nudum. Titulus marginē in orbem coronat. IMP. TITVS. CAES. VESPASIANVS. AVG. P. F. Altera pars columnam habet rostratam, hoc est, tres naues in medio columnarum positas, transuersà proris utrinq; & puppi bus prominentibus. Columnæ cacumen occupat nudum simulacrum, capite radiato, Mars opinor, lanceam dextra, sinistra parmam sed uetustate obscuratam tenens, titulum habet prioris partem. TR. P. VIII. P. MAX. COS. VII.

VII. PP. Hic est Titus ille dictus deliciæ generis humani, sed non Iudeæ & Hierosolymorum, quo autore euersa illa funditus & deleta est. Memorabilem illam & verè principe magnanimo dignam vocem reliquit, recordans vesperi nihil se cuiq; eo die pstitisse. AMICI, inquit, DIEM PERDIDI. Columna rostrata cum Martis signo, nauale prælium significat, quod in naumachia cum exhibuisse Suetonius autor est, quod & Martialis aliquot primi libri Epigrammatis celebravit. Consimilis columna marmorea rostris nauium insignita Romæ intra Capitolium ex vetustate eruta, ac parieti inserta hoc temporis conspicitur.

ALTER Vespasiani numus
O dolum

dolum habet Cybeles, cuius crimes in spiras cumulati turbinato fastigio culminantur, circum vero cornuum specie in tutulos assurgunt. Antecedunt eam bini Leones, ipsa curru insidet, ac uola strobilum tenet. Titulus eam ábit: MAGNÆ MATRI DEO, idest, deorum. Non dubium est, quin expugnata Iudæa dirutisq; eius urbibus hoc numisma Vespasianus eius rei argumentum cudendum curauerit. Cybele enim, quæ mater Deorum habetur, nihil aliud olim erat, quam hic terrarum orbis, patria communis secundum poetas, hominūq; deumq;. Atq; ideo turrita esse fertur, quod terra urbes turribus & propugnaculis cauitas habeat, quod Lucretius

sic

sic interpretatus est.

*Muraliq; caput summum cinxere corona,
Eximius monita locis, quod sustinet orbis,
Quo nunc insignis per magnas prædita terras
Horrida fertur diuina matris origo.*

Leonibus inuehitur, quod urbes in montibus, qui leonum sunt lustra ædificari sint solitæ, non tam diluuii metu, quod primorum hominum animis diu insedisse uideatur, quam ut hostium imperum magis propulsare possint. Strobilum autem seu pineam nucem in manu gestat, quia pinus ei soli sacra est. Martialis in apophoreis:

*Poma sumus Cybeles, procul hinc discede iuor,
Ne cadas in miseram nostra ruina caput.*

Et quia turres quoq. & urbes, à quibus & ipsa turrita dicitur, eiusdem Cybeles tutelę dicatae sunt, ideo in illa uerustate summitates turrium, apicibus pineę nucis instar surgentibus fastigiabantur, ut significarent Cybelem tutelare earum esse deam. Ita & moles illa Hadriani Romę, Pineae aenea ingenti culminata olim fuit, in qua Cineres eius, uel, ut quidam tradunt, Scipionis conditi fuisse feruntur, quę nunc in area templi Vaticani conspicitur tanta magnitudine, ut tricenos & amplius homines capere possit. Quin & in Dacia Albę Iulię, Portę Georgię apex, saxeis strobilis ex parietinis urbis uerustę Apuli eruitur, culminatur. Nec hic tantum, sed &

ad

107

ad Vlpianam eiusmodi monumentorum reliquię multę adhuc supersunt, quę turrium murorūq. fastigia fuisse nō dubiè putari possunt. ANTONINI Pii Imperatoris numisma, una ex parte habet eius effigiem barbatam, longiusculo patentiq; collo cōspicuum, uertex est laurea redimitus. Altera ex parte, dea est quadrantali insidens, pallę pars laxior circum brachia, reliqua humi fusa. Ea sceptrū corā astanti aquilę tradit; cū hac inscriptione: PROVID. DEO RVM. Vbi Regiam dignitatem & imperium, quod aquila significatur, denotari video. Semper. n. boni & pii Principes quos Homerus ποιμένας λαῶν, idest, pastores populorum appellat, felicitatem suam

& suorum diuinitus regi crediderunt, etiam illi ipsi qui veluti ex professo fuerunt *āthei*. Nam & Galienus vir alioqui vitæ deperditæ, numum habet tutelarium deorū simulacro notatum cū inscriptione, DIS PROTECT. nimirum deorum protectioni acceptum referens imperium salutemq; suam & publicam. Quis est enim tam vecors, (inquit Cicero) qui cum sibi spexerit in Cœlum, Deum esse nō sentiat? Ita nunc eadem pietate scribitur: Dei gratia Rex Germaniæ, Vngarię &c. Quis fuit Atila illo immanior, & tamen ille quoq; Dei gratia professus est se Regem esse Vnorum, Medorum, Parthorum. Nec solum rerum magnarum momenta, sed & minutiora pleraq;

pleraq; Diis autoribus fieri veterū saniores cognouerunt. Nā & Homerus quid aliud agit, quā pietē omnia ad deorum nutum refert, dum eorum apparitiones, consilia, sermones, prælia cum hominibus recitat. Apud quem & vulnera à diis sanantur, & equi Achillis, atq; adeo ipsi quoq; amnes (si dis placet) vaticinantur. Quinetiam pietatis non vulgaris monumenta extant, tot lapidum & numorum inscriptiones, Ioui Iunoni, Mercurio, Æsculapio, Mēti, Virtuti, aliisq; positæ quas supra retulimus. Huius Antonini pietatem in deos, bonitatem in homines, caritatem in patriam, Suetonius & alii celebrant, cuius etiam statua equestris ex ære fula,

Romæ in area Capitolii conspicitur, optimo Principi à S.P.Q.R. olim posita. ALIVS Antonini numus faciem itidem habet Imperatoris hinc, altera vero ex parte deam sella sedentem, cuius pro pedibus serpens est, qui partim se in orbes conspiravit, partim elato capite per virgam illi obstruam tortuoso meatu subreptitat, circū positæ literæ rem indicant: SALVS ANTONINI AVG. In alio quoq; stat dea mediam serpētem tenens, ac pateram illi porrigens, cum indice: SALVS PVBL. quæ imago & in Gordiani Imp. numis ostenditur, cum titulo: SALVS AVGVSTI. In aliis etiam Antonini numis, idolum deæ est, anguem de loculo suo exeuntem tenens.

nens, ac pateræ admouens. TRA-
IANI quoq; numi multiplices sunt. Eorum aliquot supra retulimus. Imago Imperatoris fere in omnibus est eadem, barbitio crispo sed non propenso, verū forpice leniter demesso. iam tunc enim Imperatores barbas alere cœperant, qui antea nouaculis radicitus radebantur. Ex altera numi facie diua stat, parte pallæ læuo brachio suspensa, dextra liliū ostendit cum interpretatione: SPES VRBIS. Huic similis est alter, cuius vna pars eandem faciē & titulum habet. Altera verò parte liliū cōspicitur, flosculorū foliis leniter striatis, ac dispalatis, resupinisq; foliorū labris. Iuxta diua stat cum puero auiculam dextra præ-

præendente. figurę additę sunt :
SPES AVG. Liliū in hierogly
phica doctrina spei simulacrum
est, quod cum omnis maculę ex
pers, ac niueo candore conspicuū
sit, nos bene sperare iubet . Nam
malè sperare, non spes est , sed ti
mor. Quāq̃ poeta & sperare dolo
rē dixerit; Ideoq; ī numo Faustine
sub lilio itidem & diuę, quę cor
nucopię tener , effigie nomina
rim additum est: BONAE SPEII.
Sic enim per duplex i scriptum
est. Nec tantum Lilio, sed omni
florum genere rectè spes significa
ri uidetur, ut enim florib. fructus,
sic spebus sperata succedunt. Quā
quam non semper , sæpe enim
pro thesauris quęsitis carbones
inueniuntur , præsertim in aulis,
quarum

quarum spes, secundum Lucianū,
nil sunt aliud quàm flatus folliū
inaurati . ALTER eiusdem nu
mus, qua Imperatoris effigies est,
parte, cistam habet humi positā,
quadrariam, bullis munitā. Huic
suprà assistunt diuę, quarum alte
ra stans , ex inuerlo copię cornu
frumentum in gremium Nym
phę iuxta assistentis demittit, po
ne quam altera eodem situ accipi
entem præstolatur: titulus circum
est: LOCUPLETORI OR
BIS TERRARVM. Boni princi
pes, patres patrię, summo semper
studio aduigilarunt , ne famis ca
lamitas inopes ciues , totamq; re
gionem inuadat. Itaq; imminen
te tempestate, horrea publica cō
ditoriaq; urbium frumento im
plebant ,

plebant, quo impendens reipub.
malum propulsarent. Sic Ioseph
ille instinctu diuino motus gram
ria ingentia iussu Pharaonis in
septennali illa Aegypti abundan
tia crexit, quò magnam uim fre
menti congerens, imminenti cala
mitati obuiam iit. Quàm uero
hic quoq; Traianus locupletator
orbis & Urbis fuerit, testatur
unanimes scriptorum consensus,
usq. adeo ut hic solus Optimi prī
cipis cognomen sortitus fuerit.
Quinetiam Populus Ro. in excla
mationibus Principibus exhiberi
solitis, Augusti felicitatem, Traia
ni bonitatem illis precabantur.
POMPEIA quoq; PLOTINA
Traiani coniux, effigiem habet
suam in numismate, ceruice ob
longa

811
longa ac liberali facie, capillum
galericulo comprehensa, ita ut ab
auribus collecti crines fascia te
nui simul compræhendantur, cu
ius dependentes teniæ instar cau
darum anguinearum in occipitiū
demittantur. Titulus est. PLOTI
NA AVGVSTA. Altera numi fa
cies binos habet pauones, caudis
non explicatis, uerùm ex aduerso
stantes ac rostro sese cōtingentes,
hypographe hæc est: CONSE
CRATIO. initum cum Traiano
coniugium indicare uidetur.
Consimile pauonum simulacrum
ex ære fustum, ac olim inauratum,
Romæ in area templi Vaticani su
per ingentem Strobilum æneum
Traiani nunc conspicitur, qui o
lim fuit apex molis Hadriani, ut
diximus.

diximus. **COMMODOVS**, Marci Antonini Philosophi filius, in numis effigiem habet ardua ceruice insignem, caput laureatum, barbarum, faciem oblongam cū titulo : **M. COMMODVS ANT. P.F.AVG.BRIT.P.M.TR.P.XI. COS. V. PP.** Idest: Marcus Commodus Antoninus, pius, felix, Augustus, Britannicus, Pontifex Maximus, Tribunitiæ potestatis Vndecimūm, Consul quintūm, Pater patriæ. Aversa numi parte Ceres stat cū copiæ cornu, eoque terram versus prono, ac aristis pleno, literis vetustate obtritis: **FELICITAS AVG.**

ALTER eiusdem numus titulum & typum eundem hinc habet, illinc autem vitum hemicy-

clo

clo insidentem, cui diua astat globum vola tenēs, ac sedenti illi porrigens, subscriptio hæc est: **PROVIDENTIA DEORVM**. Globo imperium orbis designatur, quod non nisi diuinitus datur. Itaque vel gentium profanissimi deorum prouidentiam, quamquam inuiti, cum animo suo recolebant. Hic Commodus nomine non re, hostis deorum, parricida Senatus, ut Lampridius ait, & in Christianos sanguinarius fuit. Omnia eius monumenta, teste Volaterrano, omnibus locis derasa sunt, ne eius uel memoriam videret Pop. Romanus. Huius parens Faustina, visa fuit sibi in somnis serpentem peperisse, cum hoc monstrum in vtero gestaret, quod postea euertus

osten-

dit, pestem vrbi & orbi pariens.
 ita quandoq; somniorum præsa-
 gia suos euentus sortiuntur, *ὅς τις
 τῶνδε ἐκ αἰὸς ἐστίν*, Iliad. 1. Ea
 sola Imperatricum inter diuas re-
 lata est, quapropter nullius fœmi-
 næ plura, quam Faustinae numis-
 mata hodie inueniuntur. Ea in
 numis effigiem habet collo arduo
 faciem decentem ac honestam,
 Capillos in nodum collectos, &
 ab occipitio pendulos, quorū
 inferna pars paulisper ad ceruicē
 deflexa, inq. nodum cōglobata,
 tænia astringitur, epomis stola ue-
 latur, titulum habet FAVSTINA
 Auerſa pars diuam habet sedili in-
 nitentem, lanceam sinistra, dex-
 tra auiculam tenentem, literis ob-
 uetustatem absumtis. ALTER mi-
 nus

113
 nus argenteus eandem Faustinae
 faciem hinc. illinc pauonem pen-
 nis explicatis ac in orbem diffu-
 sis habet, cum titulo: CONSE-
 CLATIO. Sic enim, pro, Conſe-
 cratio, signatum est. Infra autem:
 S.C. Idelt: Senatus consulto. Si-
 cut autem in virorum aquila, ita
 in mulierum numis pauo sæpe
 conspicitur. Quia ut Iupiter aqui-
 la, ita pauone Iuno significatur,
 ille virorum hæc mulierum præ-
 ses. Et cum hæc ita sint, videmus
 tamen in numo eiudem Faustinae
 Augustæ, aquilam aræ insidentē,
 cum hac subscriptione: CON-
 SEC. AVG. ubi aquila M. An-
 toninus coniux denotatur. TER-
 TIVS FAVSTINÆ numus hinc
 suam imaginem, auersa verò par-
 te

te diuam stantem habet. brachijs
quaquaversum, quàm longa sunt,
discape dinatis. Stat humi volu-
cris, corui, vt videtur, effigie, ra-
musculum ore gestas, circumscrip-
tio est: IVNONI LVCINÆ
Vbi votum Faustinae notatur, pro
felici partu. Manus enim expan-
sæ partus facilitatem significant.
Nam gentilitas illa, superstitione
multum ignaua, credidit digitos
pectinatim iunctos ac sibi inliu-
tos, puerperis impedimento esse
ne partu cito soluantur. Ita Alc-
mena Herculem paritura, tridui
totum enitendo periclitatur, pro-
pter complicatas, suæ aduersariæ
manus. Ita quandoq; obstetri-
ces ~~et generatim~~, Medearum quarun-
dam Circeiq; mysterijs edoctæ
tale

114

tale quiddâ in Scholis suis Gynæ-
ceisq; mustant, ut est genus illud
ad sinistra semper pronum. Avis
astans ramulumq; in ore gestans,
idem docet, seu quod aues & præ-
cipuè cornices oua sua facilimè pa-
riant, seu quod felix sit omen in
rebus arduis, à sinistris præteruo-
lantes conspici, ut auguriorum tra-
ditio habet.

QUARTVS quoq; Faustinae
numus, simulacrum diuæ habet
dextra lanceam, sinistra pateram
tenens. Stat humi coram pauo lō-
gè protensa cauda. titulus est: IV-
NONI LVCINÆ. Antiquitas
non dis tantum sed & deabus
lanceas appingebat. Nam ab ori-
ginè rerum pro dijs immortalib.
veteres hastas coluere, ob cuius re
P 2 ligionis

ligionis memoriam adhuc deorū
 simulacris hastę adduntur, inquit
 Iustinus lib. 43. Itaq; postea non
 Reges tantum, sed & Reginae ac
 viragines quoq; alię virtute qua-
 piam celebres, has pro insigni ha-
 bebant. Nihil enim apud antiq-
 tatem illam erat desidia turpius,
 nihil bellica laude & fortitudine
 pulchrius, vltq; adeo vt & mulie-
 res cum viris fortitudine certarēt.
 In historijs Romanis præclara mu-
 lierum quarundam facinora com-
 memorantur, ita vt Clelia virgo
 statua etiam equestri nouo in eo
 sexu honoris genere sit olim à Ro-
 manis decorata: nec minora in ex-
 terarum gentium historijs enco-
 mia eius sexus reperiuntur. Nam
 Amazones Scythides, mulieres il-
 læ

æquidem, cæterum non animo
 muliebri, totam Aliam domue-
 unt, ipsæ abiq; virorum confortio
 & subsidio gloriosè belligerā-
 tes, singulari omnium seculorum
 exemplo. Et cum secundum Ci-
 ceronem virorum propria maxi-
 mē sit fortitudo, tamen hæc illam
 prerogatiuam ad se quoq; pertine-
 re illustribus animi excelli exem-
 plis ostenderunt.

DOMITIANI numius imaginē
 habet trucem, coma tonsili, lau-
 reatam, ceruicem longam, naso le-
 niter adunco, maxillam imberbē
 & protuberantem, titulus eam cir-
 cumambit: IMP. CÆSAR. DO-
 MIT.P.F.AVG.GERM.COS.X
 Altera parte pictura aligeræ victo-
 riæ conspicitur. Ea virgam ha-

bet manibus exporrectam, stolæ
limbum infernum diffusum, cir-
ea mamillas in sinus collectum,
capillos in nodum coactos ac ru-
tulis fastigiatos. Arcus & sica hu-
mi coràm proiecta. Literæ infrà
VICTORIA AVG. Domitianu
Cattos & Germanos deuicisse, sex.
Aurelius refert, de Dacis autem
triumphasse Suetonius scribit, cu-
ius & Martialis meminit.

Talis supplicibus tribuit diadema Dacis.

Iis victorijs hic numus videtur
fuisse signatus.

ALTER Domitiani numus, faciē
cum titulo habet, quam suprà.
auersa parte Iupiter cernitur ful-
men utrinq; trifidum dextra ex-
tensa vibrans, sinistra hastam ha-
bet, p pedibus ara est, septis depen-
dentib⁹

Ætib ornata, sup eā stat aqla alis
leniter expansis, Iouem respiciēs,
titulus est: IOVI DOMITORI
ORBIS TERRARVM CENS.
PERP. P. P. Et alter eiusdem
numus cum quadrigis, consimi-
lem habet titulum: IOVI IVVE-
NI TRIVMFATORI. Sextus
Aurelius scribit, hunc more Cali-
gulæ, dominum sese Deumq. uo-
cari iussisse. Itz *μωυρπος* ille, cœli
terræq; contemtor, non erubuit
impietatis suæ notam toti orbi
prostitueret, ac numis eam imprimē-
do posteritati ad detestandū
p̄opinaret. Mira autem fuit sem-
per facilitas principum in aucupā-
da à Guathonibus suis hac glorio-
la. Nam & fatuus ille iuuenis,
Draconis Iouis filius, non permi-

fit solum, sed & iussit se adorari
quod Callistheni & multis aliis e-
xitio fuit non paruisse. Sed enim
dum uiuus apotheosi illa à qui-
busdam scurris colebatur, dolore
quodam uulneris accepti & nimia
sanguinis fluxu aliquando percitus,
exclamasse fertur: se nihil minus
quam Deum esse, ex quorum cor-
pore tale ~~ixor~~ non manaret. Lon-
gè secius Atila, barbarus quidē il-
le, sed nō planè barbarè, qui quū à
poeta quodam adulaturo carmen
accepisset, in quo genus eius ad
deos deducebatur, tantam impu-
dentiam execratus, poetam ipsum
unà cum carmine exuri iussit.
DIOCLETIANVS effigiem suā
habet obesam, imberbem, ceruice
opima, caput laurea coronatum.

Titulus

Titulus est: IMP. DIOCLETIA-
NVS. AVG. Altera ex facie si-
mulacrum est nymphæ, cornu co-
piæ tenētis, iuxta ara est teretis co-
lumnæ instar, supra quam flam-
ma ardens. In eam diua Sacerdos
ferrum porricit, argumentum ty-
pi literæ indicant. RELIGIO.
AVG. Notat pietatis nostræ &
liberalitatis diuinæ cōnexionem.
Pietas in nobis sita ē, qua ubi piē
defungimur, rerum quoq. prospe-
ritate pariter locupletamur. Hic
Diocletianus crudelissimus Chri-
stiani nominis carnitex fuit, qui ta-
men deorum bonitati annonę in-
crementum, quod cornu copię
designatur, acceptu refert. GOR-
DIANVS numum habet facie iu-
uenili signatum, imberbem, lau-
reatam,

reatam, cum titulo, IMP. GOR
DIANVS. PIVS. FEL. AVG.
Altera in facie, extreme numi oræ
his literis circumscribuntur, SA-
LVS AVGVSTI. Stat dea in me-
dio, paila ab humeris nudis, ut lo-
let, dependente: tenet læua paterā
protensam, dextra mediam serpē-
tem præhendit, tortili gressu pro-
repentem, ac ore inserto pateram
lambentem. Quæ sanè pictura sa-
lutaris ut annotatum est in numo,
hieroglyphico est. Nota est enim
Æsculapii fabula, ex Epidaurō
Romam serpētis sub imagine trā-
lati, ac in insula Tiberina sedem
sibi eligentis, cuius ope pestilentia
grauissima urbis sublata sit, quæ
historia in monumentis Romanis
obuia est. Vnde factum, ut Ro-
manis

110
manis sēper anguis sãctus habitus
sit. Nec tñ Romanis, sed & Græ-
cis & Ægyptiis, non alia certè ra-
tione, quam quod Satanas, serpēs
ille antiquus, ea præcipue in ima-
gine se gentibus patefecerit, salu-
tarem sese illis mentiens. Ita ho-
die apud Samogitios Sarmatiæ
populos, serpentes pro laribus tu-
telaribus in ædibus ali feruntur.
Sed & ratio naturalis non deest,
cur serpens salutaris & ualitudinis
nota fuerit. Ea enim suam *de signi-*
da exuens, ex senecta squalore ab-
sterfo quotannis iuuenescit, & cū
nihil sibi estate recondat, totam
tamen, quam longa est, hyemem
ieiuna ac incolumis transigit.
Nec huic dissimilis est alter Gor-
diani numus, qui opposita Impe-
ratoris

ratoris imagini parte, idolum tra-
 ber seminudum, ab laevis humeris
 uestibus ad intum usq. calcaneis
 demissis. Stat illud sinistra emicu-
 re applicata, a dextris uero serpens
 Epidaurius ex aquis emergit. ac o-
 uirgam illi obiectam flexuoso gres-
 su subrepat. Litera timbunt, et or-
 nant. SALVS AVGVSTI. Hic
 autem eo magis salus demonstra-
 tur, quod serpens ex aqua se fe-
 tollit. Nec enim tantum uoluntate
 uulgi arbitrat, angues in sicco
 esse noxios, in aquis autem uocen-
 di uirus amittere: sed etiam ratio
 demonstrat, uirulentiam eorum
 in calido potentior esse, quam
 in humido, ubi a contrario frigo-
 re uelut antidoto retunditur. Ita
 in Lybia calidissimisq. orbis pla-
 gis

119
 gis serpentes uenenosos, quia in sic-
 co: in septentrione non item, quia
 in frigido uitam degunt, ac frigus
 earum uirus torpescit. Sed cur p-
 baculum arreat anguis, qui salu-
 tis sit Symbolum, Iulius Hyginus
 in Ophiucho sic indicare uiderur:
 Cum Aesculapius, Glaucum sana-
 turus esset, inclusus quodam secre-
 to loco, ac meditans, quonam
 modo illum sanare deberet, uidit
 anguem baculo quo nitebatur ar-
 repere, quem Aesculapius mente
 commotus interfecisse dicitur, ba-
 cillo saepius feriens. Venit paulo
 post eodem alter anguis, qui fe-
 rens herbam ore, capiti eius impo-
 suisse dicitur, hocq. facto, statim
 fugisse. Aesculapium autem usum
 esse herba illa, ac Glaucum ualetu-
 dini

dīni restituisse. Ob eamq. rem anguis in tutela Aesculapii esse dicitur. Hec Hyginus. Ex his & simili-
bus fabulis superstitio tandem in-
ualuit, ut anguis sacrosanctus ac
salutis indicium esset, numisq; in-
cuderetur. Porro (ut & hoc adda-
mus) collo arduo & oblongo facies
uirorum & mulierum in numis-
matis priscis effingitur. Ea enim
est uiuentis corporis figura. Nam
ferro truncati corporis nulla am-
plius apparet iuguli prominentia,
tendinibus cunctis & uertebis col-
li intro in truncum se conferenti-
bus. CONSTANTINI Magni
aureus numus faciem habet eiuse-
imberbem, tiara hispida caput re-
ctum, ita ut sincipitis capilli à frō-
te inoperti pateant. Limbus tias-

ra uitta duplici, ac in nodos com-
plures contorta uincitur, cuius su-
perflua redimicula, ueluti gem-
mis in longum consertis ornata,
geminatimq. diuisa, ab occipitio
dependent. Cervicem habet nu-
dā, paludamentum in multos si-
nus factum & fibula obuinctū
humeros tegit. titulus : CON-
STANTINVS P. F. AVG.
Hic habitum regium gemmis, ca-
put exornauit perpetuo diadema-
te, inquit Sex. Aurelius. Superio-
rum enim seculorum Imperato-
res nudo uertice in publicum pro-
dibant. Pars altera, uictorię simu-
lacrum habet alatum, uestimento
ad talos usq; demisso, in medio
succincto. Ea lineę prostratæ in-
stat, cuius utraq. extremitas radia-

ta sticula terminatur, pedibus sub
iacent hę literę : ISIS. circum au
tem: VICTORIA AVGG, idest,
Augustorum . Ante simulacrum
victorię, est *ἐκχαράμενον* , chara-
cter Constantino attributus, quo
seruatoris nomen in compendio
signatur. Id autem est, in superio
rem X literę hiatum, P literę de-
missam columnam inferendo, ut
binę ex initialibus *τὰ χριστ* literis
exprimantur , quod *αποσφράγιση*
parta victoria numis, labaris, vexil
lis sigillisq; ille adhibuit, quod e-
ius uirtute feliciter rem gessisset,
ut Eusebius, 7. cap. 9 & Sozom.
1. cap. 3. testantur. Linea utrinq;
radiata, cui uictoria insistit, Orien
tis & Occidentis dominium signi
ficat. Iis quę infra est, uictoriam

122
de Ægyptis partam indicare vi-
detur, quorū in sacris Isis dea co-
lebatur, quę eadem cum Io in uac
cam à Ioue mutata, credita est, ex
quo factum ut & Apim bouem &
Ilidem Ægyptii pro numine habe
rent. CONSTANTII autem Im-
peratoris numus, hinc habet ima-
ginem suam cum inscriptione :
CONSTANTIVS AVG. P. P.
In parte altera literę sunt laureę
insertę: VOTIS XXX. MVL-
TIS XXXX. qui titulus non in
numismatibus duntaxat, sed & in
aris, sepulchris, statuis, arcubus,
multisq; aliis monumentis cōspi-
citur. Vota olim fiebant in spem
salutis recuperandę, cum scilicet
Populus Romanus vouebat hoc
uel illud dū, si reipub. statum trā
Q quillum

quillum conseruarent aliquādiu, puta intra XXX. uel XXXX. annos, quo temporis interuallo rei erant voti, ac postea uota exoluebant. Ideoq. apud Tacitum passim leguntur ob salutis augurium uota denorum uicenorum uel annorum. Apud Liuium quoq; frequens uotorum mentio. Romæ in arcu triumphali Constantini, bis annotatū est: VOTIS X. VOTIS XX. quæ ille in maximis fecerat periculis, nec dubium quin superato Mezentio ad Miluium portum Romanæ urbi uicinum, quemadmodum illa eadē uota in per multis quoq; numismatibus signata conspiciuntur. Maximiani quoq; numi, uota habēt hoc modo, VOTIS. XX. quæ in mediâ

coro-

coronam inserta sunt.

Est & Caii Asinii numisma, cuius typus hinc corona est in orbem circumducta. Eius in supremo & in infimo orbe literę sunt: OB. SERVATOS. in umbilico autē, CIVIS. Auerla parte literæ itidē in orbes redeunt leguntur: C. ASINIVS C. F. GALL⁹. III. VIR. A. A. A. F. F. idest, auri argenti, æris, flandi, feriundi, ut supra diximus. Hoc autem semel addendum est, non licuisse olim Triumuiris monetalibus sua imagine numos signare. Sed ante monarchiam Imperatorum numis imprimebatur, Iani, Romuli, Vestæ aut Dei Deæq; alicuius imago, uel uerò Urbis insigne, quod erat caput humanum alata galea muni-

tum, capillis in ceruicem deflexis, quæ facies Martis esse putatur, qui urbis Romanæ Romuliq; originis autor fuit. At postea crescente Romanorum fastu, ipsis Imperatoribus Senatus consulto indultum est, sua nummos imagine insignire. Auersa uerò parte ex indulgentia peculiari Cæsarum, ipsi quoq; magistratus Triumuii sua nomina imprimebant, ac si quos honores uel Sacerdotiis uel triumphis aliisq; actionibus præclaris pepererant, ut laudum domesticarum monumenta extarent, numis incudebant. Itaq; qui Aedilitio munereungebantur, spicas singulares aut in sertum colligatas unà cum nomine imprimebant, officii nimirum insigne. Aedilium

enim

enim erat cura annonæ administrandæ. Extat Ciceronis numisma, cuius altera facies imaginem habet subcaluam, tonso capillitio & barba, quæ nō Ciceronis facies est, ut putatur, atq; ideo librorum quoq; eius frontibus impressa est: Sed Iulii Cæsaris, cuius imagine ex lege signabantur numi. Is enim caluaster à Suetouio describitur, totusq; faciei typus, qui in aliis eiuldem numis talis ostenditur, Cæsarem repræsentat. Illinc Castor & Pollux sunt equitantes, stella gemina supernè illis impressa, cum titulo: M. TVLLIVS M. F. CICERO. Quamquam autem hæc numorum Imperatoris aut Dei dæq; alicuius imagine signandorum ratio S.C. cauta fuit,

q 3 in

interregni tamen turbulentis temporibus lex seruata quandoq; non est. Atq; ideo magistratus quoq; alii tunc facie sua numos insigniebant. His adiiciatur Semiramidis (utputatur) numisma tetradrachmum fere, cuius hinc muliebris facies, grandi & eleganti imagine eminet. Caput habet hedera redimitum cuius trigona folia aure tenus demissa ad occipitium uergunt: corymbi in orbem conglobati frontem tegunt, capilli partim in glomum laxiorem tenuis redimiculisq; succincti conspiciuntur, partim crispatis flexibus liberè in ceruicem defunduntur, perigraphen & rasura & temporis iniuria deleuit: cæterum lineamentorum qualitas Semiramidem

esse testatur, quæ aliis in nummis cum titulo talis conspicietur. Altera parte Herculis idolū est, dextra nodosum stipitem, sinistra baltheum Amazonum, carminibus poetarum celebratum tenēs. is duplici ordine ex manibus depēdet, bullis ornatus. Inscriptio Græca rudi iuxta & antiquissimo characterē, hæc est; à læua: ΗΡΑΚΛΕΟΥΣ. à dextra: ΣΩΤΗΡΟΣ. Infra uerò: ΘΑΣΙΩΝ. Hoc est: Herculis Seruatoris urbium. In quibusdam uerò πρόλιον, est positum ΘΑΣΙΩΝ, id est, Thasiarum. Ii fuerunt populi Phœnices origine, ut Herodotus autor est, qui in Tasso insula maris Aegei urbem condiderunt, è regione ostiorum Nesfi fluminis, ubi Hercules olim regnauit, cuius

etiam signum cum nomine numus habet . Semiramim autem Phœniciaꝝ seu Assyriaꝝ reginam fuisse, uxorem Nini Regis, historia tradunt , mulierum omnium quas literarum memoria celebrat, potentissimam & clarissimã, quæ non fœminas modo uirtute , sed etiam uiros antecit, ut Iustinus tradit. Ea Babylonem muro lateritio tam uasto cinxisse dicitur , ut inter septem orbis miracula opus accenseatur . Cur autem capillorum pars in nodum coacta sit, reliquum uero per colla defluat pendulum , ex Valerio Max. sciri potest, qui lib. 9. cap. 3. de Semiramide scribit , quod cum aliquando circa cultum corporis esset occupata , & nunciaretur ei Babylo-

nem

125.
nem defecisse, soluta adhuc altera parte crinium, protinus ad eam recuperandam cucurrisse, nec prius decorem capillorum uoluisse in ordinem redigere , quam tantam urbem in suam potestatem restituisset. Cuius certè rei monumētum hoc numismate posteritati significatum uoluit . Altera facies numi, Herculis imagine signata est. Grata enim uetustas, hunc honorem Herculi orbis terrarum repurgatori habebat, ut cuius nomē in rebus arduis ueluti numen tutelare inuocaret, numismata quoq; eiusdem nomine decoraret, uti & nunc usu receptum est , popularibus sanctis numos consecrare, nominibusq; eorum ac imagine insignire.

Index.

INDEX.

PVLVM Ouidii, & Pto-
lemæi est Alba Iulia
vrbs Transiluanix, pag.
53. 54. & seq.

Apuli huius mentio in
Pandectis. 60.

Apulus riuus prope Al-
bā, vulgo Ompai. 68. a.

Aethusa & Aegethusa seu Egethusa. 25. a.

Aethusa cur dicta est Vlpia Traiana. 26. b.

Aniceto Agrippinx interfectori inscriptus la-
pis. 63. a.

Alexandri Magni numi. 95. b.

Alexan-

Alexander Monarchiæ imagine numum signa-
 uit. 96. b. **Herculis imagine,** 96. b. **Ioue**
 arietino. 97. a. **Victoria alata.** 98. b. **Mercurio** 98. b. **suo apophthegmate** 99. a.
Alexandri Magni dictum, se Deum non esse.
 116. b.
Amphitheatri Vlpiani vestigia. 74. b.
Amphitheatrorum solum minio spargi quan-
 doq; solitum. 75. a.
Antonini effigies in numis. 107. a.
Antonini numus dea & aquila signatus. 107. a
Serpente conspirato. 108. b.
Amazones præclaræ mulieres. 115. a.
Angues in aqua cur innoxii. 118. b.
Angues in regionibus calidis virulentiores.
 118. b.
Aquæductus ueteres. 68. a.
Aquæductus Romani longè magnifici. 69. a.
Antiqui deabus cur lanceas appingebant.
 114. a.
Aquila Romanorum in vexillis candida.
 47. b.
Arugiæ Daciæ, Europæ promptuaria. 36. a.
Asila adulantem poetam castigat. 116. b.
Astrum lustrale. 36. b.
Atlicæ spes sunt flatus follium inaurati.
 110. a.

Aues

Aues felicitis puerperii symbola. 114. a.

B.

Basilicæ. 77. a.

C.

Cassovia est Gormanorum Ptolemæi. 6. b.
Cæsares post mortem appellabantur Diui.
 18. b.
Castorum effigies. 51. a.
Castellum aquæductuum. 69. a.
Castellarii. 69. b.
Caii Catonis numus. 37. b.
Caii Cæsaris numus. 103. b.
Cicero è tribu Cornelia. 57. b.
Ciceronis filius alarum præfectus. 49. a.
Ciceronis numus
Columna Traiani Dacico bello ornata. 21. a.
Collia prouincia. 33. b.
Coactor auri. 36. b.
Coronæ militares. 41. a.
Coronæ aureæ. 41. b.
Cotys Getarum Rex. 93. b.
Coorum numus aquila signatus. 101. b.
Commodi effigies in numis. cxi. b. **eius numus**
copiæ cornu signatus. cxi. b. **viro sedili**
insidente. Ibid.
Constantini effigies in numis. 119. b. **eius nu-**
 mus

mus victoria alata & Seruntoria non
gnatus. 120. a.
Clælia sola virginum statua equestri donata
114. b.
Cybele turrium præses. 105. b. cur leonibus in
uehatur. 106. cur turrata. Ib.

D.

Dacia fuit Thraciæ pars 4. a. Carpaticis moun-
tibus insinuata. Ibid. eius limites. Ib. li-
mes Romani Imperii. 5. 6. indigenis flu-
uiis vber est. 8. 6. Romanorum colonia,
x. a. à Traiano Romano Imperio adie-
cta. 5. 6. in plures regiones nunc disper-
ta. 15. b. olim græca lingua vfa. 26. b. olim
Græcorum colonia. 26. b. eius arrugiz
Europæ promptuaria. 36. a. eius abun-
dantia numis signata. 38. b. eius simula-
crum vir aquam fundens cum nuce pe-
nea. 44. a.

Daci Dani & Dani iidem populi. 16. a.
Dacorum & Iazygum gens extincta. 114. b.
Danubius ad suos fontes non est Ister dictus.
8. a.
Danubius à Danis accolis dictus. 16. b.
Danubius quomodo Asiam Europamq; diste-
minet. 61. b.

Decidua

Decidua Ptolemæi est Deua oppidum. 73. a.
Decebalus thesaurum suum in Sargetiæ amnis
vado abscondit. 19. b.
Decebli cum Traiano pugna. 19. a.
Domitiani effigies in numis. 115. a.
Domitiani rumus victoria signatus. 115. a.
Ioue fulminante & aquila. 115. b. qua-
drigis. 116. a.
Domitianus Deum se uocari iussit, vti & Ale-
xander Magnus. 116. a.
Diocletiani numus Nympha sacrificante &
cornu copiar tenente signatus. 117. a.

E.

Egethusa seu Aegethusa. 25. a.
Egressus Istri apud Ouidium. 61. a.
Eratosthenes primus orbem terrarum in duas
tantum partes diuisit. 62. a.
Epitaphici lapides. 80. 81. 82.
Equo signatus numus Lysimachi. 99. b.

F.

Facies humana in numis cur oblongo col-
lo. 119. b.
Faustinae numus cum lilio. 109. b. diua lancea
tenente. 112. b. pavone. 113. a. 114. a.
aquila

aquila 113. a. diua brachiis expansis 113. b.
Faustina sola Augustarum apothecae donata,
112. b.
Fortunae reduci lapis, 65.
Fornax dea, 67. b.

G.

Gormanum Ptolemaei, 6. b.
Gradistia Valachorum vicus, 17. b.
Getae unde dicti, 32. a.
Getae Tisii fluminis non Istri accolae, 8. a.
Glauci arma hecatombae. 91. a.
Galenus numus, 107. b.
Gordiani numus serpente signatus & diua, 117.
b. 118. b. serpente & patera, 108. b.

H.

Hasta graminea, 47. b.
Hasta pura, 42. b. 43. 46.
Hercinia filia cur hodie non continua, 4. b.
Hermathena in Dacia. 50. a.
Hermathena Ciceronis. 50. b.
Homerus numerorum signatorum non meminit, 92. a.
Homerus omnia ad deorum nutum refert.
108. a. Iazyges

I.

Iazyges qui, & ubi fuerint, 6. a.
Iazygum regio Tibisco & Danubio interiecta, 6. a.
Iazygum regio non est Transilvania, 6. a.
Ionenfium numus vacca lactante signatus.
101. a.
Iones ab Io. oriundi, 101. a.

K.

Keres Daciae fluuius est Cusus Taciti,
9. b.

L.

Latina lingua quatuor discriminibus secta,
13. a.
Liber vetustus ~~Tracy~~ Scythicis literis in
bibliotheca Ducis Hetruriae, qui à Scytharum
Catainorum principe fertur dono missus Leoni X. Pont.
Max. Florentino, 14. a.
Liuuii & Ouidii mors Synchronos, 29. a.
Liuuii lapis epitaphicus, 29. b.
Legiones in Dacia, 84. a.
Iunae simulacrum, Albae 85. b.
R Lyfim

Lyfimachei numi, 94. a. }

Lyfimachus Daciae Rex Alexandri Magni successor, 94. a.

Lyfimachus cum Leone depugnans, 94. b.

Lyfimachus Rex ditissimus, 95. a.

Lyfimachi effigies in numis, 98. a.

Lyfimachei Leone signati, 99. b. Equo, 99. b. Pegaso & Pallade 100. a. Medusae capite, 100. b. victoria, Ibid.

Lilium spei symbolum est, 109. b.

Lilio & floribus cur spes denotetur, 109. b.

M. Arus Taciti, est fluuius Daciae Maros, 9. a.

Maris Herodoti, Marisus Strabonis, Moros Plinii est fluuius Maros, 7. a. x. a.

Manus utrinque exporrectae partus facilitatem denotant, 113. b.

Marci Plancii numus, 35. a.

Meterea turba apud Ouidium quid sit, 60. a.

Monarchiae typus, 96. a.

N. Vmi signati usus apud Hebraeos vetustissimus, 91. b.

Numi

Numi vetustissimi in Dacia inueniuntur, 93. a.
Numi argentei Romani denarii valorem habent, 103. a.

Numi Traiani 23. a. 37. a. 109. a. Sarmidis Regis 29. a. Plancii, 39. a. Q. Ciceronis, 35. b. Catonis 37. b. M. Philippi Imper. 42. a. Arrii, 42. b. Curtii 44. a. Alexandri Magni, 95. b. Lyfimachi, 99. a. Iouum, 101. Coorum, 101. b. Caesaris, 103. a. Scipionis, 104. Vespasiani, 104. b. Antonini, 107. Plotinae, 110. b. Commodi, 111. b. Faustinae, 112. b. Domitiani, 115. Diocletiani, 117. Gordiani, 117. Constantini, 120.

Nymphis dicati lapides, 67.

Ouidii tempore nulli adhuc in Transil. Valachi, 27.

Ouidii exilium, 27. a.

Ouidii sepulchrum in Pannonia repertum, 30. a.

Ouidius meminisse Apuli urbis Daciae, 58. b.

Optio officii uirilis nomen, 66. a.

R. O. Petrus

Patissus Plinii, Parthicus, Ammiani est Tyr-
za fluuius, 7. b.
Pallas urbum præses, 76.
Petouium ciuitas, 74. b.
Palladium Ciceronis, 76. b.
Pons Traiani in Danubio, 22. b.
Plotinæ effigies in numis, 111. a.
Plotinæ numus pauone signatus, 111. a.
Principes adulatoribus obnoxii, 116. a.
Planci numus, 35. a.
Prænomina Romanorum cur detractis syllabis
notabantur, 87. a. quomodo cum nostris
conueniant, 88. a.
Pueri saltatoris epitaphium, 81. b.
Pura hasta, 42. b. 43. 46.
Pyramides Aegyptiæ, 72. a.
Pyramidum nomen ex Hebræo videtur desum-
tum, 72. a.

Q Virinalis flamen, 55. b.
Quinti Ciceronis numus, 35. b.

R Edux fortuna, 65. (120. b.)
Rhehianæ Constantini numus signatus.
Sargetia

Sargetia amnis Daciæ apud Dionem, 10. b.
Sarmis vel Sarmiz vel Zarmis vel Zarmiz Re-
gis Daciæ nomē, 30. b. vnde dictus, 31. b.
Sarmatæ à Sarmide dicti, 31. a.
Salinæ vrbs in Dacia, 75. b.
Samogiti serpentes pro numine colunt, 111.
Semiramidis numus Hercule signatus, 124. a.
Semiramis mulierum omnium clarissima, ibid.
Sergidaua oppidum, 16. b.
Sepulturæ olim non in urbibus, 83. a.
Serpens cur salutis symbolum est, 117. b.
118. 119.
Serpens cur Romanis sanctus habitus, 118. a.
Serpentium colendarum ritus vnde manauit,
119.
Scipionis Asiatici numus, 104. b.
Simlun regio Pannoniæ unde dictum, 31. a.
Siculi Transilvani non à Siciliæ populis appel-
lati, 12. b.
Siculorum Transiluanorum characteres deor-
sum versus signantur, qui tamen possunt
& prorsum pingi, pro arbitrio scribentis.
13. a.
Siculi perticis bacillisq; literas inculcunt, 14. a.
Simulacra Iouis & Herculis, Albæ, 51. b.
Sinnu-

Simulacra deorum cur quadrantali imponi cō-
sueat, 32.b.
Spurii quique genus suum ad deos referebant.
97. b.

T.

Tibetis Herodoti, est Tibiscus, 7. b.
Tornos est Tomosuar oppidum, 29. b.
Transilvania scribendum, non Transsylvania,
15. b.
Traianicum Decebalo pugna, 19. a.
Traianus occipit regnum Decebali, 20. b.
Traianus suum pantem numis impressit, 23. a.
Traiani facies in numis, 109. a.
Traiani numus cum dea & lilio, 109. cista qua
drata, 110. a.
Traianus optimus Rom. Imperatorum, 110. b.
Triumviri monetarii, 34. b.
Turcarum Cæsar Lugam argenteam in vexillis
gestat, 48. a.
Typographia non in Europa inuenta, 14. b.
Turres cunctis crebilo culminari solent, 106. b.

V.

Valachi Romanarum coloniarum reliquias,
9. b.
Valachi unde dicti, 12. a.
Varhel, 17. b.

Via Romana in Transilvania, 34. a. 77. b.
Via Annii, Calsia, 34. a. Traiana, 78. a.
Veczel, 17. b. 39. b.
Vlpia Traiana Sarmiz, 17. 25. 40.
Vlpia Traiana Dacia, non est Corona seu
Brassouia, 17. b.
Volmerium oppidum, 39. a.
Veterum immensis sumus in ornandis vrbi-
bus, 70. b.
Veterum sepulchra in sublimi locabatur, 73. b.
Veterum tambarum forma, 84. a.
Vespasiani imago in numis, 104. b.
Vespasiani numus columna rostrata signatus,
104. b. simulacro cybeles, 105. b.
Volomiri montes in Dacia, 39. a.

Z.

Zarmiz Egethus in Pandoctis, 26. a. ubi di-
siunctis vocibus scribendum videtur, vti
& in Ptolemaeo. Et est tanquam *ὀρεῶν, ἡ
γῶν, τῶ, ἰθὺν*. A Geris ducto nomine, &
e per prosthecin addito.
Zarmidis numus, 31. a.
ZalaKna oppidum est Zermizirga Ptolemaei,
68. b.

F. I. N. I. S.

E R R A T A.

Pag. 5. a uersu 17. cæperunt. pag. 14. a. uer. 1.
pingunt, sed perticulis. pag. 20. a. uer. 7.
à se uictus pag. 26. b. uer. 10. dictum. pag.
35. b. uer. 18. tollatur distinctio post, min.
pag. 61. b. uer. ult. diu: iam. pag. 66. a. uer.
15. quem peregre ille proficiscens. pag. 78.
a. uer. 10. desinit. pag. 87. a. uer. 13. & 14.
familiares, cognita. pag. 89. a. 9. quæ. pag.
91. a. uer. 16. ἡ τὰ βόσκεις. pag. 96. b. 14. ex
Homero pag. 112. b. uer. 4. ὄναρ.

Pataui Apud Laurentium Pasq.
M. D. XCIII.

Superiorum Permissu.

SZAMOSKÖZY ISTVÁN
(Stephanus Zamosius)

Inscriptiones Romanae in lapidibus antiquis
Albae Juliae et circa locorum
1598

Lelőhelye:
ARCHIV JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE ZNAMOSTI I UMJETNOSTI.
II. c. 81.

Sajtó alá rendezte
BALÁZS MIHÁLY, MONOK ISTVÁN

Inscriptiones Romanae in lapidibus antiquis Albae Juliae et circa locorum

In aula Serenissimi Principis, Albae, parieti insertus lapis, hoc ordine

AESCVLAPIO. ET
HYGIAE. P. AEL. SY
RUS. AVG. M. SEP. APV
ET. VALESII. VERA. CON
IUX. ET. AEL. SYRA. FI
LIA. EX. VOTO. PORTI.
CUM. PER. PEDES. XXX. F

Ratio interpungendi notatu digna est, in omnibus inscriptionibus antiquorum. Videmus enim omnia verba punctis esse distincta, hoc est, quot omnino sunt verba, totidem distinctionis notas esse adiectas. Et hoc quidem in medio tantum. Nam finales voces, etiamsi diuidantur, et ex prioris versus fine ad sequentis initium transferantur, punctis non solent distingui. Imo etiamsi sententiam claudant, punctum non adiicitur. Proinde hac interpungendi forma, quae veteribus fuit usitata, saepe non modo non explicantur sententiae, sed etiam impediuntur, ne possint intelligi. Porro hunc lapidem Aesculapio Medicinae et salutis deo, et Hygiae, idest, valetudini seu sanitati, quae Aesculapii filia fuisse dicitur, Publius Aelius Syrus, morbo quopiam oppressus, statuit. Qui Publius Aelius-Syrus fuit, Augusti, Traiani, opinor, aut alicuius ex iis Imperatoribus qui Daciam tenuerunt, manumissus libertus, et septemvir, idest, saluorum faciendorum curator, quem Epulonem dicebant, in urbe Apulo, quae fuit olim huius Daciae metropolis et municipium quod ex antiquis lapidibus ostendi potest. Huius Publii Aelii, fuit Valesia Vera Coniux, et Aelia Syra filia. Proinde hi tres, maritus vxor et filia ex uoto, quod vouerant si valetudinis pristinae restituerentur, porticum per pedes 30 fecerunt, ad templum nempe Aesculapii et Hygiae, quod templum in vrbe Apulo fuit. Apulum autem Daciae metropolis, cuius Ouidius Ptolemaeus et alii meminerunt, fuit proxime Alba ad ripas Marisi fluminis sita. Hoc in analectis nostris copiosius ostendimus.

Ibidem:

TVTICIAE. ADRASTILLAE
VIXIT. ANN. XVIII. M. II. D. XX
TVTICIA. VICTORIA. FIL
ET. HERES. MATRI
KARISSIMAE

Epitaphicus est hic lapis. Nam Tuticiae Adrastillae, quae uixit annis 19, mensibus 2, diebus 20, posuit Tuticia Victoria eius filia et heres matri karissimae. Tuticia autem Romanum Nomen est, efformatum a tutus, tuta: sicut a Justus, iusta, Justina: a parvus, paullus, Paulina: Marcus, Marcellus, Marcellina, et alia infinita. Adrastilla vero Graecam originem habet. Nam Adraszeia dea dicitur, superbiae et arrogantiae vindex, Eius diminutivum Adrastilla. Notandum ut hoc Heres non cum diphthongo, ut nunc solet scribi debere. Hoc in aliis quoque lapidibus frequens. Karissimae autem per K pro eorum temporum consuetudine scriptum est. A latere huius inscriptionis vtrinque hominis alati imago asculpta est, qua Mors si gratuito cui taeda ardens coram adest, erecta, qua funebres rogi? designantur.

Ibidem, uncialibus litteris in albo marmore

L. FL. VALENS

OB HONOREM

FLAMONII

B. P. D

Idest, Lucius Flavius vel Flaminius Valens, ob honorem Flamonii, idest, Sacerdotalis dignitatis. Erant enim Flamines apud Romanos curatores salvificiorum publicorum. Hi cognomina a diis sumebant, quorum erant ministri, ut Flamen dialis, qui Jovi sacra faciebat, Flamen Martialis, qui Marti, Flamen Volcanalis, qui Volcano. Flamonium itaque opinor dici Sacerdotium, etiamsi Gellius lib. 10. cap. 15. Flaminium id genus ministerii vocet, non Flamonium. Porro B. P. D. significant bono publico donavit vel dedicavit. Puto autem hunc Lucium Flaminium Valentem, aedem sacram in honorem Flamonii, Reipublicae Apulensis dicauisse, cuius rei hic lapis exstet monumentum. Ideoque adiectum esse bono publico, idest, emolumenti publici gratia.

Ibidem in aula Principali, lapis est Epitaphicus, sed rudibus admodum litteris signatus, hoc ordine:

D. M

C. VRBICI. CON

DVNVS. MIL. L. XIII. G

SIX. VA. XXX. VRB

ICIA. INCEN A

XX. VRBICI. SENIL. VA. X

VRB. SPECIL. B. M

Idest, dis manibus, vel diuis manibus. Hic titulus omnibus paene lapidibus sepulchralibus praeponitur. Qua nota precabantur, ut divi manes vel di manes propitii essent animabus defunctorum. Hic autem lapis positus est ab Urbicia Specilla, quae ultimo loco hic recensetur. Positus est inquam tribus eius liberis, quorum primus est Caius Urbicius Condnus, qui miles fuit Legionis decimaetertiae

geminae. Vbi additur SIX, id significat signiferum decimae, scilicet, legionis. Nam SI. X. puncto distinguendum est, quod imperitia sculptoris omissum est. Sic et illud, quod sequitur, VA, puncto distingui debet, V. A. idest, vixit annis. Hoc in aliis quoque lapidibus obvium est. Filiarum autem altera fuit Vrbicia Incea. Est Vrbicia ab vrbe formatum. Nomen, vrbs, vrbis, vrbi, Vrbicia. Incea quale nomen sit, ego nescio. Id quoque quod sequitur, A, est, vixit annis, 20. Nam V et I sunt in unum complicaturae litterae, et ab A puncto separari debent. Tertia liberorum fuit Vrbicia Senila vel Senilis, quae vixit annis, 10. Quibus omnibus Vrbicia Specilla, mater trium liberorum, hunc lapidem sepulchralem ponendum curavit. B. M. idest benemeritis filiis nempe et filiabus, vel beatis manibus filiorum et filiarum. Omnium interpretatio haec est: Dis manibus. Caius Vrbicius Condunus, miles legionis decimaetertiae geminae, signifer decimae, uixit annis 30. Vrbicia Incea, uixit annis 20. Vrbicia Senilis, uixit annis X. Vrbicia Specilla beatis manibus liberorum ponendum curavit hunc lapidem. In hoc lapide trium defunctorum, eorum nempe qui in lapide memorantur facies ad pectus usque expressae sunt.

Albae, in templo maiore, prope sepulturam Francisci Varday Episcopi, lapis parieti coaedificatus, hanc inscriptionem habet:

IVNONI. REGINAE

MINERVAE.

L. ANNIUS. ITALICVS

HONORATVS. LEG

AVG. LEG. XIII. GEM

ANTONINIANAE

PRAEF. AERARII

HADRIANVS. SECVNDVS

.....TORQVATA

SVAE:reliqua legi non possunt.

Idest, Junoni Reginae, et Mineruae, signum siue effigiem harum dearum, vel in fano vel in profano erexerat Lucius Annius Italicus cognomento Honoratus, qui fuit Legatus Augusti Caesaris Antonini, aut alicuius ex Imperatoribus Romanis. Legatus autem dicebatur Romanis, supremus preses prouinciae et militiae, qui nunc Capitaneus Generalis dicitur. Legatus ergo fuit Legionis decimaetertiae Geminae Antoninianae, nempe quam Antoninus Imperator constituerat. Idem Lucius Annius, fuit praefectus aerarii. Vna autem cum illo militantes sodales, et Hadrianus Secundus et Torquata coniux, signum illud dearum posuerunt, aut forte delubrum aedificandum curauerant. Caeterum legio decimatertia gemina, quae hic in Dacia in Vrbe Apulo, proxime Albam Juliam habitauit, Gemina vocatur, propterea, quod duae olim Legiones cladibus belli, vel peste, vel alio quocumque malo, magna ex

parte absumptae, in vnam tandem legionem conflatae sint ab Antonino Imperatore. Itaque gemina appellatur, quasi ex duabus in vnum veluti corpus coalita. Legio continebat milites 6666.

Elegans inscriptio Albae, ad dextram patrem ianuae occidentalis, cum intratur in aedem maiorem: hoc qui sequitur, ordine:

I. O. M. E IVNONI. REGIN'
PRO. SAL. IMP. M. AV R. AN
TONINI. PII. AVG. ET
IVLIAE. AVG. MATRIS. AVG.
M. VLPIVS. MVCIANVS. ML. LEG. XIII. GEM
HOROLOGIARVM. TEMPLVM. A SOLO. DE. SVO. EX. VOTO
FECIT: FALCONE ET CLARO. CONS

Idest: Joui optimo maximo, et Junoni Reginae: pro salute Imperatoris Marci Antonini Pii Augusti, et Juliae Augustae, matris Augusti. Marcus Vlpivs Mucianus, miles Legionis decimaetertiae geminae, horologiarum templum a solo de suo ex voto fecit. Falcone et Claro consulibus. Hic Falconis et Clari consulatus Romae in primum annum imperii Aelii Pertinacis cadunt, vt ex chronologis et fastis consulum Romanorum apparet. Templum igitur cuius hic fit mentio, Antonino Imperante fuit inceptum, sed tandem Falcone et Claro Coss.(?) fuit absolutum. Quidam Stephanus Taurinus edidit opusculum quoddam in Austria, in quo ex huius inscriptionis testimonio confirmare nititur, hanc Albam Juliam priscis quoque Juliam fuisse dictam, a Julia nempe Antonini Imperatoris matre, cuius in hoc lapide fit mentio. Sed cum nec Ptolemaeus, qui ex professo Dacicas vrbes enumerat, nec eius aevi quisquam vllam hic in Dacia Juliam urbem constituat, quis non videt Taurinum vehementer alucinari? Id alibi pluribus ostendemus.

In lateribus plurimis, qui circa Albam effodiuntur, cum aliae notae tum hae frequentes leguntur:

LEG. XIII. GEM
IVLIANVS

Milites olim, qui stipendia merebant, non ociabantur quemadmodum nunc fit: sed assiduis laboribus exercebantur, vt tandem ad militaria munia obeunda fortiores vegetioresque essent. Proinde siue domi degebant, in urbibus, siue foris in castris, siue peregre in prouinciis, laboribus quibuslibet agrestibus exercebantur. Cum domi erant pomaeria exaggerabant, fossas aperiebant, lateres et tegulas coguebant, caementa ad muros aedificandos conuehebant, paludes exsiccabant, vias sternebant. In castris vallum erigebant, fossus circum castra ducebant, et quaslibet operas rusticas, Praetorum Tribunorumque iussu obire cogeantur. Hoc ex Liuiο, Vegetio, Valerio Maximo, omnibusque paene scriptoribus Romanis manifestum est. Hos quoque igitur lateres, qui nunc passim effodiuntur,

decimartertiae legionis titulo signatos, ipsi milites in publicos vrbis vsus praeparabant. Juliani nomen, quod subiectum est, Praepraetoris in Dacia id temporis, nomen est, sub cuius imperio lateres sunt facti.

Albae, ubi armamentarium est, muro insertus lapis, foris, sic legitur:*

I. O. M
IVNONI. REG
MINERVAE
VETER. LEG
XIII. GEM. H. M
PER. IVL. BASSVM
LEG. AVG. PR. PR
IDIB. DECEMB
PONTIANO. ET
ATILANO. COS
MILITES. FAC

Idest, Joui optimo maximo, et Junoni Reginae et Mineruae, Veterani Legionis decimaetertinae geminae: hoc monumentum (:fortassis statuam aliquam insignem, aut aquaeductum, aut delubrum, aut aliquid tale:) per Julium Bassum, Legatum (:siue praesidem huius prouinciae Daciae:) Augusti (:Galieni. Nam Pontianus et Atilianus Consules Romani, quorum hic fit mentio, in tempora Galieni Imperatoris Romani incidunt:) pro Praetorem (:praetores in vrbe Roma erant: in prouinciis propraetores, quasi dicas vicarios Praetoris. Sicut Consules Romae tantum erant, proconsules in prouinciis:) milites scilicet Veterani, faciendum curauerunt.

Ibidem

D
ANTONIAE. PAVLAE
QVARTVS. M. LEG. XIII
ET. VAL. CRESCENTIN cetera desunt.

Idest, dis manibus, sed M idest, manibus, deest, quia truncus(?) lapis est, et est inscriptio sepulchralis. Hunc lapidem Quartus (:cognomen est hoc militis, praenomen eius et nomen intercudit:) miles legionis decimaetertiae geminae, et Valerius Crescentinus, Antoniae Paullae, fortassis matri suae aut cognati ponendum curauit.

* Mellette a margón Istvánffy Miklós kezével (Notes en marge de Miklós Istvánffy): „in quo loco Joannes Huniades dicitur e auis excessisse”. Ugyanaz a kéz, amely a kézirat végi 1648-ból származó bejegyzéseket tette, fölője írta (La même personne à qui l'on doit les notes en bas du manuscrit de 1648, a marqué dessus): „Kenderuara appellatum”.

In pago Totfalu, uno ab Alba milliario, in templo parieti inditus lapis, hunc titulum
prae se fert

D. M
SERTORIAE
FELICIAE. DO
MIAE. QVO. VI
XSIT. AN. IX. PO
SVIT M. VATER
NIVS. BENEMEREN
TI MATRI

Idest: Dis manibus: Sertoriae Feliciae Domiae. quo (:quae videtur legendum, sed fabri lapidarii vicio litera male scripta est:) uixsit (:pro uixit, vicium sculptoris:) annis nouem, (:puto LX idest, sexaginta legendum esse, nec enim potuit mater esse annos nata nouem:) posuit Marcus Vaternius benemerenti matri.

Ibidem, in porta, ad dextram ingredientibus, lapis est muro coagmentatus, hoc ordine:

D. M.
M. VLPIO. AVG
LIB. HERMIAE. PROC
AVRARIARVM. CVIVS
RELIQVIAE. EX. INDVLGENTIA
AVG. N. ROMA ALATAE
SVNT
SALONIA. PALESTRICE*
CONIVNX. ET. DIOGENES
LIB. BENEMERENTI. FECER
VIXIT. ANN. LV

Idest, dis manibus. Quidam exponere solent: domus mortui. In quibusdam sic ponitur hac epigraphe: D. M. D. idest, dis manibus dedico, vel: Domus mortui dormientis, vel: dormiant mortui. Hoc autem Epitaphium est Marci Vlpri Augustalis Librarii siue libripendis, idest, qui auri argentique educti ex fodinis et conflati massas, ad libram expendebat. Fuit enim hic Marcus Vlprius cognomento Hermias procurator aurariarum fodinarum, quae proxime in Zalakna opido fuerunt per illa tempora celeberrimae. Extat ad Zalaknam quoque Romanae urbis vetus cicatrix, ad ripas omnino Apuli amnis sita, fortassis Petrodanum Ptolemaei Geographi, quam urbem in Dacia collocat. Nam ibi proxime est vecus Valachorum eodem nomine. Quamquam hoc nominis ex lapidibus antiquis ego eruere hactenus non potui. Huius Marci Vlpri reliquiae, idest cimeres et ossa (:nam Romae fuerat

* Mellette a margón Istvánffy Miklós kezével (Notes en marge de Miklós Istvánffy): „PALESYRICE debet legi, ita isthic in porta his oculis vidi”.

mortuus et ibidem crematus:) ex indulgentia seu permissione Augusti numinis (:fortassis Traiani:) Roma alatae (:pro allati vitium sculptoris:) sunt in Daciam. Nec enim licebat olim defunctorum ossa eruereque alioque transferre, ne dii manes turbarentur, nisi ex singulari indulgentia Imperatoris id permissum fuisset. Salonia Palestrice coniux, et Diogenes Libertus Marci Vlp̄ii, benemerenti marito illa, hic patrono, fecerunt. Vixit Marcus Vlp̄ius annos, 55.

In oppido Zalakna, in aedibus nobilis uiri Joannis Kende.

SILVANO

DOMESTICO

SAC

MOPELIVVS

FIRMINVS

V. S. L. M.

Idest, Siluano domestico Sacrum, Mopelius Firminus uiuens sibi legit monumentum, vbi nempe obita morte sepeliretur. Nam illi veteres extra vrbes in amacuiissimis praediis, quae viui extruxerant sibi, aut hortis, aliisque lucis et nemoribus aut pratis sepeliebantur. Nam et hic Mopelius, quicumque tandem is fuerit, hortum aut praedium suum Siluano domestico dedicauit, vbi nempe ille habitaret, ac veluti sedem poneret. Porro Siluam, Siluanum, Siluestrem, et alia huius familiae nomina, antiquitas per *i* Latinorum semper scripsit, non per *y* Graecorum. Nec hodie satis emendate scribunt, qui Transiluaniam per *y* scribunt. Multo viciosius, qui geminant *ss* in ea voce, cum simplex *s* sufficiat, sicut in transilio, transumptio, transcribo-etc.

Albae propter sacellum suburbanum in tereti quadam columna:

I. O. M

IVNI. POM

VICTORI

VS. VET

EX. DVP. LEG

XIII. G

VLP

Idest, Joui optimo maximo, Junius Pomponius Victorius, Veteranus miles ex duplici Legione decimatertiae gemina, (:hoc signum posuit in vrbe:) Vlpiano.

In collegio Jesuitarum, Albae

VLP D. M. O

PRO. S

COMME

ANTIVM

V. L. S

Idest, Vlpiani (:vrbis:) dis omnibus: pro salute commeantium, uotum libens soluit. Hic quisquis fuit, qui hunc lapidem posuit, uouerat periculo quopiam circumuentus, vel fortassis graui valetudine oppressus, se pontem (:id enim indicari videtur:) Vlpiani dis omnibus pro salute viatorum seu commeantium aedificandum curaturum. Quapropter periculo vel morbo ereptus, ideoque voti damnatus, votum libens soluit, vltimae enim litterae V. L. S. id significant. Caeterum vbinam locorum exstiterit haec Vlpianum vrbs, nisi coniecturam duae sequemur, vix inueniemus. Certe nullius vrbis frequentior est mentio in lapidibus Albensibus, quam Apuli et Vlpiani. Proinde coniicere possumus, Apulum vrbem dictam fuisse illam, cuius ingentia vndera proxime Marisum cis pontem Varaghiensem adhuc supersunt. Vlpianum autem puto fuisse hoc loco, vbi nunc Alba Julia est. Nam et hic ingentis cuiusdam vrbis monumentum passim spectatur. Et pars portae Sanctae Georgianae, muro adhaerens, ex illa vetustate adhuc superest, idque fides oculorum testari poterit. Et in hac ciuitate Albensi, cum vel vinariae cellae, vel domorum fundamenta, vel putei fodiuntur; inueniuntur passim ex illa vetustate subterraneae cloacae, per quas olim vrbis sentinae et sordes effluebant, cuniculi item et lapidae structurae varii generis, aliaque insuper vetustatis indicia frequentissimae conspiciuntur.

Vlpiani vrbis Daciae, mentio est apud Ptolemaeum Geographum doctissimum, qui Antonino Imperante vixit. Haec ego ex meo sensu diuino. In rebus obscuris licet cuique suam coniecturam exercere.

Claudiopoli, in parte interiore eius muri, qui fluuium Zamos praeterlabentem spectat

FORTVNAE. AVG
VLP. MASCV
LINVS. VET. EX
SIGNIF. LEGUM
FEC. COL. AVP PRO
SA. SVA. ET. SVOR. PL.

Idest, fortunae siue pro felicitate Augusti (:Traiani:) Vlpus Masculinus Veteranus miles, ex significatione vel significato legum, idest, ex decreto legum. Legibus enim tantum fuisse videtur, vt felici fortunae Caesaris, re alicubi feliciter gesta, vel voto concepto, signum aut monumentum aliquod poneretur. Fecit coloniae Napucae, pro salute sua et suorum. Plebi, scilicet Napucensi. autem interpretor ego Napucam, non Apulum. Nam litterae videntur ex NAP esse coaliter et consertae, opera sculptoris(!) compendio studentis. Huius Napucae coloniae, Ptolemaeus in descriptione Daciae meminit, eleuationeque poli eius annotat. Sed videntur eae notae apud Ptolemaeum quam corruptissimae. Hanc Napucam coloniam, ego non puto aliam fuisse, quam vbi nunc Claudipolis ciuitas est, aut opidum Gialu. Nam et ibi veterum monumentorum nonnullae reliquiae effodiuntur, vt sepulchra lateres, lapides laborati, fundamenta, parietes caementicii. Sed et pars ciuitatis Claudiopoliensis, quae Zamosio amni adiacet, veteris vrbis cognomen

etiam nunc retinet. Et exstat porta ex immensis lapidibus, vti olim fiebat, exstructa. Haec vestigia Napucae Coloniae exstare, vero quam proximum videri potest. Napucensis vrbis Daciae mentio est in codice iuris quoque Justiniani Caesaris, quem locum in Analectis nostris citauimus. Napucam Coloniam iis in locis exstitisse, indicat lapis quoque alius qui ibidem Claudiopoli legitur, eidem muro insertus, cuius testimonio plurimum confirmor.

Claudiopoli, in eodem muro, fractus quidam lapis, sic habet.

D. M

M. AVR. PAPIA. AVG. COL. NAP

VIXIT. ANNIS. LX

AVRELIA. BONA. CONIUX. MA

RITO. PERFICIENDVM. CVRAVIT.

Hic manifeste Napocae Coloniae fit mentio. Est autem hic lapis uastus, muro vrbis coaedificatus, litteraeque eius sunt paene vrpiales. Non potuit itaque peregre aduehi hic lapis, sed eodem aut proximo quopiam loco fuit effossus, qui eius vrbis nomen testaretur. Lapis hic epitaphicus est, quod indicat D. M. idest dis manibus. Marcus Aurelius Papias, augur coloniae Napucensis, uixit annis 60. etc.

Ibidem Claudiopoli in interiore parte eius portae,
qua exitur ad pontem Zamosii, lapis est uetus

ad laeuam muro insertus,

sed detritis abolitisque uetustate litteris.

I. O. M

T. IANO

PRO. SALV.

M. ANTO.

NINI. IM.

.

MVNICIPIO

POSVERVNT

Idest, Joui optimo maximo: Titus etc., pro salute Marci Antonini Imperatoris etc. Credo in lacunis huius lapidis hic quoque Coloniae Napucae adiectam fuisse mentionem, sed quam uetustas aboleuerit. Si Napuca Municipium fuit, quod hic legi videtur, non est dubium qui fuerit insignis Daciae ciuitas.

Ibidem Claudiopoli, in aedibus domini Joannis Balassy Secretarii Principalis etc.

I. O. M

C. PVBLICI

VS. ANTO

NIVS. PROC

AVGG

V. S. L. M

Idest, Joui optimo maximo. Caius Publicius Antonius Proconsul Augustorum, uotum soluit libens merito, vel sic: uotum soluit libero munere. Hos Augustos, quorum hic fit mentio (:nam geminatio litterae GG binos indicat:) coniicio fuisse Marcum Julium Philippum, qui cum fratre Philippo Romanorum Imperatores ambo creati sunt. Hic primus factus est ex Ethnico Christianus, de quo Eusebius in historia Ecclesiast. lib. 6. cap. 26.

In pago Haport, in aedibus
domini Georgii Barbel, Capitanei Lippensis,
in marmore candido, titulus legitur hoc ordine:
AESCVLAPIO ET HYGIAE
M. GALLIVS. EPICTETVS
AVG. COL. APVL. ET. GALLA
SEVERINA. EIVS. ET. GALLI
VS. SVRVVS. ET. GALLIVS. SE
VERINVS. ET GALLIVS
SEVERIANVS. FILI. PRO
SALVTE. SVA. SVORVMQ
SOMNO. MONITVS
PORT. FECIT. PERP. XXXVI.

Hic lapis est translaticius. Effossus est enim hic Apuli ex veteris vrbis ruderibus, sed illuc transuectus. Marcus Gallius Epictetus Augur Coloniae Apuli, et Galla Seuerina eius coniunx, et tres eorum filii, qui hic recensentur, pro salute sua porticum fecerunt per pedes 36. Aesculapio et Hygiae, idest, sanitati, quorum beneficio pristinae valetudini fuerant restituti.

Albae in aula Principali, ad fores cellae uinariae.
ISIDORAE
DOMO. ASI
AE. VIXIT. ANN
XVIII.etc.

Dignus est obseruatu hic lapis, propter veteram loquendi morem. Eleganter enim domus pro patria vsurpatur, etiam apud Classicos auctores. Sic Plautus Domo Carthaginensis. Et Virgil. lib. 10. Aeneid. Qui Caerete domo, qui sunt Ninionis in aruis. Proinde hic quoque sensus erit: Isidora, quae fuit ex Asia oriunda, vixit annis 18, etc.

In oppido Aluincz, in domo cuiusdam rustici.
HERCVLI. DEFEN
SORI. T. CL. DV
RIANVS. IN. RED
EX. VRBE. SOS
SPES
V. S. L. M. D. S. P.

Idest: Herculi defensori, qui viatorum et commeantium tutelarum patronus habebatur, ideoque alekszikakosz idest defensor a malis, cognominabatur, Titus Claudius Durianus in reditu ex urbe Roma sospes, uotum soluit libens merito de sua pecunia. Voverat enim profecturus Romam, si saluus et incolumis in Daciam rediret, se Herculi statuam aut delubrum aliquod non de publica pecunia, sed de sua positurum populo etc.

Albae in aedibus Giulafianis, in lapide quodam
M. D. M.
PRO. SE. ET
SVIS
Q. STATIVS
POLLIO. VET
LEG. XIII.

Idest, monumentum dis manibus, etc. Supra hanc inscriptionem sepulchralem, tripus est cum cauthoris duobus, et bonis utrinque dependentibus ascultus. Quibus indicatur, epulum anniuersarium hunc dandum curauisse, etc.

*Haec raptim Stephanus Zamosius
Albae, 1598*

In aedibus Giulafianis Albae, inscriptiones leguntur, recentioris quidem operae, sed elegantes

A malis uituperari, laudari est
Turpia ne dixeris.
Quod dubites, ne feceris
Aliena frui insania.
Qui non uetat peccare cum possit, iubet.
Heus tu prospice morieris.
Triumphus est non peccare ubi licet.

Supra quandam jaunam
Nil faedum dictu factuae haec tecta subintret.
Ego meo tu more tuo.
Nihil cum amaracino sui.
Moderata durant.

Foris ad plateam, in lapidi quodam:
NISI VTILE EST QVOD FACIMVS. STVLTA EST GLORIA.
Huic sententiae gemina effigies hominis adiecta est.

Leonis arietem prioribus pedibus prementis effigies, tribus in locis in aedibus Giulafianis exstat, in aula autem principali sex in locis, et alibi frequens. Qua quidem sculptura Traianum victorem et Decebalum Regem Daciae victum et interfectum intelligo.

In aedibus Giulafianis inscriptio uetustate peresa:*

SIL. SANC. . . .
. . . . SOLON
EX. VO. F. DED..
. KAL. .
PIS. COSS.

Sic puto exponendum: Siluano sancto Deo, Marcus Verrius (:aut nomen aliquod consimile:) cogonento Solon, (:Porticum vel aedem salvam, vel aliquid eius generis:) ex uoto fecit. Dedicauit pridie Kalendas Decembris mensis forte, Pisone et Lucretio (:aut alio quopiam:) Consulibus, Romae. Nam in prouinciis Proconsules erant, vt diximus, etc.

Caeteras inscriptiones, quae in aedibus Giulafianis leguntur, in *Analectis* recensuimus.

Stephanus Zamosius

A Szamosközy autográf kézirat végén, ismertelen kéz írásával (A la fin d'autographe de Szamosközy, un inconnu a marqué):

Crispus
Valerius Seuerus
Antonius Pius
Mauritius
Johannes
Maguentius
Anthemius
Valens
Maximianus Herculus
Valentinianus Junior
Valentinianus Primus
Zono et Basilycus

12. May 1648.

* Mellette a margón Istvánffy Miklós kezével (Notes en marge de Miklós Istvánffy): „hae Giulafiano aedes postea sunt vocati sic coeptus, qui Ladislaus Giulaffy a Maximiliano Caesare deficiens Albam ad filium Joannis regis defecit, et in illis habitauit. Sed antea erat Archidiaconicis Zathmariensis et Canonicis Albensis Joannes etiam Statilius eo officio functus habitabat. Meo tempore cum ibi legatione fungeret erat Nicolai Abaffy”.

Egisersmind ezeket atta

Valerius Seuerus

Valens

Valentinianus Junior

Johannes Magnus

Johannes Paruus

Pseudo Augustulus

Basiliscus

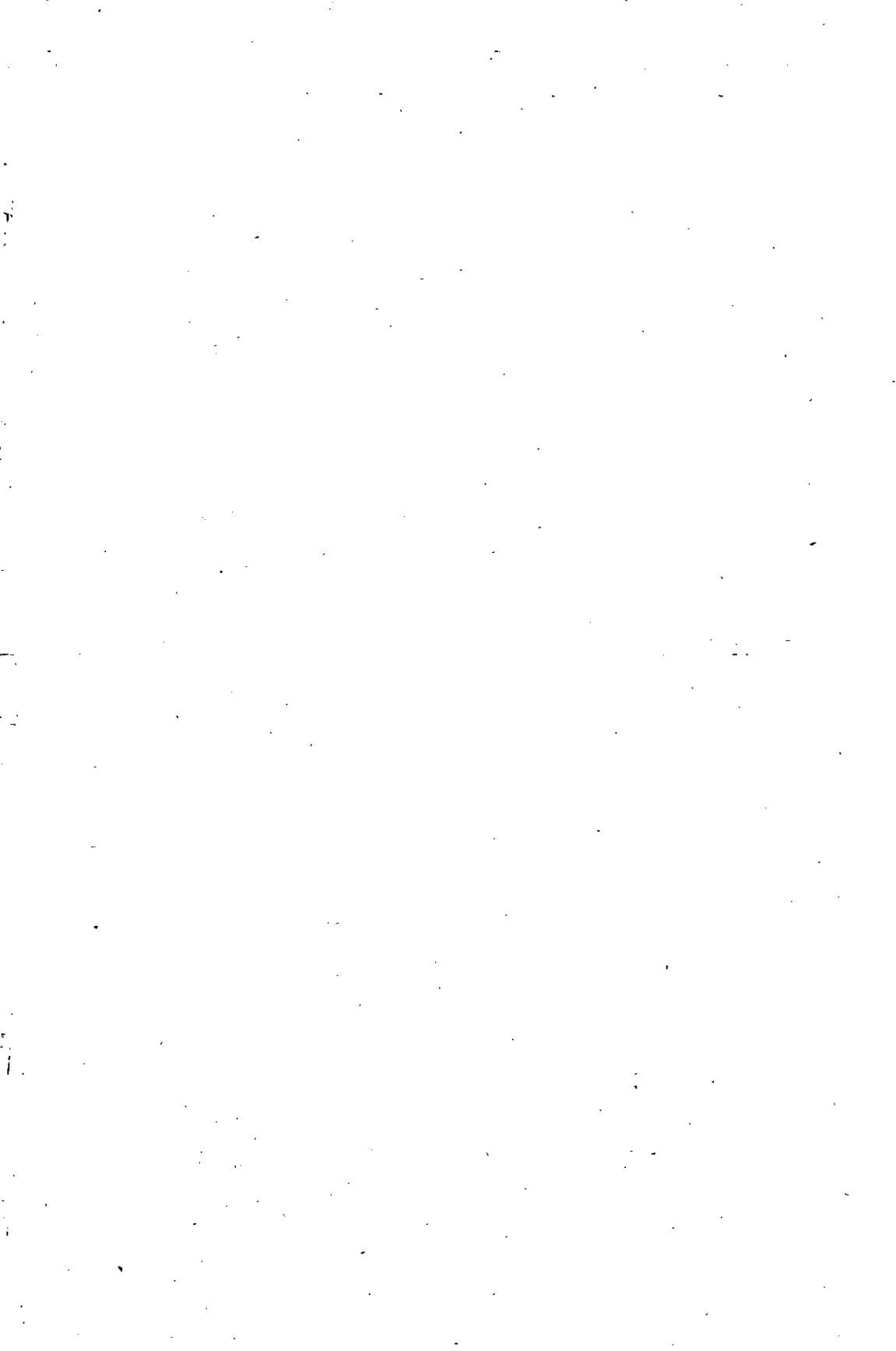
Justinus

Mauritius

Heraclius et Constantinus

29. Aprilis 1648.

93.21600 Akadémiai Kiadó és Nyomda Vállalat
Felelős vezető: Zöld Ferenc

120 Ft